

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

На правах рукопису

ПИЛИПЧУК НАТАЛІЯ МИКОЛАЇВНА

УДК 657.6:339

**ОБЛІК ТА ВНУТРІШНІЙ АУДИТ ДОХОДІВ ВІД ОСНОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
(НА ПРИКЛАДІ ПІДПРИЄМСТВ ТОРГІВЛІ)**

Спеціальність 08.00.09 – бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за
видами економічної діяльності)

**Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук**

Науковий керівник:
доктор економічних наук,
професор
Лучко Михайло Романович

Тернопіль – 2016

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Теоретичні основи обліку та внутрішнього аудиту доходів від основної діяльності підприємств торгівлі	12
1.1. Економічна характеристика доходу від основної діяльності підприємств торгівлі як об'єкту обліку і аудиту	12
1.2. Правове регулювання обліку та внутрішнього аудиту доходів від основної діяльності	33
1.3. Визнання і оцінка доходів підприємств торгівлі	44
Висновки до розділу 1	56
РОЗДІЛ 2. Організація та методика обліку доходів від основної діяльності підприємств торгівлі	58
2.1. Формування облікової політики щодо доходів від основної діяльності	58
2.2. Відображення в обліку доходів від основної діяльності	75
2.3. Бюджетування доходів від основної діяльності підприємств торгівлі для цілей обліку	90
Висновки до розділу 2	112
РОЗДІЛ 3. Організація та методика внутрішнього аудиту доходів від основної діяльності	115
3.1. Внутрішній аудит доходів від основної діяльності підприємств торгівлі: концептуалізація побудови	115
3.2. Аудиторські процедури внутрішнього аудиту	133
3.3. Контроль якості внутрішнього аудиту доходів від основної діяльності	148
Висновки до розділу 3	169
ВИСНОВКИ	171
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	175
ДОДАТКИ	200

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Торговельна діяльність є важливою складовою економіки України, яка на сучасному етапі розвитку перебуває у динамічному трансформаційному процесі. Функціонування торговельних підприємств в умовах ринкових відносин спрямоване на отримання комерційної вигоди, а результатом для суб'єктів господарювання є отримання доходів і прибутку. Забезпечення сталого розвитку торговельної сфери залишається важливим завданням, особливо за умов посилення конкуренції та реалізації євроінтеграційної політики в країні. Набуття Україною асоційованого членства в ЄС безпосередньо вплине на результати діяльності національних торговельних підприємств через вихід на внутрішні ринки іноземних суб'єктів торгівлі, у той час як на сучасному етапі розвитку вихід українських торговельних компаній на зовнішній ринок є проблематичним у зв'язку із обмеженими ресурсами та низькою конкурентоспроможністю товарів. Відтак, формування доходів підприємств торгівлі на внутрішньому ринку є визначальним для розвитку національної економіки, адже саме в цій сфері суспільного виробництва створюється майже 20% валового внутрішнього продукту.

Отримані за результатами торговельної діяльності доходи мають бути належним чином відображені у бухгалтерському обліку, оцінені та співставлені з понесеними витратами, а також достовірно відображені у фінансовій звітності з подальшим контролем (зокрема, аудиторським). Такий підхід сприяє задоволенню інформаційних потреб як власників підприємств торгівлі, так і інших зацікавлених сторін: держави, найманих працівників сфери торгівлі, споживачів (покупців), кредиторів.

Надання своєчасної, об'єктивної, повної і достовірної інформації про формування доходів підприємств торгівлі є необхідним не лише для виміру економічної доцільності, але і для визначення стратегії розвитку торговельної діяльності. Така інформація є базою для розробки та

запровадження ефективних заходів щодо створення сприятливих умов розвитку торгівлі не лише через систему державного стимулювання і регулювання, але й формування ефективного механізму та інструментів внутрішнього управлінського впливу, маркетингової діяльності тощо. Прийняття управлінських рішень базується на обліковій інформації і пов'язане із функціонуванням систем обліку та внутрішнього аудиту доходів від основної діяльності підприємств.

Значну увагу дослідженню проблем організації та методології бухгалтерського обліку, а також внутрішнього аудиту доходів від основної діяльності приділили у своїх працях такі відомі вітчизняні вчені: В. В. Апопій, М. Т. Білуха, Ф. Ф. Бутинець, С. Ф. Голов, В. А. Дерій, І. К. Дрозд, В. М. Жук, В. П. Завгородній, З.-М. В. Задорожний, Г. Г. Кірейцев, М. В. Кужельний, Л. П. Кулаковська, П. О. Куцик, М. М. Коцупатрий, І. Д. Лазаришина, М. Р. Лучко, А. А. Мазаракі, В. Б. Моссаковський, В. М. Пархоменко, О. А. Петрик, М. С. Пушкар, В. С. Рудницький, В. Я. Савченко, П. Т. Саблук, В. К. Савчук, В. В. Сопко, Л. К. Сук, М. Г. Чумаченко. Серед зарубіжних науковців варто виокремити праці: Х. Андерсена, А. Бабо, П. С. Безруких, Л. А. Бернстайна, Р. Брейлі, Ван Бреда, К. Друрі, Б. Нидлза, В. Ф. Палія, Я. В. Соколова, Е. С. Хендріксена, А. Д. Шеремета. Аналіз наукового доробку вчених та практичних даних підтверджує, що питання обліку та внутрішнього аудиту доходів від основної діяльності підприємств торгівлі в динамічних соціально-економічних системах не втрачають своєї актуальності й потребують подальшого дослідження. Це пов'язано зі структурними змінами в галузі торгівлі, зокрема створення підприємств і комплексів сучасних торговельних форматів, процесами реформування національної інституційної та фіскальної систем у частині їх адаптації до європейських і міжнародних стандартів, посиленням конкуренції на внутрішньому і зовнішньому ринках, а також необхідністю підвищення ефективності основної діяльності підприємств торгівлі через використання внутрішніх резервів. Актуальність, практичне та теоретичне значення дослідження

проблем обліку і внутрішнього аудиту доходів від основної діяльності підприємств торгівлі обумовили вибір теми та напрямок дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційна робота виконана відповідно до плану науково-дослідних робіт Тернопільського національного економічного університету в рамках держбюджетного фундаментального дослідження за темою «Концепція розвитку бухгалтерського обліку в глобальному інформаційному суспільстві» (державний реєстраційний номер 0114U001087), а також за госпдоговірною темою «Бухгалтерський облік та контроль: практична концептуалізація побудови» (державний реєстраційний номер 0114U006464). У межах зазначених тем автором підготовлено положення з методики та організації обліку і внутрішнього аудиту доходів від основної діяльності підприємств.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є обґрунтування теоретичних положень та розробка практичних рекомендацій щодо вдосконалення обліку і внутрішнього аудиту доходів від основної діяльності підприємств торгівлі для інформаційного забезпечення ефективного управління ними.

Для досягнення визначеної мети дослідження поставлено такі завдання:

– визначити змістовні характеристики й економічну сутність доходів від основної діяльності як об'єкта фінансового обліку та аудиту підприємств торгівлі;

– уточнити науково-теоретичні положення і підходи до визнання й оцінки доходів від основної діяльності підприємств торгівлі;

– проаналізувати сучасний стан нормативно-правового регулювання бухгалтерського обліку та аудиту доходів від основної діяльності підприємств торгівлі та його відповідність міжнародним стандартам;

– узагальнити і розвинути існуючі науково-практичні аспекти облікової політики про облік доходів підприємств в єдиній системі інформаційного забезпечення торговельного менеджменту;

- удосконалити порядок формування аналітичної інформації з обліку доходів від основної діяльності для ефективного управління ними;
- запропонувати напрямки поліпшення організаційного механізму побудови та функціонування облікової моделі інформаційної підтримки внутрішніх бізнес-процесів, моделювання і бюджетування доходів для підприємств сфери торгівлі;
- запропонувати методичний підхід до організації внутрішнього аудиту доходів від основної діяльності з метою зниження непродуктивних втрат та зростання ефективності діяльності підприємства загалом;
- розробити модель внутрішнього аудиту доходів від основної діяльності з метою створення ефективної системи контролю ресурсних потоків та регулювання фінансово-господарського розвитку підприємства;
- запропонувати систему критеріїв та індикаторів якісної й кількісної оцінки функціонування системи внутрішнього аудиту з метою забезпечення об'єктивності і достовірності обліку та звітності суб'єкта господарювання.

Об'єктом дослідження є процес формування доходів від основної діяльності підприємств торгівлі.

Предметом дослідження є теоретичні, організаційно-методичні та практичні аспекти бухгалтерського обліку і внутрішнього аудиту доходів від основної діяльності підприємств торгівлі.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є діалектичний метод пізнання з використанням системного підходу. В межах зазначеного методу використано такі методи: історичний – для вивчення походження і розвитку категорії «дохід від основної діяльності», формування доходів та фінансових результатів підприємств сфери торгівлі та відображення їх у звітності; моделювання причинно-наслідкових зв'язків, індукції та дедукції – для розробки моделей в управлінському обліку та внутрішньому аудиті; узагальнення та конкретизації – з метою теоретичного узагальнення та формулювання висновків при з'ясуванні проблем і напрямків удосконалення обліку і аудиту доходів від основної діяльності; спостереження – для

дослідження організації обліку на торговельних підприємствах; графічний – для наочного відображення отриманих результатів дослідження; порівняння, синтезу та аналізу – для забезпечення системного підходу до визнання і оцінки доходів від основної діяльності торговельних підприємств та ціноутворення. Для виявлення взаємозалежності між інформаційним забезпеченням і результатами діяльності використано економіко-математичні, статистичні методи, а також пакет прикладних комп'ютерних програм.

Інформаційною базою дисертаційної роботи стали: наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених з обліку та внутрішнього аудиту доходів, законодавчі й нормативні акти України, міжнародні і національні стандарти обліку, дані Державної служби статистики України, фінансова та статистична звітність підприємств сфери торгівлі, матеріали науково-практичних конференцій і семінарів, довідково-інформаційні видання, інтернет-ресурси, а також результати власних спостережень.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у розробці теоретико-методичних положень і рекомендацій практичного характеру щодо вдосконалення обліку та внутрішнього аудиту доходів від основної діяльності підприємств торгівлі. Результати, які складають наукову новизну дисертаційного дослідження, характеризуються такими теоретичними і практичними положеннями:

удосконалено:

– процес організації бухгалтерського обліку доходів торговельних підприємств шляхом виокремлення чотирьох взаємопов'язаних етапів (підготовчого, методичного, технічного та організаційного), кожен з яких є передумовою здійснення наступного і визначає новий якісний рівень інтеграції даних, що обумовлює створення коректної та ефективної системи обліку доходів на торговельних підприємствах для належного інформаційного забезпечення менеджменту;

– структуру та змістове наповнення наказу про облікову політику, які, на відміну від існуючих, адаптовані до потреб торговельних підприємств, що сприяє

посиленню обліково-аналітичного забезпечення управління торговельними підприємствами;

– порядок формування аналітичної інформації щодо доходів від основної діяльності через запровадження аналітичних рахунків до рахунків 282 «Товари в торгівлі», 902 «Собівартість реалізованих товарів», 702 «Дохід від реалізації товарів», 791 «Результат операційної діяльності», що сприятиме прийняттю ефективних управлінських рішень у процесі формування доходів торговельного підприємства;

– облікову модель інформаційної підтримки внутрішніх бізнес-процесів, що дозволило створити процесноорієнтовану систему планово-контрольних розрахунків внутрішньогосподарського обліку. Її перевагою є надання повної і достовірної інформації щодо розробки й дотримання виконання фінансових планів і бюджетів, зокрема бюджету доходів від основної діяльності, використання бюджетування та процедур оперативного контролю доходів за відхиленнями і прийняття рішень для регулювання господарських процесів на підприємствах торгівлі;

– модель внутрішнього аудиту доходів від основної діяльності як системи взаємопов'язаних елементів (об'єкта, суб'єкта, предмета, методів, кінцевої мети, вертикалі підпорядкування, інформації, принципів та процедур контролю, основних завдань і критеріїв оцінки ефективності), що сприятиме підвищенню значимості та економічного ефекту від внутрішнього аудиту доходів від основної діяльності й посиленню конкурентоспроможності підприємства в умовах трансформаційної економіки;

– організацію та методикку проведення аудиту доходів від основної діяльності підприємств торгівлі в частині уточнення критеріїв оцінки функціонування внутрішнього аудиту (оптимальності, ефективності, фаховості та синергетики), що дозволить запровадити дієві заходи для підвищення ефективної діяльності служби і забезпечити достовірність обліку та звітності і транспарентність інформації суб'єкта господарювання;

набули подальшого розвитку:

– теоретичні засади бухгалтерського обліку доходів від основної діяльності через визначення економічної сутності доходів торговельних підприємств як особливого об'єкта обліку і аудиту (з огляду на специфічні особливості галузі торгівлі) та з урахуванням впливу низки зовнішніх (економічні, соціальні та політичні) і внутрішніх (кількість, якість, асортимент товарів та рівень цін, а також елементи облікової політики) чинників з метою ефективного управління доходами;

– нормативно-правове регулювання обліку доходів через уточнення положень національних стандартів бухгалтерського обліку (з метою приведення їх у відповідність до міжнародних регламентів) та Податкового кодексу України (ПКУ), а також надати пропозиції щодо розробки торговельними підприємствами власних регламентів внутрішнього аудиту доходів від основної діяльності, що сприятиме покращенню системи обліку, аудиту та податкових розрахунків;

– визначення умов визнання доходів від реалізації товарів у національному Положенні (стандарті) бухгалтерського обліку 15 «Дохід», яке, на відміну від існуючих, враховує лише суттєві ризики і вигоди від господарської діяльності торговельних підприємств, а не всієї їх сукупності, що дозволить наблизити вітчизняну практику обліку доходів до вимог міжнародних стандартів;

– методичний підхід до організації внутрішнього аудиту доходів від основної діяльності, який структуровано у вигляді поетапного процесу (визначення мети, розробка загальних засад і порядку виконання, поетапне планування, підбір інформації та виконання процедур контролю, надання висновків і пропозицій з подальшим моніторингом та корегуючими діями), що сприятиме зниженню непродуктивних втрат та зростанню ефективності діяльності служби внутрішнього аудиту і підприємства загалом.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розвитку теорії та практики обліку і внутрішнього аудиту доходів від основної

діяльності, спрямованих на вдосконалення їхніх організаційно-методичних засад відповідно до сучасних умов господарювання, а також забезпечення своєчасного одержання необхідної інформації для прийняття управлінських рішень.

Наукові результати дисертаційної роботи знайшли практичне застосування в діяльності торговельних підприємств, зокрема: пропозиції з удосконалення облікової моделі інформаційної підтримки внутрішніх бізнес-процесів впроваджено в роботу ТОВ «АМАКО Україна» (довідка № 4690 від 25.05.2015 р.); порядок формування аналітичної інформації з обліку доходів від основної діяльності прийнято до використання ТОВ «Індезіт Україна» (довідка № 231 від 22.05.2015 р.); модель внутрішнього аудиту доходів від основної діяльності застосовано в практичній діяльності ТОВ «Мілксервіс» (довідка № 110 від 03.06.2015 р.); аудиторських фірм, зокрема: пропозиції з удосконалення організації та методики проведення аудиту доходів від основної діяльності в частині уточнення критеріїв оцінки функціонування внутрішнього аудиту впроваджено в роботу ТОВ «Аудиторська фірма «Ентузіаст-Аудит» (довідка № 617 від 24.05.2015 р.); методичний підхід до організації аналітичної роботи аудиту доходів основної діяльності застосовано в практичній діяльності ТОВ «Консалтингова компанія «Голден Траст» (№ 381 від 25.05.2015 р.); Департаменту промисловості та розвитку підприємництва виконавчого органу Київської міської державної адміністрації – пропозиції з удосконалення процесу організації бухгалтерського обліку шляхом виокремлення чотирьох пов'язаних етапів (довідка № 052-4564 від 16.06.2015 р.). Окремі положення дисертаційного дослідження використовуються в навчальному процесі Київського національного торговельно-економічного університету при викладанні дисциплін «Аудит» та «Облік і аудит» (довідка № 1447/20 від 16.06.2015 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійно виконаним дослідженням щодо вдосконалення обліку та внутрішнього аудиту доходів від основної діяльності підприємств торгівлі. Усі розробки та

пропозиції, що містяться в роботі, належать особисто автору. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, використано лише ті ідеї і положення, які є особистим здобутком автора.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дисертації обговорено і схвалено на п'яти Всеукраїнських науково-практичних конференціях, зокрема: «Моделювання систем і процесів обліку, аналізу і аудиту» (10–11 квітня 2008 р., м. Київ), «Актуальні проблеми сучасної науки» (29–31 жовтня 2008 р., м. Київ), «Сучасні проблеми фінансово-господарського контролю» (21 листопада 2008 р., м. Кривий Ріг), «Інтелектуальний потенціал молоді в науці та практиці» (28 травня 2009 р., м. Хмельницький), «Розвиток фінансової системи України в умовах економічних перетворень» (15–16 квітня 2015 р., м. Київ); та восьми Міжнародних науково-практичних конференціях, зокрема: «Облік, контроль і аналіз в управлінні підприємницькою діяльністю» (8–10 квітня 2009 р., м. Черкаси), «Реалізація національних економічних інтересів України в рамках євроінтеграційних процесів» (14–15 травня 2009 р., м. Сімферополь), «Інформаційні системи та технології управління» (12 жовтня 2009 р., м. Донецьк), «Розвиток України в ХХІ столітті: економічні, соціальні, екологічні, гуманітарні та правові проблеми» (30 жовтня 2009 р., м. Тернопіль), «Фінанси України 2009» (15–16 грудня 2009 р., м. Київ), «Інформаційні системи і технології в економіці» (3–4 березня 2011 р., м. Київ), «Економічний і соціальний розвиток України в ХХІ столітті: національна візія та виклики глобалізації» (13–14 березня 2014 р., м. Тернопіль), «Наукове забезпечення прaxeології аудиту» (6–7 листопада 2014 р., м. Київ).

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження опубліковано автором у 22 наукових працях (1 з яких у співавторстві) загальним обсягом 6,1 друк. арк. (автору належить 5,85 друк. арк.), у тому числі 9 – у наукових фахових виданнях України (з них 2 – у виданнях України, що входять до наукометричних баз даних) загальним обсягом 3,34 друк. арк., 13 праць апробаційного характеру загальним обсягом 2,51 друк. арк.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОБЛІКУ ТА ВНУТРІШНЬОГО АУДИТУ ДОХОДІВ ВІД ОСНОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ТОРГІВЛІ

1.1. Економічна характеристика доходу від основної діяльності підприємств торгівлі як об'єкту обліку і аудиту

В умовах ринкових відносин, коли загострюється конкуренція за покупця, отримання доходу є актуальною проблемою. Від того, який дохід отримає підприємство, залежить те, чи зможе воно покрити свої витрати, отримати прибуток, поповнювати свої обігові кошти, здійснювати вкладення у відповідні інвестиційні проекти, реалізувати цілі підприємництва. Отримання доходів має бути керованим процесом, а рівень цієї керованості суттєво залежить від якості інформаційної бази, головним джерелом якої виступають дані системи обліку й аудиту. Якісні параметри обліку і внутрішнього аудиту залежать від досконалості їх методик і організації.

Досліджуючи проблеми в обліку та внутрішньому аудиті доходів, першочергово необхідно дослідити адекватність практики теоретичним уявленням, правове поле торгівлі за специфікою економічних об'єктів, характером управління та ін. Систематизація такої інформації наведена у Додатку А. На основі цієї інформації, можна зробити висновок, що поняття доходу розглядалося ще з античних часів, зокрема, Платоном і Арістотелем, а потім – представниками шкіл меркантилістів та фізіократів. Їхні підходи до розгляду поняття доходів тісно пов'язувалися із функціями грошей у суспільстві, цілями й способами їх накопичення і використання. Хоча ці спроби теоретичного осмислення поняття доходів носили несистемний характер, впродовж подальшої еволюції економічної думки вони отримували все більш розгорнутий концептуальний розвиток у працях представників різних епох та економічних шкіл.

Перші спроби узагальненого теоретичного осмислення та системного формулювання змісту доходу, як економічної категорії, були ініційовані

представниками класичної школи економічної думки, зокрема, А.Смітом та Д.Рікардо. У своїх підходах вони тісно пов'язували теорію доходу із теорією вартості. Зокрема, вони визначили, що вартість товарів за своїми розмірами дорівнює сукупним витратам праці, капіталу та землі. При цьому кожний із цих видів витрат (заробітна плата, прибуток, рента) розглядався ними як джерело відповідного виду доходу.

Подальший розвиток теоретичного обґрунтування сутності категорії доходу пов'язаний із представниками марксистської школи політичної економії. Вони перші визначили, що за рамками аналізу формування доходу представниками класичної школи залишились витрати на засоби виробництва, тобто предмети та засоби праці (або за марксистською термінологією – витрати на постійний капітал). Поглиблюючи класичний аналіз доходу і джерел його утворення на мікроекономічному рівні, К.Маркс визначає заробітну плату і прибуток елементами валового доходу.

Класичну та марксистську теорії об'єднує те, що вони спрямовані на розкриття сутності категорій доходу, виходячи з тих чи інших здійснених витрат на виробництво благ, призначених до обміну. Вони узагальнюють собою витратний підхід до формування доходу. Якщо абстрагуватись від причин та факторів присвоєння доходу, а сконцентрувати увагу на змісті економічних відносин, пов'язаних із формуванням доходу окремих суб'єктів господарювання, то стає очевидною спорідненість теоретичних піходів представників цих двох шкіл.

Принципово новий підхід до з'ясування економічної сутності доходу було обґрунтовано представниками школи маржиналістів (Дж.-Б. Кларк, А. Маршалл, А.Курно). Їхній підхід до визначення змісту та умов формування доходу базувався на теорії корисності та теорії попиту і пропозиції. Вони перші утвердили положення, що формування доходу суб'єктів господарювання відбувається не у сфері виробництва, а у сфері обігу, в якій проявляють свої інтереси покупці і продавці.

Основу їх економічної парадигми становила теорія граничної

корисності, яка дала можливість зосередити увагу на умовах формування доходу виключно на мікроекономічному рівні. Використовуючи граничний метод економічного аналізу, маржиналісти дослідили систему основних ринкових факторів, що впливають на формування доходу підприємств, кількісно визначили вплив цих факторів на розмір доходу, розробили ряд визнаних математичних моделей господарського процесу підприємств, що дозволяли широко використовувати висновки їх теорії формування доходу у практиці діяльності конкретних суб'єктів господарювання. Особлива роль маржиналістської теорії формування доходу підприємств відведена дослідженню впливу на нього ринкового ціноутворення на реалізовані товари.

Послідовником ідей маржиналізму в Україні був М. Туган-Барановський. Вивчивши теорію розподілу багатства Дж.-Б. Кларка, він розробив власну теорію розподілу доходів, відому як соціальна теорія. Виходячи із своєї теорії розподілу, М. Туган-Барановський визначив два основні фактори, від яких залежить заробітна плата: зростання продуктивності суспільної праці (економічний фактор) та соціальна сила робітничого класу (соціальний фактор). Тому, саме зростання національного доходу відбувається за рахунок підвищення продуктивності суспільної праці, яка, в свою чергу, може збільшитися за рахунок науково-технічного прогресу.

Поряд з трактуванням доходу з точки зору економічної теорії, не менш важливим є його визначення з позиції фінансового обліку. Визначення доходу як об'єкту обліку і моменту його визнання належать до найважливіших проблем теорії, яка займає одне з центральних місць у дослідженнях різних наукових шкіл та напрямів економічної науки.

Процес розвитку методики обліку доходів відбувався одночасно з поступовим розвитком виробництва, обміну, грошового обігу, банківської справи та, врешті-решт, системи обліку в цілому.

Особливості обліку доходів у різних стародавніх країнах зумовлені

багатьма факторами, зокрема географічним розташуванням, традиціями, розвитком економіки та ін. Розглянемо детальніше окремі приклади обліку доходів в стародавніх країнах.

Відомо, що ще у Стародавній Греції були започатковані основи складання сучасної фінансової звітності, яка базується на паралельному відображенні доходів і витрат від різних видів діяльності, що посилювало контроль за цільовим використанням коштів [209, с. 18].

У XV ст. Лука Пачолі передбачав, що здійснені витрати за часом відповідають отриманим доходам. Л. Пачолі можна назвати основоположником сучасного касового методу визначення доходів і витрат, який передбачає відображення моменту реалізації товарів після отримання грошових коштів від покупця [119, с. 53].

Події XIX ст., зокрема зміни в економічному та суспільному устрої Європи та інших країн світу, зумовили поживлення торгівлі та необхідності відтворення облікових знань, їх розвитку та застосування на підприємствах різних галузей. У другій половині XIX ст. виникають різні теорії обліку, які дозволяли по-новому тлумачити ті чи інші показники. Відповідно почали розвиватися різноманітні наукові школи, представники яких намагалися дослідити і узагальнити практичну діяльність бухгалтера, разом з тим удосконалюючи її. На процес становлення та розвитку бухгалтерського обліку найбільше вплинули італійська, французька, німецька, англо-американська та російська школи (табл.1.1).

Таблиця 1.1

Облік доходів в розумінні різних наукових шкіл

Наукова школа	Питання, які розглядалися стосовно визначення та обліку доходів	Значення розробок наукових шкіл у розвитку бухгалтерського обліку доходів
Італійська школа	Представники економічного напрямку вважали, що доходи визначаються об'єктивно, оскільки вони обумовлені реалізаційними документами. Представники юридичного напрямку відкидали необхідність ведення рахунків доходів, оскільки їх не можна було віднести до особових.	Поклали початок розгляду доходів як облікових категорій.
Французька школа	Вважали, що дохід можна визнавати лише після отримання коштів від покупців	Стверджували, що рахунки доходів в кінці встановленого звітного періоду повинні закриватися.
Німецька школа	Під доходами розуміли грошові суми, що отримуються і пропонували їх відображати по кредиту рахунку.	Праці представників німецької школи заклали основи для відображення доходів по кредиту рахунку.
Англо-американська школа	Виділили три концепції щодо визначення доходу. Стверджували, що прибуток утворюється за рахунок збільшення доходу або зменшення витрат. На основі цього визначали операційний прибуток як реалізований дохід підприємства.	Розглядали доходи як джерела формування прибутку.
Російська школа	На підприємствах вперше було започатковано суцільне документування всіх фактів господарського життя, регулярність проведення інвентаризації і складання звітності.	Провідне місце у бухгалтерській думці займав об'єкт обліку "підприємницький дохід".

Джерело: узагальнено на основі [209]

Прихильники економічного напрямку (Ф. Беста, П. д'Альвізе, Д. Дзаппа) доводили, що в кінцевому випадку на всіх рахунках обліковуються цінності, тобто облік фіксує рух речей, а динаміка зобов'язань – це лише наслідок господарського процесу. На початку ХХ ст. економічний напрям став пріоритетним в бухгалтерському обліку Італії. Останнім із науковців, які замикали класичну італійську школу вважається представник економічного напрямку Джіно Дзаппа. Він узагальнив напрацювання італійської облікової школи і заклав основу для її майбутніх досягнень [209, с. 109].

Так, вивчаючи співвідношення доходів і витрат, він сформулював наступне положення (“постулат Дзаппи”): з облікової точки зору доходи підприємства є очевидними, а сума витрат сумнівна. Таке твердження обумовлене тим, що доходи виникають із документів на реалізацію різних цінностей та послуг, а величина витрат завжди залежить від облікової політики підприємства і вибору адміністрацією різноманітних методологічних прийомів, тобто доходи визначаються об’єктивно, а витрати, пов’язані з обчисленням собівартості – суб’єктивно. Можливо, саме постулат Дж. Дзаппи став передумовою того, що інші наукові школи облік витрат вважали першочерговим (ставили на перше місце) і, відповідно, не приділяли належної уваги обліку доходів. Загалом італійський напрям в теорії бухгалтерського обліку заклав основи для подальших наукових досліджень з проблематики обліку доходів [209, с. 111].

Представники французької школи, на чолі з А. Гільбо і Е. Леоте вони відкинули юридичне трактування БО і започаткували економічний напрям в обліковій думці. В центрі досліджень французької школи знаходиться власник, для якого прибуток є метою залучення коштів. Прибуток же вони визначали як різницю між доходами та витратами. У зв’язку з цим значна увага вченими приділялася господарським операціям, які призводили як до позитивного, так і до негативного фінансового результату [145, с. 302].

А. Гільбо і Е. Леоте пропонували обліковувати дохід від реалізації та собівартість реалізованих товарів на одному рахунку, при цьому автоматично формувався результат від реалізації [213, с. 92].

Дослідження представників німецької школи характеризувалися тим, що вони вважали подвійний запис природою фактів господарського життя. Так, В. Рігер предметом обліку вважає рух коштів, що відбувається в ході господарського процесу, а під доходами він розумів грошові суми, що отримуються та пропонував їх відображати по кредиту рахунку [150, с. 68].

Американські бухгалтери ігнорували наукові основи обліку та розглядали його лише як практичну діяльність, а саме як процес збирання та групування звітних даних. Відповідно до американської школи в обліку щодо визначення доходу існує три концепції:

1. Концепція продукту визначає дохід як продукт діяльності підприємства, тобто дохід – це створення продукції, робіт, послуг за деякий проміжок часу. Проте при такому визначенні доходу неможливо визначити момент доходу та його розмір.

2. Концепція вибуття розглядає виникнення доходу в момент передачі продукції покупцям. Такий підхід не включає доходи, отримані до передачі продукції покупцю (наприклад, при методі поетапного виконання надання послуг або при методі процентного завершення під час виконання будівельних робіт).

3. Концепція приросту визнає доходом зростання економічних вигід, що збільшують власний капітал, який відрізняється від внесків власників. На даній концепції базується бухгалтерський облік в Україні.

Для англомовних країн початку ХХ ст. характерним було виникнення шкіл персоналістів. Заслугою персоналістів можна вважати те, що вони стали сумлінно диференціювати фінансові результати. Представник англо-американської школи В.Е. Патон стверджував, що прибуток утворюється або за рахунок збільшення доходу, або за рахунок зменшення витрат. Також він спробував розмежувати прибуток за двома напрямками: операційний (прибуток від господарської діяльності) та фінансовий (прибуток від кон'юнктури). На основі цього вчений дав визначення операційного прибутку як реалізованого доходу підприємства [109, с.69]. Отже, представники англо-американської школи розглядали доходи як джерела формування прибутку.

Розглянуті наукові школи незалежно від їх напрямів, предмету та методу вивчення мали величезний вплив на формування світової

бухгалтерської науки, що зумовило поживлення наукових досліджень в різних галузях економічних знань, а також, вплинуло на організацію бухгалтерського обліку доходів на підприємствах того часу. Також слід зауважити, що питання трактування поняття доходів в бухгалтерському обліку та економічними науками не втратило актуальності й сьогодні.

В додатку Б наведено визначення доходів вітчизняними та зарубіжними економістами. За підсумками таких визначень, можна зробити висновок, що доходи неоднозначно розтлумачені в різних працях. Існують розбіжності в глибині висвітлення поняття доходи. Так, Базилевич В.Д [68, с.306], Мельник Л.Ю. [126, с.359] ототожнюють дохід з обсягом грошових надходжень на підприємство, проте таке визначення є некоректним, оскільки значна кількість видів грошових надходжень не пов'язана з формуванням доходів суб'єктів господарювання. Це стосується таких їх видів, як надходження залучених кредитних ресурсів у грошовій формі; надходження грошових коштів за рахунок їх повернення від підзвітних осіб; надходження на підприємство грошових коштів, що належать іншим особам тощо. За таким критерієм до доходів не будуть віднесені і результати бартерних операцій, що не формують грошових потоків, хоча і є об'єктом оподаткування доходу.

Слід зауважити, що значною мірою на сутність доходу вплинула адаптація вітчизняного обліку і аудиту до світових стандартів. Неточність перекладу самого терміну відповідно до його економічного змісту дає підставу для різнопланових тлумачень. Так, у системі МСФЗ використовується термін «сукупний прибуток» («*comprehensive income*»), який в українській нормативній базі розглядається як сукупний прибуток і як сукупний дохід.

Розглянуті положення підкреслюють складність підходів до визначення сутності категорії доходу підприємства. Питання визначення терміну “доход” для цілей системи обліку в ринкових умовах, знаходиться на стику економічного та фінансового підходів. Це пов'язано з тим, що облікова

система повинна враховувати особливості економічної організації та вплив фінансової системи на мікрорівні, тобто на діяльність торговельного підприємства.

Фінансовий облік, як одне із джерел інформації для прийняття ефективних рішень в управлінні доходами, концептуалізовано таким чином, щоб після певного періоду отримати дані про стан підприємства, є основою оцінки підприємства в досягненні ним поставлених цілей.

Головним при визначенні доходу у системі фінансового обліку є те, що дохід не є рухом грошових коштів. Найбільш коректним є визначення «доходу» у національному стандарті бухгалтерського обліку. Виходячи із його логіки можна констатувати, що дохід торговельного підприємства як об'єкт обліку - це надходження активів або зменшення зобов'язань в результаті реалізації товарів, що призводить до збільшення власного капіталу, окрім випадків, пов'язаних із внесками учасників капіталу за звітний період та за умови, що оцінка доходу може бути достовірно визначена.

Таким чином, концептуальним, для визнання доходу торговельного підприємства в обліку є:

- а) визнання його активу та зобов'язань за результатами реалізації товарів;
- б) відмежування внесків учасників;
- в) достовірний вимір величини доходу (оцінка).

Чіткість визнання за активами чи зобов'язаннями не викликає труднощів за відповідними обліковими операціями з документальним відображенням у діючих облікових технологіях. Найбільш проблемним є достовірний вимір величини доходу за товарною масою, регламентами вартісної оцінки, легітимізацією товарних потоків.

Механізми протекціонізму у реалізації товарів також не завжди фіксуються. Тому, неформальні експертні оцінки показують, що від 40 % до 60 % доходу торговельних підприємств не мають достовірного виміру.

Аналогічно слід зазначити, що багато питань, пов'язаних із аудитом доходів, теж не отримали належного наукового й методичного обґрунтування: нерозвинутою є відповідна наукова база, недостатньо науково-дослідного матеріалу. Саме тому аудит значною мірою є послабленим і не відповідає вимогам розвитку економіки.

У зв'язку з цим, виникає необхідність ретельної наукової та практичної розробки багатьох актуальних питань, пов'язаних з організацією та методикою здійснення аудиту, з відпрацюванням аудиторських способів вивчення фактів господарського життя, зокрема огляду документів і дослідження операцій, узагальнення матеріалів аудиту. Саме тому дисертаційна робота спрямована на поглиблене вивчення процесу аудиту доходів діяльності підприємства, вдосконалення організації та методики їх аудиторської перевірки.

Як відомо, предметом аудиту доходів є господарські процеси й операції, пов'язані з накопиченням і визначенням доходів, а також відносини, які виникають з контрагентами підприємства при здійсненні таких процесів та операцій. Виходячи з цілей, яких необхідно досягнути аудитору при проведенні дослідження операцій з обліку доходів діяльності, формуються об'єкти аудиту. Таку позицію займають більшість провідних науковців у цій галузі.

Господарські процеси в науці про господарський контроль розглядаються як сукупність складових елементів – фактів господарського життя. В результаті здійснення фактів господарського життя основна маса господарських фактів впливає на фінансовий стан підприємства. Такі факти господарського життя прийнято називати господарськими операціями, і вони є основними об'єктами аудиторського дослідження.

Оскільки аудит покликаний надати достовірну інформацію про всі факти господарського життя, вся сукупність економічних відносин, всі структурні елементи та ін., що визначає його як економічну систему, відносяться до об'єктів аудиту.

Одні й ті самі об'єкти можуть бути предметом дослідження не однієї, а кількох галузей науки. Відмінність полягає в тому, що в кожному окремому випадку ці об'єкти розглядаються виходячи із функціональної ролі, яка притаманна саме цій науці.

Таким чином, об'єктами аудиту є господарські факти і операції, що формують господарські процеси, сукупність яких являє собою господарську діяльність суб'єкта, що перевіряється. На кожному конкретному підприємстві аудит може охоплювати рух активів, зобов'язань і змін у структурі капіталу. При цьому об'єкти аудиту настільки різноманітні, що надати їх вичерпний перелік практично неможливо.

Важливим моментом будь-якої аудиторської перевірки (в тому числі вивчення доходів) є її інформація про діяльність підприємства, яка залежно від змісту об'єкта контролю аудитор вибирає відповідні джерела інформації, які дають повну характеристику об'єкта.

Сукупний дохід торговельного підприємства у загальноекономічному аспекті складається з товарообороту (доходу від реалізації товарів), інших доходів від звичайної діяльності та надзвичайних доходів. Основна частина обсягу товарообороту формується за рахунок купівельної вартості реалізованих товарів. Виходячи із місії підприємництва у торговельній діяльності головну частину доходу отримують від основної діяльності.

Під основною (операційною) діяльністю торговельного підприємства ми розуміємо факти, пов'язані з реалізацією товарів. Доходи від основної (операційної) діяльності є основою операційних доходів підприємства – це фінансова база розвитку операційної діяльності, що сприяє вирішенню трьох важливих завдань:

1. Доходи від основної (операційної) діяльності підприємства є джерелом відшкодування поточних витрат, що пов'язані зі здійсненням його основної діяльності.

2. Доходи від основної (операційної) діяльності підприємства служать джерелом виплат податкових платежів, пов'язаних зі здійсненням її основної

діяльності. За рахунок цієї частини операційних доходів забезпечується формування коштів державного і місцевих бюджетів, позабюджетних фондів. Реалізація такого завдання забезпечує виконання фінансових зобов'язань підприємств перед державою.

3. Доходи від основної (операційної) діяльності підприємства є джерелом формування чистого прибутку, за рахунок якого підприємства поповнюють статутний та резервний капітали, та здійснюють виплати власникам підприємства.

Специфіка торговельних підприємств зумовлює особливості, які необхідно враховувати при формуванні доходів в бухгалтерському обліку. Серед них можна виділити: 1) для відображення обліку доходів в торгівлі призначено спеціальні субрахунки (рах. 702 «Дохід від реалізації товарів», рах.704 «Вирахування з доходу», рах.902 «Собівартість реалізованих товарів», рах. 282 «Товари в торгівлі» тощо); 2) на підприємствах роздрібною торгівлі дохід створюється за рахунок торгової націнки на реалізовані товари. Положення стандарт бухгалтерського обліку (ПСБО) 9 «Запаси» визначає собівартість реалізованих товарів як різницю між продажною вартістю реалізованих товарів і сумою торгової націнки на ці товари [133].

Проте, ні ПСБО 9, ні Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку не уточнюють, як практично це здійснити в синтетичному та аналітичному обліку, застосовуючи для обліку товарів продажні ціни. Згідно зі змістом ПСБО 9 «Запаси» та відповідними положеннями Інструкції про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку здійснена спроба перенести методологію фінансового обліку виробничих запасів на облік товарів в торгівлі без належного врахування особливостей діяльності торговельних підприємств [193, с.16].

Формування доходу від основної діяльності залежить від зовнішніх і внутрішніх чинників, які зображені на рис.1.1.

До зовнішніх чинників відносяться економічні, соціальні та політичні фактори, які відбуваються в країні та не залежать від самого підприємства.

Покращенню організації роботи підприємства сприятиме своєчасне реагування на зміни в економічній ситуації та врахування соціальних і політичних факторів, що, в свою чергу, зменшить вплив зовнішніх факторів на діяльність підприємства. Планування, прогнозування та бюджетування доходів діяльності підприємства в цілому також поліпшують організацію його роботи.

Зростання рівня інфляції призводить до зростання загального рівня цін, а це, відповідно, знижує загальну купівельну спроможність та платоспроможність населення. На рівні доходу, який отримує підприємство відображається також податкова політика держави. Зростання податків та зборів призводить до підвищення собівартості товарів, рівня цін, а, отже, до зниження доходу підприємства.

До внутрішніх чинників, які суттєво впливають на формування доходів, відносяться якість, асортимент товарів та рівень цін, а також елементи облікової політики. Кількість реалізованих товарів має прямий вплив на розмір виручки від реалізації товарів, тобто із зростанням обсягів реалізації розмір виручки, а значить дохід від реалізації, зростає. Якщо підприємство змінює асортимент товарів, то це може призвести до зменшення або до збільшення доходу підприємства.

Зміна асортименту товарів з більшим рівнем рентабельності призводить до зростання обсягу виручки від реалізації і навпаки.

Цінова політика є не лише однією з основних складових системи управління доходами підприємства, а й важливим механізмом, який забезпечує чимало пріоритетів його економічного розвитку. Вона суттєво впливає на основну діяльність підприємства, формує його імідж у покупців, рівень фінансового стану загалом. Крім цього, цінова політика є дієвим інструментом у його конкурентній боротьбі на товарному ринку. Рівень цін на товари, встановлений у процесі формування цінової політики, прямо впливає на суму доходу і прибутку підприємства.

Рис.1.1. Зовнішні та внутрішні фактори формування доходу торговельного підприємства
Джерело: узагальнено на основі [109]

Під формуванням цінової політики торговельного підприємства розуміють обґрунтування диференційованих рівнів торгових націнок на реалізовані товари, визначення умов та розміру їх оперативного коригування залежно від змін ситуації на споживчому ринку та умов господарювання торговельного підприємства [118, с.197].

В процесі формування цінової політики торговельного підприємства необхідно враховувати специфічні умови, притаманні торгівлі:

1) об'єктом цінової політики торговельного підприємства виступає не ціна товару в цілому, а лише один з її елементів - торговельна націнка. Саме цей елемент характеризує ціну торговельної послуги, що пропонується покупцеві при реалізації товару. Переважну більшість роздрібною ціни реалізації товарів складає виробнича складова, тобто ціна виробника;

2) виробниче підприємство повністю самостійне в питанні встановлення рівня ціни на вироблену продукцію. Торговельне підприємство самостійне тільки у встановленні розміру надбавки. Так, цінова політика торговельного підприємства значною мірою орієнтується на цінову політику виробника. Незважаючи на високий рівень взаємозалежності, цінова політика виробника та торговельного підприємства має незалежний характер. При низькому рівні ціни виробника може бути сформований високий рівень торговельної націнки та навпаки;

3) підприємство-виробник встановлює ціну реалізації в діапазоні "собівартість виробництва - попит покупців", торговельне підприємство вимушене враховувати не тільки рівень своїх витрат на реалізацію товарів, але й цінову політику виробника, а також споживчий попит;

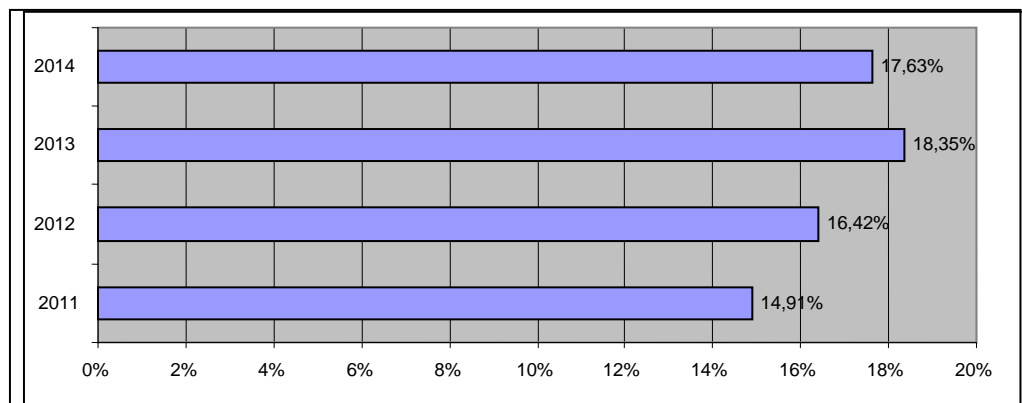
4) виробнича програма виробників охоплює обмежену кількість видів продукції, а торговиків – більш різноманітніший асортимент реалізації товарів. Це обумовлює використання політоварної цінової політики, при якій рівень торгової надбавки диференціюється не за товарами, а за асортиментними групами;

5) виробниче підприємство має можливість "уторговувати" ціни

реалізації в процесі переговорів з окремим покупцем. Це створює умови для максимально гнучкої політики, обліку всіх особливостей покупців при визначенні цінових знижок, що надаються. Ступінь гнучкості цінової політики торговельного підприємства, особливо роздрібного, обмежена, носить більш стандартний характер щодо окремих груп покупців, часу реалізації, цінової ситуації. Встановлення ціни відбувається не в ході контакту з покупцем, а перед початком торгового дня. Продавець не має можливості гнучкої зміни встановленої ціни;

7) торговельне підприємство на відміну від виробничого може порівняно швидко змінювати профіль своєї діяльності, перейти до реалізації інших товарів в разі несприятливих змін ринку.

Однією з основних проблем в обліку доходів підприємств торгівлі є проблема повноти та своєчасності їх відображення у системі обліку. Більшість підприємств відображає власні доходи неповністю з метою уникнення сплати податків. Причинами такого явища є високий податковий тягар на підприємства (рис.1.2); відсутність нормативних актів, які б дієво контролювали надходження підприємств; високий рівень корупції тощо.

*За даними Державної служби статистики

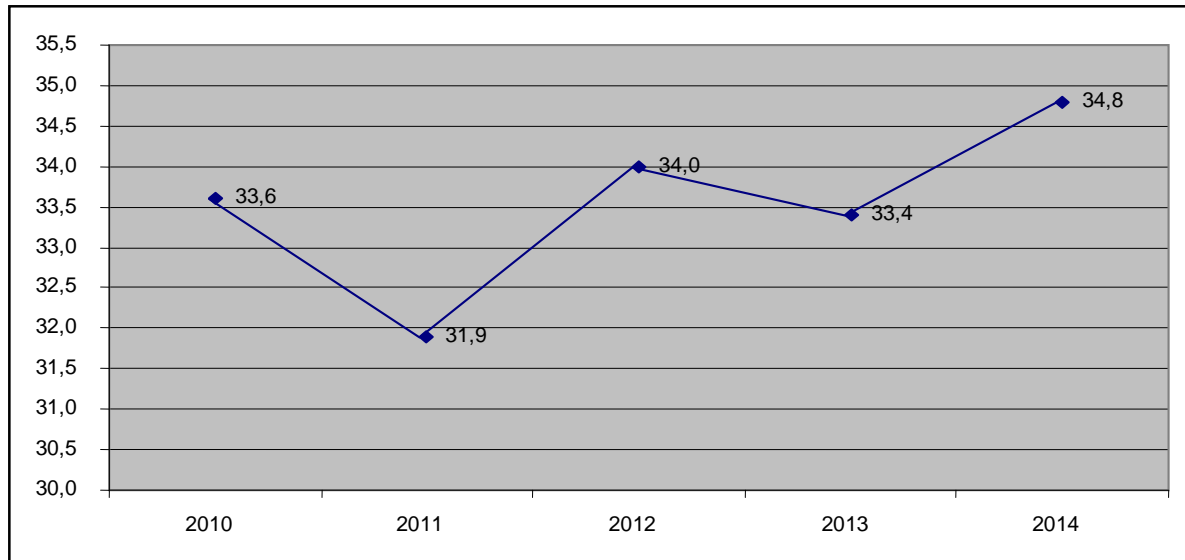
Рис.1.2. Питома вага непрямих податків та інших вирахувань з доходу в загальній сумі доходу від реалізації товарів підприємств роздрібною торгівлі за 2011-2014 рр.

Останнім часом роздрібна торгівля в Україні зазнає змін під впливом кризових явищ. Фінансова та інвестиційна нестабільність у країні, що

обумовлена політичними й економічними перетворюваннями, призводить до зниження попиту на товари, послуги та зниження прибутку торговельних підприємств, також має достатній вплив на збалансованість попиту й пропозиції споживчого ринку, де можна спостерігати дисбаланс, який породжується невідповідністю суспільних виробництв і нестабільним розвитком підприємств торгово-посередницької діяльності.

Сучасні, нестабільні, складні умови господарювання підприємств роздрібною торгівлі в Україні характеризуються: нестабільною політичною ситуацією в країні; загостренням інфляції, значними коливаннями курсу та невизначеністю у валютно-курсовій політиці держави; обмеженим споживчим попитом і низькою купівельною спроможністю населення внаслідок скорочення доходів; складними умовами кредитування бізнесу та високими процентними ставками за кредитами; постійним зростанням цін на основні товари та послуги; зменшенням обсягів вітчизняного виробництва та зростанням вартості імпортової продукції в результаті девальвації гривні; недосконалою законодавчою базою в системі оподаткування підприємств і розвитком стихійного ринку; недостатністю торговельних площ, дефіцитом торгових полок і високою орендною платою на торговельні площі [71, с.74].

За наявності таких умов господарювання торговельні підприємства безпосередньо мають складності у своєму функціонуванні та розвитку. На сучасних підприємствах ускладнюється формування політики закупівель і ціноутворення, кредитно-фінансової політики, виникають труднощі у формуванні кадрової політики підприємств, а отже частка збиткових торговельних підприємств зростає за таких умов (рис.1.3).

*За даними Державної служби статистики

Рис.1.3. Частка збиткових торговельних підприємств за 2010-2014 рр.

Аналізуючи стан торгівлі, неможливо недооцінювати її значущість як сфери економічної діяльності, яка має достатню вагу у формуванні валового внутрішнього продукту України. Частка торгівлі у формуванні валового внутрішнього продукту (ВВП) країни досить значна. Так, за даними Державної служби статистики, у 2012 р. частка створеного в торгівлі ВВП склала 50 169 млн грн, або 14 % від загального ВВП країни, у 2013 р.– 52 567 млн грн, або 15 %, а за десять місяців 2014 р.– 54 894 млн грн, що у відсотках складає 14,7 % і свідчить про зниження показника, також як і в інших галузях економіки (табл. 1.2). Причиною цього є складні політичні та економічні обставини в країні. Загальний розвиток торгівлі характеризується показником – валова додана вартість (ВДВ). Розмір ВДВ у сфері торговельної галузі, характер її структурних змін відображено в Національних рахунках України. Частка торгівлі у виробництві ВДВ за п'ять останніх років мала тенденцію до зростання, але за останній рік відбулось зниження показника з 18,9 % до 17,1 %, тобто на 1,8 в. п., що свідчить про нестійкий процес нарощування первинного доходу та нестабільність економічної бази торгівлі.

Таблиця 1.2

Динаміка ВВП і структура ВДВ у сфері торгівлі*

Рік	Валовий внутрішній продукт		Частка торгівлі у загальній ВДВ, %
	млн.грн.	% до підсумку	
2010	38521	15,1	15,7
2011	48178	15,5	16,7
2012	50169	14,4	18,3
2013	52567	15,0	18,9
2014	54894	14,7	17,1

*За даними Державної служби статистики

Одним з основних індикаторів розвитку торгівлі є показник товарообороту. За даними Державної служби статистики, у січні – жовтні 2014 р. роздрібний продаж скоротився на 6,8 % у порівнянні з цим самим періодом попереднього року (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Динаміка обороту роздрібною торгівлі України за січень – жовтень 2010 – 2014 рр.*

Показник	Січень-жовтень 2010 р.	Січень-жовтень 2011 р.	Січень-жовтень 2012 р.	Січень-жовтень 2013 р.	Січень-жовтень 2014 р.
Оборот роздрібною торгівлі, млн.грн.	428536,9	546892,2	650389,2	718406,4	72869,7
Оборот роздрібною торгівлі, у % до відповідного періоду попереднього року	105,9	114,9	115,7	109,5	93,2

*За даними Державної служби статистики

Головними факторами впливу на скорочення обсягів товарообороту показника можна вважати зростання цін на товари, зниження купівельної спроможності населення, також знецінення національної валюти і прискорення інфляції.

Розвиток торгівлі та роздрібного товарообороту доцільно розглядати з позиції товарної структури роздрібного товарообороту підприємств – з обсягу продовольчих і непродовольчих товарів. Скорочення частки непродовольчих товарів у загальній кількості товарообігу, а саме це

відбувається у сьогоднішніх реаліях, свідчить про зниження рівня життя населення та змінення ціннісних орієнтацій споживачів. У момент кризових явищ споживачі взагалі намагаються знизити свої поточні споживчі витрати, віддають перевагу продовольчим товарам, а непродовольчий ритейл виявляється найбільш чутливим до скорочення попиту. Так, проаналізувавши динаміку розвитку ринку роздрібних торговельних підприємств, згідно з даними Державної служби статистики за напрямками продовольчих і не продовольчих товарів, можна зазначити, що за останні сім років відбувалася незначна варіація цих показників (табл. 1.4).

Таблиця 1.4

**Динаміка структури роздрібних торговельних підприємств України
у 2007 – 2014 рр.**

Рік	Обсяг роздрібного товарообороту підприємств, млн.грн.	У тому числі питома вага, у %	
		Продовольчих товарів	Непродовольчих товарів
2007	178233	35,3	64,7
2008	246903	34,4	65,6
2009	230955	40,0	60,0
2010	280890	39,5	60,6
2011	350059	38,9	61,1
2012	405114	40,2	59,8
2013	433081	41,1	58,9
2014	420953	41,6	58,4

*За даними Державної служби статистики

Питома вага продовольчих товарів має тенденцію до зростання – з 40,2 % у 2012 р. до 41,6 % у 2014 р., питома вага непродовольчих товарів, навпаки, знизилась із 59,8 % у 2012 р. до 58,4 % у 2014 р. За останній період поточного 2014 р., в умовах дестабілізації економіки, така тенденція щодо структури роздрібних торговельних підприємств України незмінно спостерігається, а обсяг роздрібного товарообороту підприємств зменшується [62].

При дослідженні сучасного стану роздрібної торгівлі спостерігаються й позитивні тенденції. Серед них – розширення мереж національних ритейлів, збільшення частки власних торговельних марок, становлення ринку електронної торгівлі.

Національним інститутом стратегічних досліджень в Україні сформульовано основні стратегічні пріоритети державної політики, спрямованої на якнайшвидше подолання кризи, і запропоновано конкретні механізми та інструменти діяльності. Одним із напрямків щодо подолання кризової ситуації в країні є розвиток інфраструктури внутрішнього ринку та створення ефективних механізмів регулювання діяльності у сфері внутрішньої торгівлі, які включають: 1) прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання внутрішньої торгівлі» задля впорядкування й детінізації торговельної діяльності, ліквідації «стихійної» торгівлі, створення умов для розвитку конкурентного середовища, підвищення рівня торговельного обслуговування населення та захисту прав споживачів; 2) сприяння збалансованому розвитку структурно-територіальної інфраструктури споживчого ринку – об'єктів складського господарства, оптових і роздрібних торговельних майданчиків, посередницьких організацій, логістичної мережі тощо; 3) забезпечення належного функціонування товарних бірж, формування мережі інформаційно-маркетингових центрів із вільним доступом учасників ринку до інформації, удосконалення засад функціонування дистанційної торгівлі.

Водночас, для розуміння методології обліку доходів важливо мати уявлення про їх класифікацію, оскільки вона забезпечує більш глибоке вивчення складу, характеру і структури доходів, дозволяє правильно зрозуміти їх економічний зміст, правильно акцентувати увагу на важливих аспектах управління доходами, і таким чином, досягти високої ефективності у прийнятті адекватних управлінських рішень.

Розглянемо, як класифікують доходи вітчизняні і зарубіжні вчені (Додаток В). Якщо розглядати доходи з точки зору міжнародних стандартів, то тут існує наступна їх класифікація [130]: 1) доходи, які отримані внаслідок продажу готової продукції (або товарів); 2) доходи, які отримані внаслідок надання послуг (виконання робіт); 3) проценти, роялті та дивіденди.

В Україні законодавчо класифікація доходів регламентована в

Положенні (стандарті) бухгалтерського обліку №15 “Дохід” [178]. Проте, за іншими нормативно-правовими регламентами коректність регламентації доходів основної операційної діяльності не достатньо однозначно ідентифікується. Це ускладнює процеси бюджетування, аналізу, контролю та аудиту доходів у різних інститутах управління. Одночасно, розмитість правових регламентів дає можливість уникнення відповідальності за обліковий процес та весь менеджмент доходів у межах діючого правового поля. Це обумовлює потребу оцінки правового регулювання обліку та аудиту доходів в цілому, та стосовно основної діяльності торговельних підприємств, зокрема.

1.2 Правове регулювання обліку та внутрішнього аудиту доходів від основної діяльності

Сучасний етап розвитку економіки України характеризується хвилею реформ та нововведень, які охоплюють систему державного регулювання економічних процесів у правовому полі. Відповідно, бухгалтерський облік доходів на сучасних підприємствах не може повноцінно існувати без належного його нормативно-правового забезпечення, що забезпечує інтегрованість національних, корпоративних та особистих інтересів.

Дослідження правової бази обліку і внутрішнього аудиту є актуальним з позицій тих обмежень або тих регламентів, які не відповідають реаліям економічних відносин теперішнього часу або дають підставу для корисливого маніпулювання логікою облікового процесу, наданням доказів і аргументацій, призводить до різнопланового тлумачення поведінки контрагентів на ринку і до уникнення відповідальності. Це певною мірою відноситься до обліку і внутрішнього аудиту доходів основної діяльності торговельних підприємств. Саме з цієї причини третина торговельних підприємств навіть не готують Наказ про облікову політику, а 72% - не відображають у ньому елементи облікової політики щодо доходів.

Залишається безкарним тіньовий товарооборот у торгівлі. За експертними оцінками він досягає 40-60 %.

Дослідженнями проблем нормативно-правового регулювання обліку і внутрішнього аудиту в Україні займалися вчені Л.В. Гуцаленко, В.М. Жук, Г.Г. Кірейцев, Т.Г. Маренич, В.П. Пантелєєв, В.М. Пархоменко, Н.І. Петренко, М.С. Пушкар та інші. Перелічені вище вчені зробили певний внесок у розвиток Законів України “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні”, “Про аудиторську діяльність”, національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку, міжнародних стандартів фінансової звітності, плану рахунків бухгалтерського обліку, системи національного регулювання бухгалтерським обліком, фінансовою звітністю та економічним контролем. Проте, багато проблем з обліку та внутрішнього аудиту залишилось невирішеними як з об’єктивних, так і з суб’єктивних причин. Реакція законодавства на ці пропозиції вчених є недостатньою.

Зокрема, недостатньо уваги приділено глибокому критичному аналізу діючої нині нормативно-правової бази обліку, в частині з’ясування проблем і неузгодженостей, які виникають у процесі використання нормативно-правових актів з обліку доходів підприємств, об’єднань підприємств, видів економічної діяльності. Так, залишаються різноплановими тлумачення норм положень, що регулюють облік і аудит доходів підприємств торгівлі у частині визнання доходів підприємств торгівлі тощо. Порівняльний аналіз різнопланових тлумачень у нормативно-правових документах узагальнено у таблиці 1.5.

Таблиця 1.5

Порівняльний аналіз норм, що регулюють облік доходів

Характеристика	Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»	Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 15 «Дохід»	Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку (МСБО) 18 "Дохід"
Зміст доходу	Збільшення економічних вигод у вигляді надходження активів або зменшення зобов'язань, які призводять до зростання власного капіталу (крім зростання капіталу за рахунок внесків власників).	Збільшення активу або зменшення зобов'язання, що зумовлює зростання власного капіталу (за винятком зростання капіталу за рахунок внесків учасників підприємства), за умови, що оцінка доходу може бути достовірно визначена	Валове надходження економічних вигід протягом періоду, що виникає в ході звичайної діяльності суб'єктв господарювання, коли власний капітал зростає в результаті цього надходження, а не в результаті внесків учасників власного капіталу
Визнання доходу	За умови, що оцінка доходу може бути достовірно визначена, доход у Звіті про фінансові результати відображається в момент надходження активу або погашення зобов'язання, які призводять до збільшення власного капіталу підприємства (крім зростання капіталу за рахунок внесків учасників).	Умови визнання: - покупцеві передані ризики й вигоди, пов'язані з правом власності на продукцію (товар, інший актив); - підприємство не здійснює надалі управління та контроль за реалізованою продукцією (товарами, іншими активами); - сума доходу (виручка) може бути достовірно визначена; - є впевненість, що в результаті операції відбудеться збільшення економічних вигод підприємства, а витрати, пов'язані з цією операцією, можуть бути достовірно визначені.	Умови визнання: -Компанія передала покупцеві суттєві ризики і винагороди, пов'язані з власністю на товар -Компанія більше не бере участі в управлінні у тому степені, який, як правило, пов'язаний з правом власності, і не контролює проданий товар -Сума доходу може бути достовірно виміряна -Існує ймовірність надходження економічних вигод, пов'язаних з операцією, на підприємство -Витрати, які були або будуть понесені в зв'язку з операцією, можуть бути достовірно виміряні
Оцінка	-	Дохід відображається в бухгалтерському обліку в сумі справедливої вартості активів, що отримані або підлягають отриманню	Дохід має оцінюватися за справедливою вартістю компенсації, яка була отримана або підлягає отриманню
Класифікація	Доходи класифікуються відповідно до структури Звіту про сукупний дохід	а) дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг); б) інші операційні доходи; в) фінансові доходи; г) інші доходи	1) дохід від реалізації; 2) дохід від надання послуг; 3) відсотки, роялті, дивіденди

Як відомо, нормативно-правове забезпечення обліку – це сукупність нормативно-правових актів найвищих гілок влади у державі (законодавчої, виконавчої та представницької), Міністерства фінансів України, інших міністерств та відомств, і кожного підприємства зокрема, які забезпечують повноцінне функціонування та динамічний розвиток бухгалтерського обліку, фінансової звітності й економічного контролю в нашій державі [63].

До основних видів нормативно-правового забезпечення обліку доходів підприємств, з нашої точки зору, варто відносити:

- Закони України “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні”, “Про аудиторську діяльність”;
- Кодекси України (Податковий, Бюджетний, Господарський, Цивільний);
- Укази Президента України; постанови і рішення Кабінету Міністрів України; накази, постанови, розпорядження, листи, роз’яснення міністерств та відомств;
- П(С)БО 1 “Загальні вимоги до фінансової звітності”, П(С)БО 15 “Дохід”, П(С)БО 16 “Витрати”;
- Вказівки, інструкції, положення; плани рахунків бухгалтерського обліку (національний, галузеві, спрощений, робочі);
- Наказ про облікову політику підприємства і т.д.

Г.Г. Кірейцев зазначає, що формування прогресивних систем і моделей бухгалтерського обліку, як і нормативно-правової бази ведення обліку справа непросте і нелегка.

Вона потребує найвищого рівня теоретичної підготовки вчених і практиків, які розробляють рекомендації з удосконалення обліку та його системи [63, с. 21].

М.С. Пушкар, М.Т. Щирба нормативно-правове регулювання фінансового обліку в Україні відповідно до МСФЗ розглядають на чотирьох рівнях: законодавчому, нормативному, методичному і організаційно-розпорядчому [193, с. 41].

Л.К. Сук переконаний, що основними нормативними документами, які

забезпечують регламентацію бухгалтерського обліку в Україні є такі документи як Закон України “Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні”, П(С)БО, Плани рахунків бухгалтерського обліку (повний і спрощений) “Положення про документальне забезпечення записів у бухгалтерському обліку” [63, с. 30-31].

Щодо регулювання бухгалтерського обліку, то Л.К. Сук абсолютно обґрунтовано розглядає чотири рівні такого регулювання: перший (Закони України, Укази Президента України, постанови КМУ), другий (нормативні документи Міністерства фінансів України, Державного комітету статистики України, Державного казначейства, ДПА, НБУ України), третій (нормативні акти, інструкції, методичні рекомендації, вказівки, листи міністерств і відомств), четвертий (робочі документи, що формують облікову політику в підприємстві).

Пархоменка В.М. поділяє акти нормативно - правового забезпечення за місцем і роллю в реформуванні та регулюванні фінансового обліку на такі групи:

- 1) Закони України як нормативно-правові акти вищої юридичної сили;
- 2) акти вищого органу в системі органів виконавчої влади (постанови Кабінету Міністрів України);
- 3) положення стандарти фінансового обліку, інші нормативно-правові документи з бухгалтерського обліку та фінансової звітності, які затверджує Міністерство фінансів України, що є основним органом центральної виконавчої влади з питань регулювання фінансового обліку і фінансової звітності в Україні;
- 4) нормативно-правові акти (інструкції, положення, вказівки) й методичні рекомендації, які розробляються і затверджуються Міністерством фінансів України та іншими органами на підставі П(С)БО із врахуванням специфіки й наявних потреб відповідних видів економічної діяльності;
- 5) рішення (накази, розпорядження) і застосування конкретної облікової політики, які ухвалюються власником (керівником) підприємства на основі документів вищого порядку, що подана у попередніх 4-ох групах

документів цього забезпечення.

Класифікація, запропонована В.М. Пархоменком, має за недоліки те, що перша і друга групи актів дуже споріднені між собою як акти законодавчої і виконавчої гілки центральних органів влади в Україні і їх не варто роз'єднувати, а також те, що у цій класифікації (як і в багатьох інших класифікаціях) пропущені нормативно-правові акти місцевого походження (обласні, районні).

Звичайно, що останні зустрічаються не часто, проте вони існують у формі різних методичних рекомендацій, вказівок, положень, листів, роз'яснень, пов'язаних із місцевим фінансуванням, оподаткуванням, кадровою політикою, специфікою роботи у певній галузі (сільське господарство, переробна промисловість, будівництво, торгівельна діяльність і т.д.).

Т.Г. Маренич відзначає, що “Програма реформування системи бухгалтерського обліку із застосуванням міжнародних стандартів”, затверджена постановою Кабінета Міністрів України від 28 жовтня 1998 р. № 1706, повністю виконана. В результаті цього в нашій державі почала функціонувати така нормативно-правова база, котра, в основному, відповідає як міжнародним, так і європейським нормам ведення обліку [63].

Важливим кроком змін у законодавстві стало прийняття Податкового кодексу України. Кодекс передбачає узгодження чинних нормативно-правових актів, що часом містять суперечливі положення. З набуттям Кодексом чинності передбачено вирішення проблемних завдань, а саме: усунення розбіжностей між показниками бухгалтерської та податкової звітності суб'єктів господарювання; виведення економіки країни з «тіні»; побудова стабільної економіки країни; впровадження і стимулювання інноваційних процесів у країні тощо. Кодекс змінив підхід в формуванні доходів та визначення витрат підприємства, який тривалий час був об'єктом обговорення науковців та практиків. Визначення доходів і витрат стає максимально наближеним до норм бухгалтерського обліку, скасовано правило «першої події», змінюється підхід до формування доходів, скасовано

поняття «валові доходи» та «валові витрати».

Відповідно до прийнятих змін значна увага приділяється формулюванню і порядку визнання доходів платника податку на прибуток. Датою збільшення валового доходу згідно Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» вважалася дата події, що сталася раніше. Тобто, валовий дохід виникав за правилом «першої події». Суттєвою зміною для цілей оподаткування прибутку підприємств є відмова від правила «першої події» та встановлення такого порядку визначення доходів: 1. від реалізації товарів – за датою переходу покупцю права власності на такий товар; 2. від надання послуг та виконання робіт – за датою складання акта або іншого документа, оформленого відповідно до вимог чинного законодавства, який підтверджує виконання робіт чи надання послуг. Таким чином, дата перерахування коштів не має значення. Слід також відмітити зміни у формуванні прибутку підприємства. За новими правилами об'єкт обкладення податком на прибуток (ОП) розраховується за формулою

$$\text{ОП} = \text{ФР} \pm \text{Р}, \quad (1.1)$$

де ФР – фінансовий результат до оподаткування; Р – різниці, передбачені ПКУ.

Згідно з п. 134.1.1 ПКУ коригування на різниці (за винятком різниці у вигляді податкових збитків минулих звітних років) можуть не проводити платники податків, що відповідають одночасно двом умовам: 1) Обсяг доходу за останній річний звітний (податковий) період (тобто період, за який складається фінансова звітність) за вирахуванням непрямих податків не перевищує 20 млн. грн.; 2) прийнято рішення про незастосування коригувань. Тобто для таких підприємств формула визначення об'єкта оподаткування набуває вигляду:

$$\text{ОП} = \text{ФР} - \text{З}, \quad (1.2)$$

де З – сума податкових збитків минулих звітних років.

Як впливає з п. 134.1.1 ПК, 20-мільйонний критерій застосовується до доходу від усіх видів діяльності (за вирахуванням непрямих податків) за

останній звітний рік, визначеного за правилами бухгалтерського обліку. При цьому до нього включаються: дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг); інші операційні доходи; фінансові доходи; інші доходи. Таблиця різниць, що збільшують та зменшують фінансовий результат до оподаткування наведена в додатку Г.

Таким чином, для уникнення різнопланової параметризації облікового процесу щодо доходів основної діяльності у нормативно-правових регламентах доцільно:

➤ по-перше, узагальнити характеристику доходу, що позиціонується у різних документах нормативно-правового характеру і є симетричним до параметрів його позиціонування за міжнародними стандартами бухгалтерського обліку і фінансової звітності. Такі узагальнення нами вище були зазначені;

➤ по-друге, слід уніфікувати інтегровані оцінки доходу за видами, умовами, часом надходжень коштів від реалізації на рахунки суб'єктів господарювання;

➤ по-третє, визначити чіткі процедури документальної реєстрації процесів формування доходів та механізм інтегрування (зведення) даних для різних користувачів та відповідно до вимог, які визначені стандартами фінансової звітності;

➤ по-четверте, чітко параметризувати вимір доходу для розрахунку фінансових результатів діяльності та для оцінки ефективності господарювання.

Щодо нормативно-правової бази аудиту доходів в Україні, то, на наш погляд, вона розроблена значно слабше, ніж нормативно-правова база з бухгалтерського обліку доходів. Враховуючи важливість та відповідальність аудиту перед законом, аудиторська практика має бути регламентована. До регламентуючих документів належать міжнародні й національні стандарти аудиту.

У світовій практиці виділяють дві різні концепції регулювання аудиторської діяльності. Перша з них отримала розповсюдження в таких

європейських країнах, як Австрія, Іспанія, Німеччина, Франція тощо, де аудиторська діяльність суворо регламентується централізованими органами. На них фактично покладаються функції державного контролю за аудиторської діяльністю. Друга концепція характерна для англосовітських країн (Велика Британія, США), де аудиторська діяльність саморегулюється. Аудит у цих країнах орієнтований в основному на потреби акціонерів, інвесторів, кредиторів та інших економічних суб'єктів. Аудиторська діяльність тут регулюється переважно громадськими аудиторськими об'єднаннями [95, с.5]

Відповідно до Закону України «Про аудиторську діяльність» аудиторська діяльність в Україні є саморегулюючою, держава лише встановлює вимогу здійснення аудиту, а методику і техніку його проведення визначають Аудиторська палата України, Спілка аудиторів України та їх територіальні відділення у відповідних стандартах, інструкціях, роз'ясненнях.

В.П. Пантелеєв детально описав законодавчі засади внутрішнього аудиту в Україні за період з 1991 до 2008 рр. Зокрема, він наводить перелік з 29 назв документів, що визначають межі етапу регламентації та нормативні положення з регламентації внутрішнього аудиту, чинні під час даного етапу. Серед цих документів і Закони України («Про підприємства», «Про господарські товариства», «Про аудиторську діяльність», «Про банки і банківську діяльність», «Про захист економічної конкуренції» і т.д.); рішення аудиторської палати України (національні нормативи аудиту; міжнародні стандарти аудиту; програма постійного удосконалення професійних знань аудиторів України; перелік послуг, які можуть надавати аудитори (аудиторські фірми) тощо); державні стандарти України, накази, постанови, рішення, розпорядження НБУ, Державного казначейства України, Міністерства фінансів України щодо затвердження положень, методичних рекомендацій та вказівок про організацію бухгалтерського обліку і звітності, внутрішнього аудиту і т.д. [64].

Н.І. Петренко, О.В. Філозоф переконані, що питання внутрішнього аудиту на великих підприємствах України не може регулюватись лише

іноземним законодавством. Треба мати і національну нормативно-правову базу, котра б враховувала національні особливості ведення підприємницької діяльності.

Ключові основи організації внутрішнього аудиту розроблені та запроваджені Міжнародним інститутом внутрішніх аудиторів, який сформував єдиний підхід до здійснення внутрішнього аудиту, визначення концептуальної бази, щодо послуг внутрішнього аудиту, пропозицій стосовно бази оцінки діяльності внутрішнього аудиту.

Досліджуючи питання внутрішнього аудиту, варто наголосити, що його законодавче регламентування в Україні вперше знаходить своє відображення у Принципах корпоративного управління, затверджених ДКЦПФР 11.12.2003 р. № 571 [189]. Згідно цього документу нагляд за фінансово-господарською діяльністю акціонерного товариства повинен здійснюватися через використання послуг незалежного зовнішнього аудитора та механізми внутрішнього контролю.

До структурних підрозділів підприємства, які здійснюють внутрішній контроль, належать [189]:

1) наглядова рада (через аудиторський комітет) забезпечує діяльність належної системи нагляду та здійснення стратегічного контролю за фінансово-господарською діяльністю акціонерного товариства;

2) ревізійна комісія здійснює оперативний контроль за фінансово-господарською діяльністю шляхом здійснення планових та позапланових перевірок;

3) СВА (внутрішній аудитор) повинна проводити поточний нагляд за фінансово-господарською діяльністю товариства.

Повністю передати зовнішнім консультантам функції внутрішнього аудиту для суб'єктів господарювання вважається недоцільним, оскільки:

– по-перше, більші, порівняно з невеликими підприємствами, обсяги робіт зовнішніх аудиторів коштуватимуть дорожче, ніж забезпечення своєї служби внутрішнього аудиту;

– по-друге, про специфіку діяльності підприємств більше знає внутрішня служба, ніж зовнішні аудитори, тому можуть упустити важливі деталі, наприклад, внутрішні конфлікти, які мають бути нейтралізовані завдяки роботі внутрішнього аудиту.

– по-третє, ризик витоку комерційної таємниці через залучення зовнішніх аудиторів збільшується.

СВА має забезпечувати своєчасне виявлення та запобігання відхиленням, які унеможливають незаконне та неефективне використання майна та коштів товариства. Тож служба внутрішнього аудиту може мати такі повноваження [189]:

– контроль за організацією та функціонуванням системи бухгалтерського обліку;

– контроль за відповідністю даних бухгалтерського обліку фактичній наявності активів, їх належній збереженості;

– проведення експертиз щодо фінансової та операційної діяльності;

– підготовка оглядів діяльності товариства та розроблення рекомендацій щодо підвищення його ефективності.

У грудні 2006 року створено Гільдію професійних внутрішніх аудиторів України, затверджено Кодекс професійної етики та проект національних Стандартів внутрішніх аудиторів України.

Завершує поточний етап законодавчої легалізації служби внутрішнього аудиту Закон України «Про акціонерні товариства» № 514-VI від 17.09.2008 р., яким передбачено можливість створення в акціонерному товаристві комітетів з питань аудиту та з питань інформаційної політики товариства, запровадження посади внутрішнього аудитора (створення служби внутрішнього аудиту), який призначається наглядовою радою і є підпорядкованим та підзвітним безпосередньо члену наглядової ради – голові комітету з питань аудиту.

З позицій сучасної практики внутрішній аудит має сприяти ефективному управлінню суб'єктом господарювання та групою пов'язаних

підприємств; оперативне виявлення загроз та прогалин діяльності; взаємозв'язок підрозділів; захист законних інтересів суб'єкта господарювання та його власників; сприяння фахівцям фірми у ефективному виконанні ними своїх функцій; аналіз ефективності та надійності системи внутрішнього контролю.

Тобто внутрішній аудит спрямований на виявлення прогалин у системі внутрішнього контролю на основі системного аналізу його ефективності, на відміну від інших форм контролю, які займаються виявленням проблем, що виникли через недостовірність чи асиметрію інформації.

1.3. Визнання і оцінка доходів підприємств торгівлі

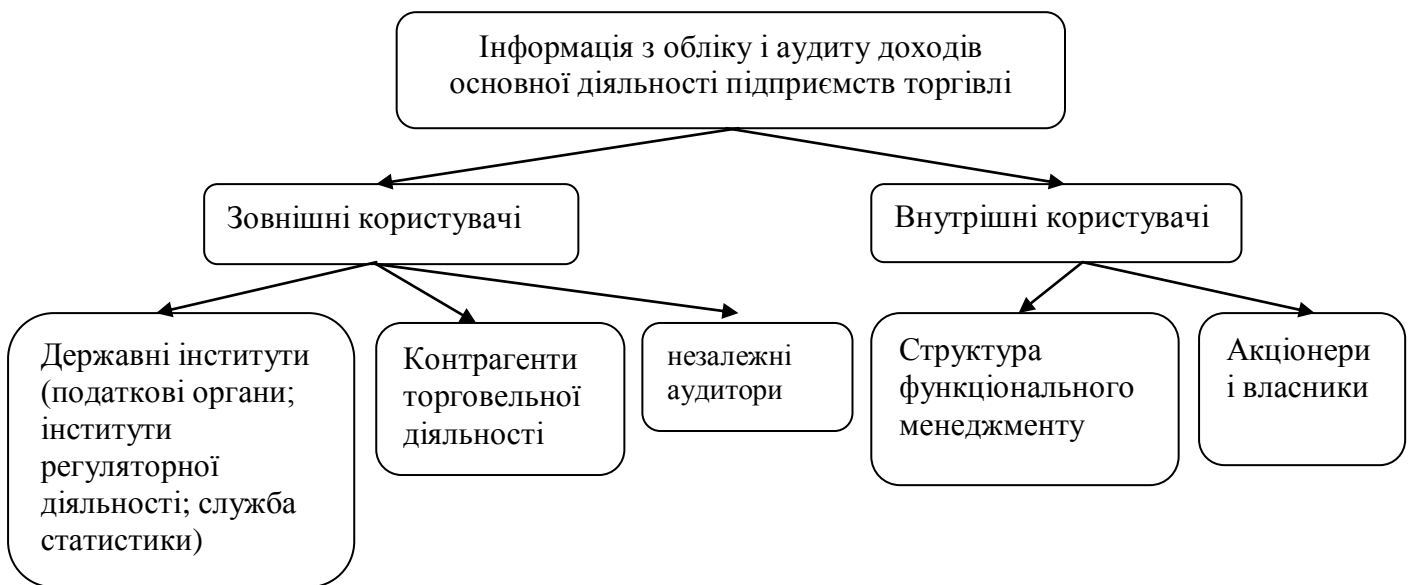
Прийняття рішень в управлінні доходами підприємств торгівлі передбачає отримання достовірної, коректної та своєчасної інформації щодо його формування. Така інформація необхідна у розрізі видів діяльності, товарних груп, центрів утворення та інших секторів управління, що передбачає їх класифікацію та відповідне визнання. На перший план слід виділити проблему визнання доходів, яка пов'язана із характеристикою моменту визнання і виміру його величини за обліковими групами, центрами і іншими параметрами управління.

Питання визнання доходів з основної діяльності є одним із визначальних при відображенні інформації в бухгалтерському обліку і звітності, а також для цілей здійснення аудиту. Особливістю діяльності торговельних підприємств є те, що товари можуть бути відвантажені, перебувати у запасах і бути реалізованими за різних умов та у різних формах оплати (за готівку, платіжними картками, з розстрочкою платежу тощо), що впливає на момент визнання доходу. Крім того, діяльність щодо реалізації товарів може починатись в одному звітному періоді і закінчуватись в іншому.

Визнання і оцінка доходів з основної діяльності підприємств торгівлі слід розглядати в контексті зовнішніх і внутрішніх користувачів (рис.1.4). Визнання і оцінка інформації з обліку і аудиту про доходи основної

діяльності здійснюється за принципами об'єктивності, повноти, своєчасності та ефективності. Критерії об'єктивності визначаються виходячи із реальної оцінки і виміру параметрів основної діяльності торговельних підприємств, достатніх для забезпечення потреб зовнішніх і внутрішніх користувачів.

Визначальним при цьому є коректність тлумачення цих параметрів і однозначність виміру. Повнота інформації визначається стандартами запиту для реалізації цілей державного управління та корпоративного менеджменту.

Рис.1.4. Користувачі інформації обліку і аудиту доходів основної діяльності підприємств торгівлі

Своєчасність формування інформації визначається регламентами обліку і аудиту та запитом користувачів. Ефективність інформаційного потоку слід розглядати через призму наявності необхідних даних та можливість обробки, інформації за сучасними інформаційними технологіями і системами.

Оскільки постійне відображення доходів, що накопичуються, є неможливим, бухгалтери намагаються знайти момент, коли дохід дійсно сформований. Таким моментом для торговельного підприємства є момент реалізації товарів.

Моментом реалізації часто визначають момент продажу. За економічною сутністю момент реалізації прирівнюється до моменту продажу, за яким розуміють передачу предмета договору у власність

покупцю за платню. Тобто момент реалізації збігається з моментом набуття права власності на предмет договору. Визначення моменту продажу, наданого американською школою бухгалтерського обліку наведено у таблиці 1.6 [223, с. 156].

Отже, виходячи із досвіду США, дохід від реалізації товарів визнається тоді, коли право власності на товари переходить від продавця до покупця.

Деніел Г.Шорт та Глен А.Велш зазначають, що «проблеми, пов'язані з обліком доходу від реалізації, легше вирішити, якщо Ви знаєте принцип реалізації» [39, с.240]. Принцип реалізації – один з принципів традиційного бухгалтерського обліку, який регулює визначення доходу, відповідно до якого прибуток являє собою реалізований дохід. Під реалізованим доходом відповідно розуміють дохід, який перетворений у грошові кошти [39, с.317]. Науковцями зазначено, що згідно з принципом реалізації ціна реалізації (без жодних знижок) є мірою величини доходу, який має бути зареєстрованим.

Таблиця 1.6

Визначення моменту продажу у бухгалтерському обліку

Джерело	Визначення моменту продажу
АICPA (Американський інститут присяжних бухгалтерів)	Доходи повинні відображатись в бухгалтерському обліку в момент, коли продаж завершено, з відповідною поправкою на безнадійні борги.
АIA (Американський інститут бухгалтерів)	Дохід (виручка) вважається реалізованим в момент здійснення продажу у звичайному порядку, якщо тільки обставини не складаються таким чином, що отримання оплати неможливо ввадати гарантованим.
AAA (Американська асоціація з бухгалтерського обліку)	З метою удосконалення концепції реалізації застосовувати наступні критерії: 1) дохід повинен піддаватись оцінці (вимірюванню); 2) така оцінка може бути перевірена зіставленням з зовнішньою ринковою угодою; 3) подія повинна бути здійсненою.

Коли продаж здійснюється за готівку, величина доходу записується просто як сума отриманої готівки. Якщо продаж здійснюється в кредит, доходом є грошовий еквівалент активів, що мають бути отримані за вирахуванням будь-яких фінансових видатків (тобто знижок).

Дохід від реалізації має бути визначений у тому звітному періоді, коли товари реалізуються та вимірятися теперішньою оцінкою грошей або

грошового еквівалента. Це передбачає, що всі повернення, торговельні знижки й інші зменшення визначеної ціни повинні вираховуватись з доходу, що виник в результаті господарської операції.

Крім принципу реалізації, важливу роль в обліковому процесі визначення доходу відіграє також принцип нарахування та відповідності доходів і витрат. Цей принцип є одним з головних у системах обліку розвинутих країн, оскільки слугує основою для розрахунку фінансових результатів діяльності. В умовах пріоритетного значення даних фінансової звітності для зовнішніх користувачів, якими є інвестори і акціонери, дані про результати діяльності для них, на дату складання звітності, найбільш принципові.

Сутність цього принципу в Україні не відрізняється від його тлумачення в міжнародній практиці і полягає у тому, що підприємство визначає фінансові наслідки фактів господарської діяльності, які відображаються в обліку і звітності, у тих звітних періодах, коли вони виникають незалежно від дати отримання або виплати грошових коштів.

Методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про доходи визначає П(С)БО 15 «Дохід». Відповідно до стандарту дохід відображається в бухгалтерському обліку в сумі справедливої вартості активів, що отримані або підлягають отриманню. Справедливою вартістю згідно з П(С)БО 19 «Об'єднання підприємств» визнається сума, за якою може бути здійснений обмін активу, або оплата зобов'язання в результаті операції між обізнаними, зацікавленими та незалежними сторонами [183].

У більшості випадків номінальна вартість компенсації, яка отримана або підлягає отриманню, не відрізняється суттєво від справедливої вартості. Разом з тим, в окремих випадках сума доходу не збігається із справедливою ринковою вартістю реалізованих товарів. Таким прикладом є продаж товарів зі знижкою. В такому випадку дохід визнається за сумою, яка менша, ніж справедлива вартість.

Знижки, що виникають при реалізації товарів можуть бути надані до реалізації (тобто в момент відвантаження товарів сума компенсації (ціна за

мінусом знижки), що підлягає отриманню, відома) та після реалізації (на момент відвантаження товарів кінцева сума компенсації, що буде отримана, не може бути визначена внаслідок того, що покупець має право скористатись умовами договору, в результаті чого сума компенсації буде меншою).

Відповідно до діючої в Україні нормативної бази в бухгалтерському обліку відображаються лише знижки, надані після дати реалізації товарів. Торговельні знижки, які надані до реалізації, не відображаються на окремих рахунках в бухгалтерському обліку і не відображаються у фінансовій звітності. Вирішення цієї проблеми лежить у площині методики обліку і буде розвинуто в наступних розділах. В міжнародній практиці на відміну від національної методології обліку доходів при наданні знижок застосовуються два методи обліку знижок, наданих після реалізації: 1) метод ціни «брутто»; 2) метод ціни «нетто» [39, ст. 295].

За методом «брутто» сума знижки не вираховується безпосередньо з доходу від продажу, а відображається на окремому бухгалтерському рахунку. Валовий метод завищує суми на рахунках розрахунків з покупцями і доходу від реалізації товарів. Але саме такий метод обирає більшість компаній, аргументуючи, що він потребує найменших зусиль в обліку. Саме цей метод регламентовано в Україні у П(С)БО 15 «Дохід» і П(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності».

Метод «нетто» в міжнародній практиці передбачає вирахування суми знижки у повному обсязі з доходу від продажу. У подальшому, якщо покупець використовує лише частину знижки, різниця обліковується на окремому рахунку.

Компенсація за реалізовані товари переважно надається у грошовій формі або у формі грошових еквівалентів, а дохід визначається у тій сумі грошових коштів або еквівалентів, які отримані або підлягають отриманню.

У випадку відстрочки платежу, внаслідок чого виникає різниця між справедливою вартістю і номінальною сумою грошових коштів або їх еквівалентів, які підлягають отриманню за товари, така різниця в бухгалтерському обліку за НП(С)БО 15 «Дохід» визнається доходом у

вигляді відсотків.

Якщо підприємство надає покупцю право на відстрочення платежів, операція може розглядатись як фінансова угода і в даному випадку справедливою вартістю компенсації буде теперішня вартість усіх майбутніх надходжень, які вимірюються дисконтуванням усіх майбутніх надходжень з використанням умовної ставки відсотка.

Справедлива вартість компенсації, яка надійде, буде відрізнятись від номінальної суми компенсації. У такому випадку дохід складатиметься з таких елементів:

- доходу від продажу товарів, який визнається в узгодженні з вимогами до продажу товарів як відповідний;

- доходу від відсотків, який є різницею між доходом від продажу товарів та номінальною сумою компенсації і який визнається на пропорційній часовій базі.

Об'єктом П(С)БО 15 "Дохід" є лише облік доходу, якому надано характеристику в Положенні (стандарті), а саме, дохід, який є результатом певних операцій та подій у звичайній діяльності, за винятком доходу, який знайшов відображення в інших стандартах (наприклад, П(С)БО 12 "Фінансові інвестиції", НП(С)БО 14 "Оренда", НП(С)БО 18 "Будівельні контракти").

Поряд із П(С)БО 15 "Дохід", методологічні особливості обліку доходів і відображення їх у звітності визначаються, також, Міжнародний стандарт фінансової звітності (МСФЗ) 18 "Дохід".

П(С)БО 15 "Дохід" за змістом і логікою побудови відповідає концепції міжнародних стандартів. Як за принциповими ідеями, так і за формою подання вимог і окремих норм суперечностей немає.

Разом з тим, є відмінності насамперед в узгодженості термінології. Порівняння умов визнання доходу від реалізації товарів у міжнародному, національному стандартах та Податковому Кодексі наведено у таблиці 1.7.

Визнання доходу від реалізації товарів в Україні можливе лише тоді, коли всі вище перелічені умови виконані. Якщо хоча б одна з умов не виконується, то дохід не повинен визнаватись.

Таблиця 1.7

Визнання доходу від реалізації товарів у міжнародному, національному стандартах та Податковому Кодексі України

Умови визнання доходу від реалізації товарів за МСБО 18	Умови визнання доходу від реалізації товарів за ПС(Б)О 15	Податковий Кодекс України
Компанія передала покупцеві суттєві ризики і винагороди, пов'язані з власністю на товар	Покупцеві передані ризики і вигоди, пов'язані з правом власності на товар	За датою переходу покупцю права власності на товар
Компанія більше не бере участі в управлінні у тому степені, який, як правило, пов'язаний з правом власності, і не контролює проданий товар	Підприємство не здійснює надалі управління та контроль за реалізованими товарами	
Сума доходу може бути достовірно виміряна	Сума доходу (виручка) може бути достовірно визначена	
Існує ймовірність надходження економічних вигод, пов'язаних з операцією, на підприємство	Є впевненість, що в результаті операції відбудеться збільшення економічних вигод підприємства	
Витрати, які були або будуть понесені в зв'язку з операцією, можуть бути достовірно виміряні	Витрати, пов'язані з цією операцією, можуть бути достовірно визначені	

Джерело: узагальнено на основі [130,173,178]

Аналіз умов визнання доходу від реалізації товарів за міжнародними та національними стандартами дозволяє зробити висновок, що вони у значній мірі збігаються. Разом з тим, необхідно звернути увагу та те, що на відміну від П(С)БО 15 міжнародним стандартом, як критерій визнання доходу, встановлено передачу покупцеві не всіх, а лише суттєвих ризиків і вигод, пов'язаних з правом власності. Натомість, ПКУ взагалі визнає дохід лише за однією ознакою.

Так, наприклад, звичайні гарантійні зобов'язання продавця, будучи ризиком, пов'язаним із правом власності, який несе після продажу продавець, водночас не розглядаються як суттєвий ризик. Такі незначні ризики не заважають продавцю визнавати дохід.

В П(С)БО 15 не розкрито зміст поняття «ризика й вигоди, пов'язані з правом власності» та ознаки суттєвості, що дає можливість українським підприємствам трактувати ці поняття довільно.

П(С)БО 15 як умова відображення доходу вимагає, щоб продавець був упевнений у збільшенні економічних вигод у результаті продажу. А згідно із визначенням, сформульованим у ст.1 Закону про бухгалтерський облік, економічна вигода — це якраз і є можливість отримати кошти [137].

Отже, у разі невпевненості в оплаті відвантажених товарів продавець не має права визнавати дохід під час відвантаження. І якщо невпевненість в оплаті зафіксовано у відповідному документі, то перед бухгалтером постає питання як відобразити операцію. З одного боку, на складі товарів уже немає, і списувати активи з балансу потрібно. З другого - відвантажувальні документи разом із договорами купівлі-продажу дають достатні підстави для визнання дебіторської заборгованості. Водночас п.6 П(С)БО 10 вимагає відображення дебіторської заборгованості одночасно з відображенням доходу. А дохід у разі невпевненості в оплаті відображати не можна.

Світовій бухгалтерській практиці відомо кілька моделей відображення викладеної господарської операції. Коли складно визначити величину або гарантувати оплату за продукцію, американські бухгалтерські положення застосовують метод продажів у розстрочку і метод відшкодування витрат [32, с.59].

За методом продажу у розстрочку дохід визнається у той період, коли надходять грошові кошти, а не тоді, коли має місце реалізація. Метод продажу у розстрочку полягає у тому, що при відвантаженні товарів з балансу списується вся вартість товарів і на цю суму визнається дебіторська заборгованість. Одночасно на суму нарахованої націнки в обліку відображається відстрочений дохід. Під час надходження платежів від покупця визнається дохід у сумі платежу, який надійшов, і одночасно пропорційно списується націнка. Це не що інше, як касовий метод визнання доходу.

Такий метод визнання доходу в національній економіці пропонується тим компаніям, що працюють переважно з покупцями, які є бюджетними організаціями. Адже такий механізм дозволяє їм звести до одного періоду появу бухгалтерського доходу та податкових зобов'язань з податку на прибуток і податку на додану вартість.

Є.С. Хендриксен і М.Ф. Ван Бреда описують метод відстрочки, за яким суми відстроченого валового прибутку слід розглядати як непогашену дебіторську заборгованість, а не прибуток майбутніх звітних періодів. Сутність цього методу полягає у тому, що на момент продажу відвантажені цінності відображаються як запас готової продукції (за вартістю придбання), а не за вартістю вибуття (не за поточною дисконтованою вартістю дебіторської заборгованості). Відображення відстроченого валового прибутку як кредиторської заборгованості, на думку авторів, ніяк не впливає на величину чистого прибутку, але викривлює в балансі співвідношення активу і кредиторської заборгованості [161, с.354].

Російський вчений Я.Соколов, коментуючи цей метод, приходять до висновку: «...якщо моментом реалізації є оплата, то в бухгалтерському обліку виникає дилема: або вірно відобразити дебіторську заборгованість, при цьому створюючи фіктивне джерело, або викривити величину активу, зменшуючи реальну величину дебіторської заборгованості» [150, с.74]. Вихід з цієї ситуації можливий різними шляхами.

В Росії прийнято варіант, за яким дебетується рахунок «Товари відвантажені» і кредитується рахунок «Готова продукція». Я. Соколов вважає, що це не кращий варіант, оскільки проблема не вирішується взагалі. Пропозицію Є.С. Хендриксена і М.Ф. Ван Бреда, за якою суму різниці між підсумком рахунку, виставленого покупцю, і собівартістю відвантажених товарів відносять на рахунок розрахунків з різними кредиторами, а суму собівартості відвантажених товарів - на рахунок «Товари відвантажені», Я. Соколов вважає більш логічною. Але недоліками є те, що: по-перше, дебіторська заборгованість зменшена на собівартість відвантажених товарів і, по-друге, виникає штучна кредиторська заборгованість. Я. Соколов пропонує

варіант, за яким суму дебіторської заборгованості слід відображати у повному обсязі, списати собівартість відвантажених товарів, а суму валового прибутку відобразити як торговельну націнку. Відображати суму валового прибутку як доходи майбутніх періодів не є коректним, оскільки у даному випадку дохід буде визнаний за відвантаженням. У подальшому націнка буде списуватись у міру надходження платежів.

При застосуванні методу продажу у розстрочку виникають проблеми щодо:

- процентів за контрактами у розстрочку;
- сумнівних боргів;
- невиконання зобов'язань та відновлення прав володіння.

За своєю суттю договір купівлі-продажу товарів у розстрочку являє собою кредитний договір і передбачає нарахування процентів за надання такого кредиту. Методика розрахунку процентів за контрактами в розстрочку в Україні суттєво відрізняється від міжнародної практики, де вводиться графік рівних платежів, який складається з процентів і основної суми боргу. З кожним наступним платежем зменшується сума процентів і відповідно збільшується сума основного боргу.

Проценти обліковуються окремо від доходу від продажу у розстрочку і визнаються доходом, який розраховується як первісний неоплачений залишок, поділений на теперішню вартість ануїтету, розрахованого за відповідний період погашення заборгованості.

За українською методикою проценти нараховуються на залишок непогашеної покупцем заборгованості. Розмір процентів встановлюється продавцем самостійно, але він, як правило, не перевищує діючих на момент продажу товарів річних ставок за фінансові кредити банку, який обслуговує продавця.

При продажу товарів у розстрочку проблема безнадійних та сумнівних боргів може вирішуватись за рахунок права володіння товаром.

Відповідно до Цивільного кодексу України право власності у покупця майна за договором виникає з моменту передачі речі, якщо інше не

передбачено законом або договором. Відповідно до Правил торгівлі в розстрочку товари передаються покупцю в користування і розпорядження. Право власності на придбані в розстрочку товари у повному обсязі переходить до покупця тільки після кінцевого розрахунку. Таким чином, у підприємства є можливість відновлення права власності, якщо покупець не виконує вимоги договору щодо платежів. Товар може бути у подальшому перепроданий і за рахунок цього компенсовані непогашені залишки заборгованості.

Метод відшкодування витрат виробництва передбачає, що прибуток не відображається в обліку доти, доки надходження від покупця не погасять собівартість відвантажених товарів. Відстрочений прибуток визнається тільки при отриманні всіх платежів. Якщо платежі надійдуть не в повному обсязі, визнаний прибуток буде менше відстроченого на величину недоотриманих платежів. Цей метод у міжнародній практиці застосовується у разі обліку операцій, пов'язаних з гранично високим ступенем комерційного ризику [32, с.139].

Методи визнання доходу після поставки надають максимальне відстрочення у відображенні доходу, але вони не є традиційними. Відображення доходу на момент завершення операції з утворенням відповідного резерву для списання непогашеної дебіторської заборгованості є доречною альтернативою [158, с.182]. Діюча в Україні нормативна база (ПСБО 10 «Дебіторська заборгованість») регламентує у разі виникнення сумнівів в оплаті поставок не відкладати визнання доходу, а збільшувати витрати, створюючи резерв сумнівних боргів.

Відповідно до національних стандартів обліку визначений дохід від реалізації товарів не корегується на величину пов'язаної з ним сумнівної та безнадійної дебіторської заборгованості. Сума такої заборгованості визнається витратами підприємства, а доходом визнається сума, яка не підлягає погашенню.

Основними причинами невідповідності методологічних засад регламентування аспекту визнання доходу національними П(С)БО по

відношенню до вимог МСБО є: жорстке регламентування державою даного процесу, невідповідність розвитку економічних зв'язків між суб'єктами господарювання, відсутність механізму здійснення гарантій по виконанню зобов'язань сторін взаємодії, тощо.

Отже, МСБО мають більш конкретизований характер положень щодо обліку доходів та відображення їх у фінансовій звітності. Тоді, як у національних П(С)БО містяться моменти неповної визначеності та розмежованості доходів з наступним формальним перекрученням інформації при складанні фінансової звітності.

Висновки до розділу 1

Відповідно до визначеної мети дослідження теоретичних основ обліку та внутрішнього аудиту доходів від основної діяльності підприємств торгівлі автором сформовано такі висновки та пропозиції:

1. Специфіка торговельних підприємств зумовлює особливості формування доходу, які необхідно враховувати в бухгалтерському обліку. Фінансово-економічні показники та сам процес отримання доходів від основної діяльності на таких підприємствах знаходяться під впливом низки зовнішніх (економічні, соціальні й політичні) і внутрішніх (кількість, якість, асортимент товарів та рівень цін, а також елементи облікової політики) чинників. Управління доходами від основної діяльності дає можливість виявити ступінь їх впливу на загальний дохід підприємства та досягти стійкого розвитку в нестабільному середовищі.

2. Особливістю діяльності торговельних підприємств є те, що товари можуть бути відвантажені, перебувати у запасах і бути реалізованими за різних умов та форм оплати (за готівку, платіжними картками, з розстрочкою платежу тощо), що впливає на момент визнання доходу. Крім того, реалізація товарів може починатись в одному звітному періоді і закінчуватись в іншому. При визначенні економічної сутності та можливості визнання доходів торговельних підприємств концептуальними є такі положення: реалізація товарів зумовлює збільшення активів або зменшення зобов'язань з одночасним зростанням власного капіталу; внески учасників підприємства не вважаються доходами; покупцеві передаються суттєві ризики і вигоди, пов'язані з товаром; економічні вигоди підприємства збільшуються; дохід може бути достовірно оцінений (виміряний).

3. З метою вдосконалення обліку доходів відповідно до вимог міжнародних стандартів обліку і фінансової звітності уточнено умови визнання доходу від реалізації товарів у національному положенні (стандарті) з бухгалтерського обліку 15 «Дохід» в частині відображення не всіх ризиків і вигод, а тільки суттєвих.

4. З метою вдосконалення законодавчо-нормативного регулювання процесу отримання доходів від основної діяльності, їх обліку та аудиту доцільно уточнити економічну сутність доходу та уніфікувати визначення цієї категорії у різних взаємопов'язаних документах нормативно-правового характеру; визначити єдині підходи до оцінки доходів за видами, умовами, часом надходжень коштів від реалізації на рахунки суб'єктів господарювання; встановити чіткі процедури документальної реєстрації процесів отримання доходу та механізм зведення даних відповідно до вимог стандартів обліку і звітності; чітко параметризувати вимірювання доходів для розрахунку фінансових результатів діяльності та оцінювання ефективності господарювання.

Основні результати наукових досліджень, викладені у першому розділі, опубліковані в роботах дисертанта [44;45;47;48;51;53].

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА МЕТОДИКА ОБЛІКУ ДОХОДІВ ОСНОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ТОРГІВЛІ

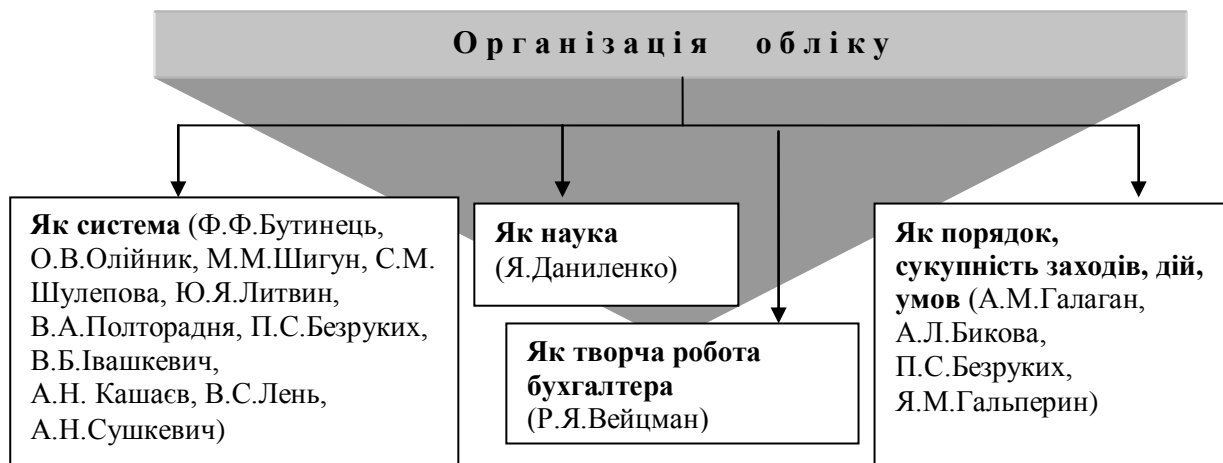
2.1. Формування облікової політики щодо доходів від основної діяльності

Управління торговельним підприємством потребує безперервної, систематизованої інформації про стан матеріальних, трудових і фінансових ресурсів, про господарські операції, що відбуваються на підприємстві, їх характер та обсяги, про фінансові результати діяльності тощо. Основним джерелом зазначеної інформації є дані бухгалтерського обліку. У межах дослідження розроблена анкета і проведено обстеження 10 підприємств торгівлі м. Києва та Київської області (додаток Г). Вивчення стану обліку доходів даних підприємств підтверджує, що надання інформації управлінському персоналу щодо рівня доходів здійснюється із запізненням. Анкетування показало, що на підприємствах торгівлі мають місце факти недостовірності та неповноти відображення доходів (додаток Д). Як свідчать результати дослідження, існуюча система обліку доходів підприємств торгівлі має суттєві недоліки і потребує удосконалення відповідно до вимог управління. Основним недоліком є неспроможність обліку забезпечити повну і достовірну інформацію для управління доходами підприємства торгівлі. Причини незадовільного стану обліку доходів на підприємствах торгівлі, насамперед, пов'язані із недосконалістю організації обліку доходів.

Щодо організації обліку в цілому і стосовно обліку доходів торговельного підприємства зокрема, то слід зазначити, що бухгалтерський облік є специфічною діяльністю з "виробництва" інформації, і має свою спеціальну процедуру - технологію її обробки. Організація обліку доходів торговельних підприємств підпорядкована головній задачі - забезпеченню системного перетворення обліково-економічної інформації про доходи з метою активного впливу на них через систему управління. Коло питань, що

охоплюється поняттям "організація обліку" дуже широке та постійно змінюється під впливом зростаючих вимог до обліку як до однієї з найважливіших функцій управління.

Систему бухгалтерського обліку, її склад, а також організацію бухгалтерського розглядало значне коло вчених, серед яких професори М.Т. Білуха [13], П.С. Безруких [10], А.А. Додонов [65], В.Б. Івашкевич [80], Ю.Я. Литвин [113], К.Н. Нарібаєв [142], В.І. Петрова [163], О.М. Кашаєв [94], В.Ф. Палій, Я.В. Соколов [153], В.В. Сопко В.В., Завгородній В.П. [214], Бутинець Ф.Ф. [27], Івахненко С.В. [79] та інші. Разом з тим існують різні підходи до трактування науковцями поняття «організація обліку» (рис.2.1).

Рис.2.1. Підходи науковців до трактування поняття «організація обліку»

Оцінюючи наукові позиції вчених щодо організації обліку в цілому і стосовно організації обліку в торгівлі можна зробити висновок, що майже всі досліджені дефініції включають до визначення організації обліку цілі, завдання та функції обліку. Окремо можна виділити дефініції організації бухгалтерського обліку, в яких під організацією бухгалтерського обліку розуміється управління обліковим персоналом. Цей підхід також є слушним, хоча й стосується тільки окремих елементів системи бухгалтерського обліку.

Дослідження поглядів на сутність та зміст організації бухгалтерського обліку дозволило дійти висновку про правильність думки Івахненкова С.В. [79], відповідно до якої, під організацією бухгалтерського обліку слід розуміти цілеспрямовану діяльність керівника підприємства, організації, установи зі

створення, постійного впорядкування та удосконалення системи бухгалтерського обліку з метою продукування даною системою інформації для внутрішніх та зовнішніх користувачів.

Застосування системного підходу при дослідженні бухгалтерського обліку дозволяє перейти від вивчення окремих елементів до дослідження цілісних наборів елементів, підсистем та систем в цілому і з'ясувати всі суттєві взаємозв'язки між ними.

Оскільки метою організації бухгалтерського обліку є ефективне виконання системою бухгалтерського обліку інформаційної та контрольної функцій, то відповідно, завданнями організації бухгалтерського обліку є створення передумов для: 1) своєчасного, повного, достовірного, безперервного відображення всіх фактів господарського життя підприємства; 2) застосування дозволених процедур, прийомів та способів обробки даних; 3) оперативного складання звітності.

Враховуючи уточнену дефініцію «організація бухгалтерського обліку» під організацією обліку доходів слід розуміти цілеспрямовану діяльність керівника підприємства, організації, установи зі створення, постійного впорядкування та удосконалення системи бухгалтерського обліку в частині формування інформації про доходи від основної діяльності з метою прийняття управлінських рішень. Відповідно до сформульованої дефініції, визначеної мети, завданнями організації обліку доходів від основної діяльності торговельного підприємства є:

- 1) визначення облікових номенклатур;
- 2) розмежування облікових номенклатур на доходи за кожною класифікаційною групою;
- 3) визначення носіїв облікових номенклатур;
- 4) побудова графіку документообігу в частині документообігу з обліку доходів від основної діяльності;
- 5) визначення особливостей технології обробки носіїв облікових номенклатур;

б) розробка заходів бухгалтерського контролю за первинним, поточним та підсумковим оформленням носіїв облікової інформації.

Важливе значення для раціональної організації бухгалтерського обліку мають її принципи, які розглянуті в роботах В.В. Сопко [214], Ю.Я. Литвина, В.А. Полторадні [113], Н.М. Ткаченко [221]. Як і стосовно складових організації бухгалтерського обліку, єдиної думки щодо переліку принципів організації обліку не існує. Проте, проведене дослідження дозволило дійти висновку, що організація бухгалтерського обліку має здійснюватися на принципах: законності; оперативності; адекватності; контрольованості; прозорості; ефективності; порівнянності. Дотримання зазначених принципів забезпечуватиме виконання сформульованих завдань системи бухгалтерського обліку.

Аналіз змісту досліджених інформаційних джерел свідчить, що єдиної думки щодо переліку елементів організації бухгалтерського обліку та послідовності їх здійснення не існує. Складові організації бухгалтерського обліку розглянуті в роботах О.М. Кашаєва, З.В. Кир'янової, А.М. Кузьмінського та В.В. Сопко, Ю.Я. Литвина, О.Д. Шмігеля. Більшість авторів до складових організації бухгалтерського обліку відносять організацію первинного обліку, документообігу, визначення номенклатури рахунків та організацію робочого місця бухгалтера. Щодо решти елементів організації бухгалтерського обліку, кожний автор наводить свій власний перелік складових організації бухгалтерського обліку, що відрізняється як складом елементів організації обліку, так і послідовністю їх здійснення.

Слід погодитися із позицією доц. С.В. Івахненко, на думку якого, «організація бухгалтерського обліку складається з трьох пов'язаних частин (етапів), та охоплює весь бухгалтерський облік як технологічний процес, в якому поєднується жива праця облікових працівників, засоби праці - технічне забезпечення бухгалтерського обліку, а також специфічні предмети праці -

бухгалтерські документи - для одержання підсумкової інформації». [79]

Однак, слід зауважити, що без визначення облікових номенклатур, - тобто того, що підлягатиме обліку, всі зазначені стадії є марними. Враховуючи зазначене організація бухгалтерського обліку доходів має відбуватися у чотири стадії (рис. 2.2).

В послідовності, яка зазначена на рис. 2.2 кожна стадія є виключно необхідною, оскільки забезпечує здійснення наступної та сприятиме створенню раціональної та ефективної системи бухгалтерського обліку.

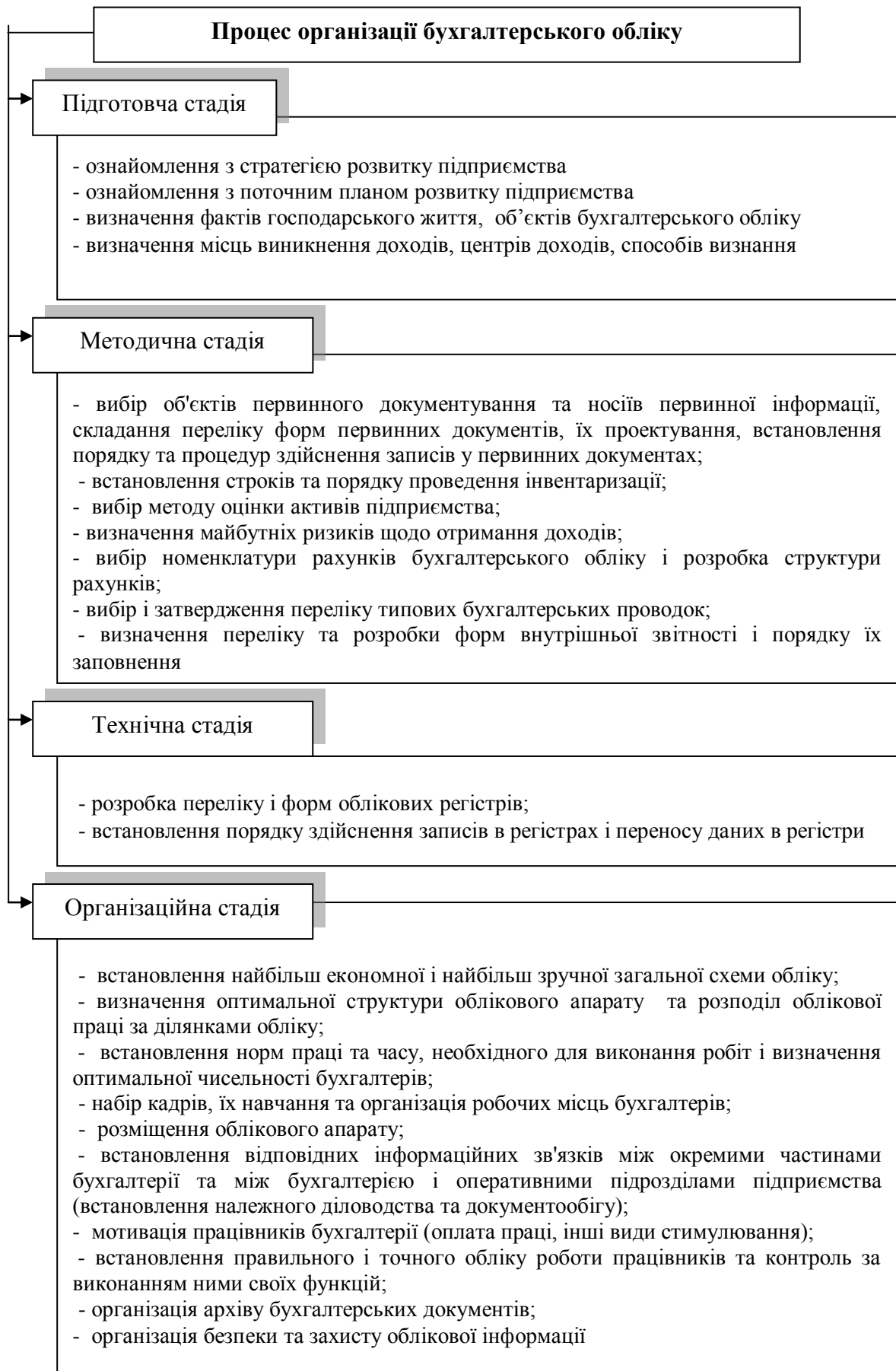
Разом з тим, слід взяти до уваги, що ефективна організація бухгалтерського обліку доходів є можливою завдяки розробці таких регламентів, а саме:

- положення про бухгалтерію;
- положення про головного бухгалтера;
- графіку документообігу;
- посадових інструкцій бухгалтерів;
- планів проведення інвентаризації;
- графіків виконання облікових робіт (індивідуальних та структурних);
- планів проведення внутрішніх ревізій та внутрішнього аудиту (для корпоративних підприємств).

Система бухгалтерського обліку доходів має бути такою, щоб забезпечувати оптимальну економічність даних про збирання і обробку даних, а також забезпечити максимальну ефективність праці виконавців. Інструментом реалізації цього може бути належним чином сформована облікова політика підприємства, яка враховує специфіку обліку доходів.

Керівництво підприємства не надає належної уваги принципам формування облікової політики стосовно отримання інформації про доходи торговельних підприємств. Причинами такої ситуації є:

- недосконалість чинного бухгалтерського та податкового законодавства, на якому ґрунтуються принципи, прийоми та методи бухгалтерського обліку, які використовуються підприємством;

Рис.2.2. Процес організації бухгалтерського обліку доходів

- відсутність достатнього досвіду роботи у керівників суб'єктів господарювання у сучасному економічному середовищі;
- наявність фактору ризику, оскільки управлінські рішення приймаються під дією суб'єктивного судження;
- відсутність можливості достатньо повно реалізувати не тільки специфічні, а й основні принципи бухгалтерського обліку: безперервність, послідовність та нарахування;
- недостатня інформованість користувачів фінансової інформації про нові методи обліку, що потребує додаткового обґрунтування доказів щодо правильності використання принципів та методів обліку;
- неможливість через механізм облікової політики підприємствами вирішувати питання, які безпосередньо не входять до їх компетенції та не врегульовані нормативними документами.

Узагальнення поглядів працівників спеціально обстежених торговельних підприємств дозволило встановити основні проблеми формування наказу про облікову політику підприємства торгівлі.

1. Недосконалість офіційних роз'яснень щодо змісту наказу про облікову політику підприємства; Лист Міністерства фінансів України наводить перелік елементів обліку, що обов'язково повинні розкриватися у наказі про облікову політику [143], однак такі вимоги суперечать доцільності з точки зору практичного впровадження. Зокрема, пп. 2.1 Методичних рекомендацій щодо впровадження П(С)БО у сфері громадського харчування і побутових послуг рекомендовано визначити в наказі про облікову політику облікову ціну товарів, рівень націнки і ціну продажу [81]. Повна деталізація зазначених показників на практиці просто неможлива, оскільки до наказу про облікову політику доведеться вносити нескінченні зміни та доповнення і дублювання норм та вимог Закону „Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні”, П(С)БО, інших нормативно-правових документів. На практиці, у багатьох випадках, відбувається дублювання положень чинного законодавства з обліку, Статуту, внутрішніх розпорядчих документів.

2. Доцільність розкриття всіх елементів облікової політики, що передбачають вибір облікових процедур. Зокрема до елементів облікової політики відносять: метод нарахування амортизації та терміни корисного використання основних засобів; величину вартісного критерію віднесення матеріального активу до малоцінних необоротних активів; методи нарахування амортизації та терміни корисного використання нематеріальних активів; оцінку запасів при вибутті; оцінку незавершеного виробництва; методи оцінки ступеня завершеності операцій з надання послуг; формування собівартості продукції (робіт, послуг); метод розрахунку величини резерву сумнівних боргів; порядок формування резервів для забезпечення майбутніх витрат і платежів; формування історичної вартості активів; метод обліку довгострокових інвестицій; критерій віднесення високоліквідних активів до грошових коштів; перелік витрат, що відносяться до "витрат майбутніх періодів"; перелік доходів, що відносяться до складу "доходів майбутніх періодів"; визначення дати визнання зобов'язань; визначення і перелік доходів; затвердження системи оплати праці і системи преміювання за колективним договором підприємства; затвердження рівня суттєвості облікової інформації; порядок ведення податкового обліку тощо.

Деталізація елементів облікової політики в розпорядчому документі полегшує роботу облікового апарату, так як служить детальною інструкцією щодо організації та ведення обліку на підприємстві торгівлі.

3. Необхідність включення до наказу про облікову політику положень з управлінського обліку та обліку податкових розрахунків, адже зазначені види обліку є складовими бухгалтерського обліку. Крім того, нормативно податковий облік наразі не виділено в окремий вид бухгалтерського обліку, а чітке висвітлення елементів облікової політики щодо обліку податків, зборів та інших платежів у розпорядчому документі полегшує взаємовідносини з податковими органами при перевірках. Разом з тим, деталізований опис елементів управлінського обліку на підприємстві торгівлі (наприклад, щодо витрат, доходів, фінансових результатів, обліку інвестицій тощо) може

порушувати принцип конфіденційності інформації.

Отже, формування облікової політики слід проводити з урахуванням результатів прогнозування діяльності підприємства з метою виконання таких завдань, як:

- покращення фінансового стану підприємства;
- максимізації доходу підприємства із збереженням його конкурентних переваг;
- забезпечення доходності та ефективності використання наявних ресурсів, підвищення продуктивності праці;
- стимулювання праці працівників та підвищення їх рівня життя.

Поставлені завдання можуть бути реалізовані шляхом обґрунтованого вибору варіантів та наукової розробки облікової політики.

Для того, щоб розроблена облікова політика була ефективною, процесу її визначення має передувати:

- аналіз досягнутого фінансового стану підприємства;
- формулювання його основних тактичних цілей;
- аналіз законодавчих змін;
- виявлення основних проблемних питань у бухгалтерському обліку, пов'язаних з неврегульованістю законодавства за окремими питаннями, зокрема, щодо обліку доходів та розробка шляхів недопущення порушень.

Враховуючи наведені вище недоліки при формуванні облікової політики на підприємствах можна рекомендувати наступні етапи:

- 1) визначення предмету облікової політики для конкретного підприємства відповідно до сукупності об'єктів бухгалтерського обліку (фактів господарської діяльності);
- 2) виявлення, аналіз та оцінка факторів, під впливом яких здійснюються вибір принципів, процедур та способів ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності;
- 3) ідентифікація можливих до застосування підприємством діючих принципів, прийомів та методів ведення бухгалтерського обліку;

4) вибір потенційно придатних прийомів та способів ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності, які відповідають умовам діяльності підприємства та запитам користувачів звітної інформації;

5) оформлення вибраної облікової політики.

На формування облікової політики щодо доходів від основної діяльності торговельного підприємства впливає багато факторів, а саме:

- сфера діяльності та галузева належність підприємства, що виявляється в наявності специфічних видів доходів;

- організаційна структура управління та наявність структурних підрозділів, які на підприємстві виступають центрами доходів;

- наявність комп'ютерної техніки, програмно-методичного та інформаційного забезпечення підприємства, що впливає на механізм документообігу на підприємстві, порядок обробки облікової інформації, оперативність складання внутрішніх звітів та можливість підвищення аналітичності бухгалтерського обліку;

- принципи та норми, встановлені законодавством, оскільки окремі елементи облікової політики щодо певних об'єктів обліку закріплюються в положеннях (стандартах) бухгалтерського обліку.

Наукове розв'язання проблеми формування облікової політики необхідно здійснювати з урахуванням того, що система бухгалтерського обліку містить підсистеми фінансового, управлінського обліку та обліку податкових розрахунків; облікова політика - це сукупність певних елементів: теорія облікової політики, методологія обліку, технологія обліку і організація обліку. Тому мова може йти про уніфікацію облікової політики щодо ведення фінансового обліку із деякими питаннями методології (правил оцінки об'єктів обліку, критеріїв розмежування основних засобів та малоцінних необоротних матеріальних активів, порядку нарахування амортизації та ін.), які впливають на зіставність облікових показників. Що стосується питань теорії, технології, організації і багатьох питань методології обліку, немає потреби у їх регламентації на національному рівні, оскільки тільки індивідуальна облікова

політика дає можливість оцінити рівень постановки облікової роботи, сформувані повну і достовірну картину майнового і фінансового стану підприємства, врахувати потреби системи управління в необхідній інформації і, відповідно, зорієнтувати систему обліку на потреби управлінської системи.

У системі інформаційного забезпечення управління облік необхідно трансформувати в облікову модель, здатну адекватно відображати реальні господарські процеси і забезпечувати аналітично-прогнозні функції, що вимагає не тільки зміни методології і організації, але і поглиблення управлінської спрямованості бухгалтерського обліку.

Наказ про облікову політику торговельного підприємства повинен містити ряд специфічних статей, які відображають особливості організації господарської діяльності на таких підприємствах. Тому до пунктів наказу про облікову політику пропонуємо додати такі пункти: 1) розмежування доходів за кожною класифікаційною групою відповідно до видів діяльності підприємства з метою аналізу результатів за кожним видом та управління діяльністю підприємства загалом; 2) порядок визнання, оцінки та обліку доходів від реалізації товарів; 3) система рахунків аналітичного обліку за видами діяльності підприємств торгівлі та порядок їх застосування, причому така система повинна відповідати перш за все об'єктам обліку доходів підприємства, інформаційним потребам користувачів та створювати умови для отримання оперативної та повної інформації про доходи діяльності підприємства; 4) перелік та порядок складання і подання основних внутрішніх звітів, а також додатки з бланками форм та методичними рекомендаціями щодо їх заповнення.

Практика свідчить, що більшість підприємств торгівлі не мають оптимального набору елементів для повного, всебічного та своєчасного відображення доходів в обліку. Крім цього, у наказах про облікову політику немає розмежування між методичними, організаційними та технічними її положеннями, відсутня логічна послідовність щодо викладання окремих елементів та не забезпечується взаємозв'язок між ними.

На думку Івахненкова С.В. не зовсім коректним є становище, коли

документом, в якому фіксується положення про облікову політику, є наказ керівника підприємства, який складається на кожний наступний звітний рік. У зв'язку з цим, на думку Івахненкова С.В., викладену у роботі [79] на початку звітного року на підприємстві слід затверджувати документ з назвою «Методологічні принципи бухгалтерського обліку», де мають зазначатися обрані способи ведення бухгалтерського обліку, які суттєво впливають на оцінку статей звітів і прийняття рішень користувачами фінансової звітності. Решту положень, що стосуються організації бухгалтерського обліку, на думку Івахненкова С.В. слід включити до Наказу або Положення про організацію облікової роботи. Такої ж думки дотримується Якуніна Л.В. [240], яка вважає, що з огляду на широке коло питань облікової політики одним із напрямів подолання проблеми змісту наказу про облікову політику є створення системи наказів: про організацію фінансового, управлінського обліку, обліку податків, що розкриватимуть відповідні сегменти облікової політики. На нашу думку, якщо є пропозиції про розподіл наказу про організацію бухгалтерського обліку на наказ або положення «Про облікову політику підприємства» та наказу «Про організацію бухгалтерського обліку підприємства», а в організації обліку виділення наказів про організацію фінансового, управлінського та податкового видів бухгалтерського обліку, тоді має бути й виділення положень: «Про методологічні принципи управлінського обліку», «Про методологічні принципи фінансового обліку». Однак, враховуючи нормативно-правову основу та взаємозв'язок всіх елементів обліку, уникнути повторень дуже важко.

Тому, на сучасному етапі розвитку підприємництва та з урахуванням недосконалості бухгалтерського, фінансового та податкового законодавства варто залишити ситуацію, за якої наказ про організацію обліку підприємства повинен містити норми організації роботи обліковців та облікову політику щодо принципів та процедур обліку, що впливають на оцінку статей фінансових звітів.

Теоретичним підґрунтям облікової політики торговельного підприємства є чинні законодавчі акти, затверджені урядом України, Міністерства фінансів,

Державного комітету статистики України, міністерств і відомств, аналіз яких дозволив нам виокремити конкретні елементи, що є обов'язковими для відображення в наказі про облікову політику стосовно доходів. Для зручності сприйняття всі виокремлені нами елементи згруповані в три блоки: методичний, організаційний та технічний. Ці перетворення в кінцевому підсумку дали нам змогу створити модель облікової політики торговельного підприємства. Вона може бути наведена в розділі в наказі про облікову політику або в окремо розробленому положенні щодо обліку доходів (для великих підприємств). Структура положення може бути такою:

1. Загальні положення (завдання обліку доходів; принципи його реалізації; законодавство, на основі якого розробляється облік доходів; обов'язки суб'єктів, які беруть участь у формуванні облікової політики).

2. Організаційні положення (інформація про осіб, які відповідальні за організацію облікової політики; умови визнання, оцінка доходів; розробка підприємством форм первинних документів, реєстрів, звітності; графік документообороту; створення умов для безпеки інформації; порядок збереження документів та ін.).

3. Методичні положення (методика відображення доходів від різних видів діяльності на рахунках обліку; розмежування доходів за класифікаційними групами; умови визнання та критерії оцінки доходів від надання послуг і виконання робіт на дату складання звітності; перелік та склад доходів від реалізації товарів; порядок відображення доходів і витрат на рахунку 79 „Фінансові результати”).

4. Технічні положення (перелік технічних та програмних засобів, за допомогою яких обробляють первинні документи, проведення інвентаризацій, складання облікових реєстрів внутрішньої та зовнішньої звітності).

5. Додатки (інформація, що уточнює та більш детально розглядає положення, наведені в попередніх розділах, а саме робочий план рахунків, графіки обробки документів тощо).

Ведення обліку на підприємстві розпочинається з процесу

документування, тобто створення документа та відображення в ньому первинних даних. Стосовно документації операцій з доходами, можна зауважити, що в обліковій політиці потрібно зазначити, які саме документи є підставою для відображення в обліку цих операцій: стандартні бланки для обліку операцій з доходами; бланки документів, що розроблені власне торговельним підприємством (необхідно вказати назву документа та операції, для обліку яких використовується цей документ торговельним підприємством); чи поєднання першого та другого варіантів. Доцільно виокремити операції, які відображаються в обліку на підставі стандартних бланків та бланків, що є власною розробкою торговельного підприємства. Доречним також вважаємо закріплення в обліковій політиці права підпису за окремими документами та умови передачі цього права.

Доцільно також в даному положенні розглянути приклади ситуацій, в яких підприємство торгівлі може утримувати суттєві ризики та винагороди від володіння (оскільки це не розглянуто у національному стандарті), а саме:

а) підприємство утримує зобов'язання щодо незадовільного виконання робіт, яке не передбачається звичайними гарантійними положеннями;

б) одержання доходу від певного виду реалізації залежить від доходу, який отримає покупець від власної реалізації цих товарів;

в) відвантажені товари підлягають подальшому монтажу і цей монтаж є суттєвою частиною контракту, який ще не був завершений підприємством;

г) покупець має право анулювати придбання з причин, визначених в контракті на реалізацію, і підприємство не має певності щодо ймовірності повернення.

Що стосується методики формування звітності, то зовнішня фінансова звітність в методичному плані регламентується національними положеннями обліку та є загальнообов'язковою. Саме тому вона позбавлена альтернативності, а отже, не має необхідності закріплення в наказі про облікову політику переліку та порядку складання та надання фінансової звітності, оскільки останні досить повно викладені в чинному законодавстві. Внутрішню

управлінську звітність держава не регламентує, оскільки внутрішньогосподарський облік перебуває лише в компетенції керівництва підприємства. Тому форми цієї звітності обирають самостійно, виходячи з доцільності та корисності інформації, для реалізації цілей підприємства. Організація складання та подання звітності закріплюють у спеціальному документі – плані звітності, який має оформлюватися додатком до наказу про облікову політику. У ньому потрібно вказати відповідальних осіб, уповноважених керівництвом торговельного підприємства.

Технічні положення сприяють реалізації методичних та організаційних засад облікової політики за допомогою того комплексу процедур, що входять до нього. Більшість керівників не вважає за потрібне закріплення в наказі про облікову політику технічних процедур облікової та контрольної роботи. А між тим, саме ці процедури визначають порядок, час та точність такої роботи. Призначені для обробки економічної інформації, програмні продукти дозволяють автоматичне заповнення вбудованих до них облікових реєстрів й форм фінансової звітності, що значно економить витрати праці та часу та дозволяє оперативно реагувати на виникнення помилок, виправлення яких, наприклад, в початкових даних, призводить до автоматичного перерахунку та виправлення на всіх подальших етапах узагальнення та переробки інформації. Можливості сучасних комп'ютерних технологій дозволяють упорядникам звітності надсилати звітні форми в електронному вигляді до уповноважених державою або керівництвом фірми органів за допомогою комунікаційних каналів зв'язку. За використання торговельним підприємством таких способів передавання звітних форм цей момент має бути зафіксований в наказі про облікову політику.

Водночас, постає питання безпеки облікової інформації, через відповідні організаційні заходи для попередження несанкціонованого її використання. За оцінкою експертів втрата четвертої частини інформації, що становить комерційну таємницю, забезпечує настільки вагомі переваги конкурентам, що підприємство, що втратило інформацію, протягом декількох місяців може

збанкрутувати. Комп'ютеризація облікового процесу доходів має значні переваги:

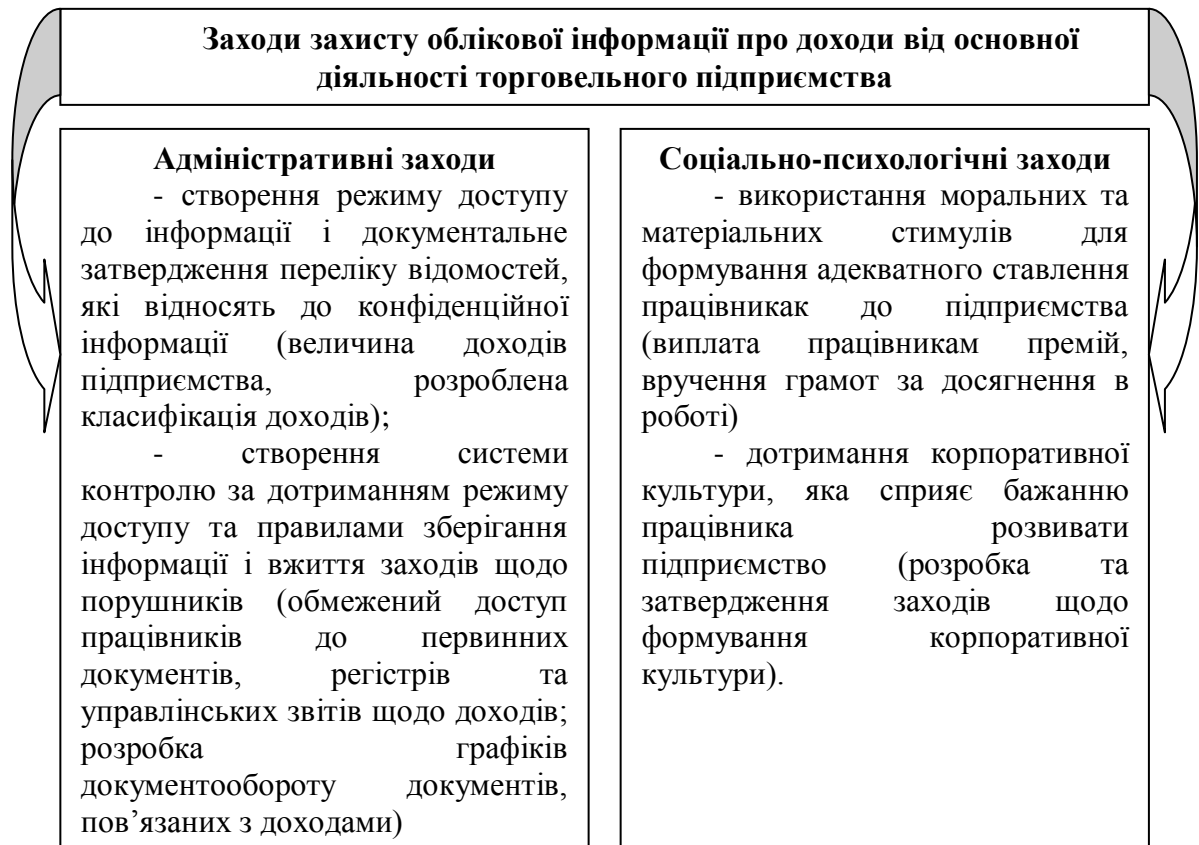
- точність та швидкість обробки великих масивів, здатність виконання математичних розрахунків;
- поглиблення синтетичного та особливо аналітичного обліку у поєднанні із можливостями отримання різноманітних форм звітів та візуальної інформації;
- одноразове введення та збереження інформації про факти господарського життя на машинних носіях;
- відмова від багатьох проміжних групувальних журналів та відомостей, а також можливість створення нових, більш ергономічних структур документів з метою підвищення їх аналітичної цінності;
- можливість швидкого доступу до інформаційної бази;
- автоматизація та повний контроль проведення;
- програмний контроль послідовності вирішення конкретних облікових задач.

Проте, переваги, які надає комп'ютеризація облікового процесу, можуть зникнути внаслідок неграмотного використання програм і відсутності заходів із запобігання розголошенню інформації про підприємство. Тому необхідно вжити заходів щодо дотримання безпеки несанкціонованого використання облікової інформації на підприємстві, розробивши відповідну систему обмеженого доступу до неї. Потрібно розробити окреме положення щодо захисту облікової інформації, зокрема доходів підприємства, що дозволять підприємству реалізовувати свої конкурентні переваги в ринкових умовах господарювання. Одним із способів захисту облікової інформації є заходи адміністративного та соціально-психологічного захисту облікової інформації, сформульовані у дослідженні О.П. Войналович [32].

Перед тим, як наводити дані заходи, зазначимо, виходячи з визначення, наведеного в Законі "Про інформацію", до конфіденційної інформації належать відомості, що знаходяться у володінні, користуванні або розпорядженні

окремих фізичних чи юридичних осіб і поширюються за їхнім бажанням відповідно до передбачених ними умов [184]. А отже, фізична або юридична особа – власник інформації, що знаходиться в її володінні, користуванні або розпорядженні на законних підставах має право на власний розсуд віднести зазначену інформацію до конфіденційної та встановити режим її використання та поширення.

Враховуючи викладене, а також окремі пропозиції, викладені у роботі [32], пропонуємо низку адміністративних та соціально-психологічних заходів, спрямованих на захист облікової інформації про доходи від основної діяльності торговельного підприємства (рис. 2.3).

Рис. 2.3. Заходи захисту облікової інформації про доходи від основної діяльності торговельного підприємства

У разі заподіяння шкоди в результаті неправомірних дій щодо несанкціонованого заволодіння конфіденційною інформацією підприємство матиме право на юридичний захист.

Таким чином, організація бухгалтерського обліку доходів на підприємстві

передбачає, передусім, розробку облікової політики підприємства, що забезпечує ефективність ведення обліку. Однак, часто спостерігається формальний, вузькоспрямований підхід до формування облікової політики, який зводиться до складання фінансової звітності відповідно до загальних вимог П(С)БО і зовнішніх користувачів. Визначено основні проблеми формування наказу про облікову політику на підприємствах торгівлі, а саме доцільність розкриття всіх елементів облікової політики та необхідність включення до наказу про облікову політику положень з внутрішньогосподарського обліку. Разом з тим, деталізований опис елементів внутрішньогосподарського обліку на підприємстві торгівлі (наприклад, щодо витрат, доходів, фінансових результатів, обліку інвестицій тощо) може порушувати принцип конфіденційності інформації. Тому наведено заходи щодо захисту облікової інформації на підприємстві. Аналіз літературних джерел також показав, що єдиної думки щодо складових (елементів) облікової політики серед науковців немає. Виокремлено конкретні елементи, що, на нашу думку, є обов'язковими для відображення в наказі про облікову політику стосовно доходів та створено модель оптимальної облікової політики торговельного підприємства.

2.2. Відображення в обліку доходів від основної діяльності

Сучасна практика аналітичної деталізації обліку доходів та фінансових результатів діяльності торговельного підприємства не задовольняє інформаційні потреби користувачів, тому потребує вдосконалення. Переважна більшість науковців, зокрема ті, які досліджують проблеми управлінського обліку та внутрішньогосподарського контролю зазначають, що аналітичний облік повинен бути більш достатнім, змістовним, і відповідати своєму призначенню - забезпечувати можливість оперативного аналізу отриманих від продажу товарів доходів і бути зручною та надійною базою для прийняття ефективних рішень в управлінні доходами від основної діяльності торговельного підприємства. Ми вважаємо, що аналітичній деталізації

облікової інформації відносно висвітлення процесу продажу потрібно приділяти більше уваги, оскільки вона є об'єктивною передумовою для подальшого аналізу, планування та контролю.

Удосконалення відображення в обліку доходів від основної діяльності має бути здійснено з урахуванням можливості удосконалення:

- 1) відображення доходів від основної діяльності на субрахунках та аналітичних рахунках бухгалтерського обліку;
- 2) відображення доходів від основної діяльності у регістрах існуючих форм обліку;
- 3) відображення доходів від основної діяльності у фінансовій звітності.

Діяльність торговельного підприємства вимагає розмежування облікових даних для внутрішніх та зовнішніх користувачів (в першу чергу для складання звітності) та підвищення ефективності управління доходами від основної діяльності, чого можна досягти шляхом удосконалення системи аналітичного обліку.

Проведене дослідження стану обліку доходів від основної діяльності на торговельних підприємствах дозволило виявити ряд питань, які вимагають розв'язання. Серед них найбільш важливим є необхідність впорядкування та відповідно удосконалення бухгалтерського обліку операцій з надходження, продажу товарів та визнання доходів від основної діяльності з можливістю аналітичної та синтетичної деталізації для раціональної організації контролю та прийняття обґрунтованих управлінських рішень у межах здійснення основної діяльності.

Розглядаючи особливості синтетичного узагальнення і аналітичної деталізації облікових даних варто звернути увагу на те, що в бухгалтерському обліку відображають не всі, а тільки найбільш суттєві сторони основної діяльності торговельного підприємства, зокрема: кількість реалізованих товарів, собівартість реалізації, витрати на збут, торговельна націнка, сума виручки та доходи, прибуток та збиток. Інші показники основної діяльності

торговельного підприємства можуть бути віднесені до об'єктів обліку за умови їх потенційної корисності для споживачів облікової інформації.

Незважаючи на те, що чинна методика фінансового обліку передбачає можливість відображення процесу визнання доходів від основної діяльності торговельного підприємства, проблема аналітичної деталізації показників доходу від придбання, реалізації, та її собівартості з метою оцінки їх кореляції залишається актуальною. Аналітичний облік основної діяльності торговельного підприємства в системі управління повинен відображати інформацію відносно отриманих доходів, здійснених витрат і фінансових результатів по кожному виду реалізованого товару, в розрізі виробників та/або постачальників, товарних груп, місць реалізації (склади, магазини (для торговельних мереж) та/або відділи торговельного залу) та за регіонами реалізації, що сприятиме вивченню попиту та удосконаленню логістики. Оскільки в нинішніх умовах підприємство самостійно визначає асортиментну, маркетингову та цінову політику, то аналітичні рахунки мають відкриватися залежно від інформаційних потреб для прийняття рішень за вищезгаданими проблемами.

Слід зазначити, що останнім часом все більше висловлюється пропозицій щодо удосконалення обліку доходів від реалізації як торговельних підприємств, так і суб'єктів господарювання інших видів економічної діяльності [100, 110, 197, 226]. Так окремі пропозиції стосуються:

- аналітичної деталізації субрахунку 702 «Дохід від реалізації товарів» (відкриття рахунків 2-го порядку: «Дохід від реалізації товарів за дисконтними картками», «Дохід від реалізації товарів зі знижками», «Дохід від реалізації товарів в період розпродажу», «Дохід від реалізації товарів за іншими активізаційними заходами» та відкриття аналітичних рахунків: за товарними групами; за товарними позиціями; за брендовими компаніями та/або постачальниками; за відділами торговельного залу; за методами продажу товарів та додатковими послугами [226];

- аналітичної деталізації субрахунку 701 «Дохід від реалізації готової продукції» за ознаками його продажу по Україні та за межами країни з

виділенням регіонів продажу по Україні [100];

- зміни назви рахунку «Доходи від реалізації» на назву «Доходи від основної діяльності» та впровадження аналітичних рахунків за групами та назвами реалізованої продукції [197].

У зв'язку з тим, що метою ведення бухгалтерського обліку і складання фінансової звітності є надання користувачам для прийняття рішень повної, правдивої та неупередженої інформації про фінансове становище, результати діяльності та рух грошових коштів підприємства, що неможливе без обліку доходів від основної діяльності, необхідно здійснити деталізацію синтетичних рахунків бухгалтерського обліку, які слугують інформаційними моделями стану та змін наслідків придбання товарів (рахунок 28 «Товари») та наслідків їх реалізації (рахунки: 90 «Собівартість реалізації», 70 «Дохід від реалізації», 79 «Фінансові результати»). Така деталізація надаватиме інформацію для управління придбанням та реалізацією товарів та, як наслідок, управління доходом від основної діяльності торговельного підприємства.

Відповідно, стрижнем такого управління стає орієнтація на споживача та максимальне задоволення його споживчих інтересів. Це означає, що будь-яке рішення суб'єкта середньої та вищої ланки управління щодо того, за якими саме товарними позиціями та товарними групами, а також за допомогою яких методів продажу здійснювати основну діяльність конкретному торговельному підприємству повинно базуватися на аналізі оперативної бухгалтерської інформації, яка складає основу управлінського обліку. Зміст такої інформації сприятиме прийняттю тактичних управлінських рішень на різних стадіях здійснення основної діяльності, адже дозволить проводити аналіз попиту споживачів та рівень готовності його задовольнити. Ця ж інформація дозволить планувати обсяги прибутку для реалізації заходів, спрямованих на зміцнення позицій торговельного підприємства в обраному сегменті товарного ринку.

Інструкція № 291 [81] не уточнює, за якими видами (статтями) повинен

вестись аналітичний облік доходів підприємства залежно від галузей та специфіки діяльності, тому порядок ведення аналітичного обліку доходів підприємства торгівлі мають встановлювати самостійно. Раціональна організація аналітичного обліку доходів підприємств торгівлі має забезпечити одержання об'єктивної інформації для контролю, аналізу та для складання фінансової і податкової звітності.

Аналітичну деталізацію інформації щодо основної діяльності для визначення доходу від реалізації товарів на торговельних підприємствах пропонуємо здійснювати за об'єктами аналітики:

- торговельна мережа в цілому, підприємство в цілому, склад, відділи торговельного залу (для планування мотиваційної політики, а також преміювання);

- товарні групи, товарні позиції (для оцінки попиту та рівня його забезпечення);

- за регіонами реалізації (для оцінки попиту, планування закупівель, оптимізації логістичних витрат (для торговельних мереж), для управління дебіторською заборгованістю).

Така практика дозволить організувати дієву систему управлінського обліку та внутрішньої звітності на торговельному підприємстві, суттєво підвищити якісний рівень внутрішнього контролю.

З урахуванням висловлених пропозицій та з метою системності та кореляції аналітичної інформації бухгалтерського обліку та внутрішнього контролю й прийняття ефективних управлінських рішень з питань придбання та реалізації товарів й одержаних і визнаних доходів від основної діяльності пропонується відкрити рахунки другого порядку, а також аналітичні рахунки до рахунків першого порядку: 282 «Товари в торгівлі»; 902 «Собівартість реалізованих товарів»; 702 «Дохід від реалізації товарів»; 791 «Результат операційної діяльності» (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Удосконалення обліку доходів від основної діяльності торговельного підприємства

Назва рахунку 1-го порядку	Назва рахунку 2-го порядку	Назва рахунку 3-го порядку	Назва аналітичного рахунку
282 «Товари в торгівлі»	-----	-----	За товарними групами За товарними позиціями За місцями знаходження (відділами торговельного залу)
902 «Собівартість реалізованих товарів»	-----	-----	За товарними групами За товарними позиціями За місцями знаходження (складами/відділами торговельного залу)
702 «Дохід від реалізації товарів»	702.1 «Дохід від реалізації товарів за дисконтними картками»	-----	За товарними групами За товарними позиціями За місцями знаходження (складами/відділами торговельного залу) За методами продажу товарів та додатковими послугами
	702.2 «Дохід від реалізації товарів зі знижками»	-----	
	702.3 «Дохід від реалізації товарів у період розпродажу»	-----	
	702.4 «Дохід від реалізації товарів за іншими акційними заходами»	-----	
	702.5 «Дохід від реалізації товарів за регіонами»	-----	
791 «Результат операційної діяльності»	791.1 «Результат основної діяльності»	791.1.1 «Результат від реалізації товарів за дисконтними картками»	За товарними групами За товарними позиціями За місцями знаходження (складами/відділами торговельного залу) За методами продажу товарів та додатковими послугами
		791.1.2 «Результат від реалізації товарів зі знижками»	

		791.1.3 «Результат від реалізації товарів у період розпродажу»	
		791.1.4 «Результат від реалізації товарів за іншими акційними заходами»	
		791.1.5 «результат від реалізації товарів за регіонами»	
	791.2 «Результат іншої операційної діяльності»*	-----	-----

*Деталізація рахунку 791.2 не проведена у зв'язку з обмеженістю предмету дослідження

За допомогою рахунків, наведених у табл. 2.1 з'явиться можливість виділити з усього доходу торговельного підприємства дохід від реалізації товарів за методами активізації продажу товарів (проведення розпродажу, конкурси, лотереї тощо), що допоможе проведенню поглибленого аналізу продаж, вирішить питання доцільності застосування того чи іншого маркетингового інструменту, що сприятиме прийняттю ефективніших управлінських рішень в процесі формування чистого доходу підприємства.

Також запропоновані рахунки дадуть змогу керівництву швидше приймати рішення, а також швидше реагувати на ринкову кон'юнктуру, зокрема мати наявну інформацію про види товарів і регіони (області), що забезпечують найбільшу реалізацію. Враховуючи таку інформацію, керівництво зможе ефективно реагувати на регіони (області) та види товарів, які є найбільш доходними.

Управлінський облік доходів від основної діяльності здійснюється за рішенням самого підприємства згідно з вимогами наказу про облікову політику підприємства і, на наш погляд повинні включати:

- планування доходів від реалізації окремих видів товарів;
- облік доходів від реалізації окремих видів товарів;
- облік доходів, отриманих складами/відділами торговельного

залу/підприємства торговельної мережі.

Інформація, що формується в системі управлінського обліку є деталізованою порівняно з даними фінансового обліку і, крім цього, не обов'язково може бути виражена в грошовій оцінці.

Управлінський облік не регламентується законами, рішеннями державних органів управління. В ньому може бути використана будь-яка система оцінок. Сума доходів, обчислених в управлінському обліку, може не співпасти з сумою доходів, що відображені у звітах фінансового обліку. І це не обов'язково є наслідком фальсифікації, а може бути наслідком розбіжності, викликані різними завданнями неоднакової облікової методології.

Єдиний облік доходів від основної діяльності постачає первинні дані як для узагальнення у фінансовій звітності, так і для визначення фінансових результатів діяльності як торговельної мережі, так і окремих підрозділів торговельного підприємства. Отже, облік доходів є складовою частиною СО, яка їх акумулює і систематизує для визначення фінансових результатів діяльності, та підготовки даних для прийняття управлінських рішень. Як інструментарій, у ньому використовується також оперативно-технічна інформація для забезпечення відповідного контролю на рівні окремих технологічних (технічних) операцій та тактичного управління структурними підрозділами.

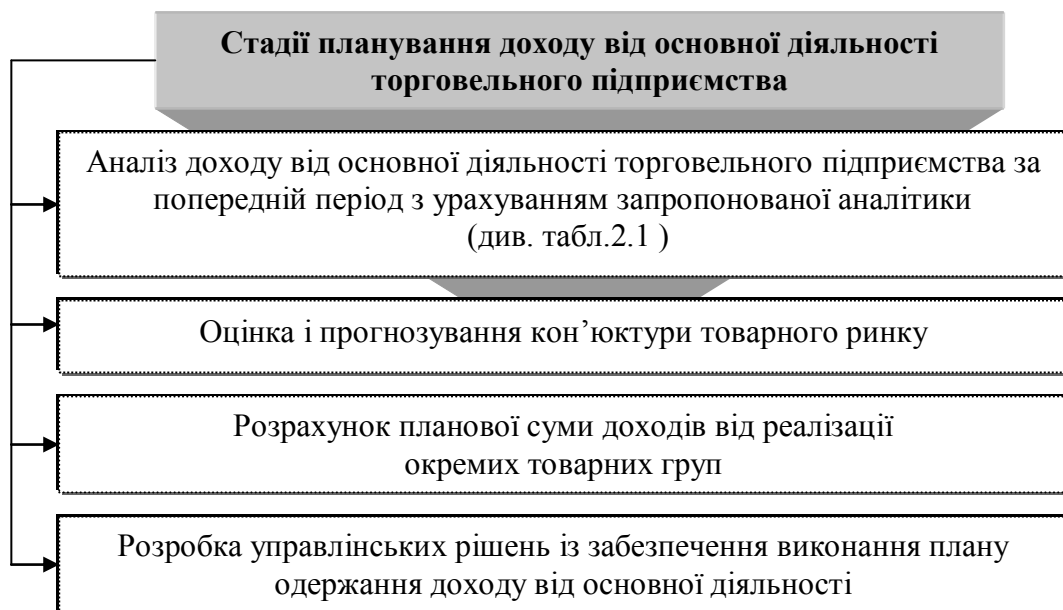
Більшість науковців, серед яких В. М. Добровський [64], С. Ф. Голов [42], М. С. Пушкар [194] вважають, що управлінський облік від основної діяльності повинен включати і елементи її планування.

З урахуванням існуючих підходів до планування основними базовими передумовами планування доходів від основної діяльності торговельного підприємства слід вважати: програму, у якій визначається обсяг і асортимент товарів, що планується реалізувати у майбутньому періоді; цільову суму операційного прибутку, яка забезпечує умови ефективного розвитку підприємства в плановому періоді; розроблену цінову політику підприємства.

Відповідно до викладеного, процес планування доходів від основної

діяльності торговельного підприємства доцільно здійснювати за наступними чотирма етапами (рис. 2.4).

В сучасних умовах керівникам підприємств необхідна оперативна інформація для прийняття управлінських рішень, їх не задовольняють відомості фінансових планів, які складаються один раз в рік. Бухгалтерський баланс та інші форми фінансової звітності є недостатньо інформативною базою для аналізу і оцінки фінансового стану підприємства. Вони відображають фінансові результати минулих подій і містять не повну інформацію, корисну для ухвалення управлінських рішень, а також не дозволяють визначити майбутні грошові надходження суб'єкта, ефективність використання ресурсів тощо. Ефективно побудований управлінський облік дозволяє зробити це оперативно та з високою мірою достовірності.

Рис. 2.4. Зміст і послідовність процесу планування доходів від основної діяльності торговельного підприємства

Згідно з чинним законодавством підприємство самостійно обирає форму обліку, що визначається характером і масштабом діяльності, потребами управління, обсягом інформації, що обробляється, наявними коштами, що дозволили б автоматизувати облік тощо. Під формою ведення бухгалтерського обліку розуміють сукупність облікових реєстрів, які використовуються в

певній послідовності та взаємодії для ведення обліку із застосуванням принципу подвійного запису [33, с.20].

Раціонально організована форма обліку повинна забезпечити підвищення продуктивності праці обліковців в процесі систематизації, обробки та запису даних про здійснені господарські операції в обліковій реєстри; оперативність та якість обліку. При виборі форми обліку необхідно дотримуватися основних методологічних принципів та вимог, які висуваються до облікових реєстрів.

Складання звітності підприємств є завершальним етапом облікового циклу підприємства. Вона є важливим джерелом інформації для прийняття різноманітних рішень як на внутрішньому, так і зовнішньому рівнях. Так, дані фінансової та статистичної звітності дозволяють державі аналізувати і планувати розвиток країни в цілому та кожної галузі або регіону, дані податкової звітності та звітності до державних фондів соціального страхування потрібні для перевірки правильності і своєчасності сплати податків і внесків. З метою спрощення процедури подання і подальшої обробки зазначених видів звітності в Україні було запроваджено електронну звітність. Потрібно зазначити, що представники бізнесових структур близького і дальнього зарубіжжя, Європи, США, Канади, Австралії вже роками подають звітність через мережу Інтернет. Все більше і українських респондентів переконуються в перевагах подання звітності засобами телекомунікаційного зв'язку.

Відповідно до Закону України „Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні”, фінансова звітність – це бухгалтерська звітність, що містить інформацію про фінансове становище, результати діяльності та рух грошових коштів підприємства за звітний період [182].

Зауважимо, що з 1 січня 2012 року згідно із Законом України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні" усі публічні акціонерні товариства, банки, страховики, підприємства, що здійснюють господарську діяльність за видами, перелік яких установлюється Кабінетом Міністрів України, зобов'язані складати фінансову звітність та консолідовану фінансову звітність безпосередньо за МСФЗ. Такий крок є необхідним, оскільки фінансова

звітність, як джерело інформації про економічний розвиток підприємства, вимагає постійної гармонізації з метою використання її зовнішніми іноземними користувачами.

Серед головних позитивних сторін застосування МСФЗ і для суб'єктів господарювання, що складають фінансову звітність, і для її користувачів слід виділити наступні :

1) забезпечення порівнянності звітності з іншими господарюючими суб'єктами, незалежно від того, на якій території відбувається їх фінансово-господарська діяльність;

2) можливість залучення іноземних інвесторів, партнерів та позикового капіталу;

3) підвищення можливостей виходу на зарубіжні ринки;

4) прозорість показників звітності та можливість перевірки їх достовірності міжнародними аудиторськими компаніями;

Відмінною рисою МСФЗ від національної системи бухгалтерського обліку є те, що звітність за МСФЗ формується не ґрунтуючись на законодавчих нормах, а виходячи з конкретних фінансових реалій. Таким чином, пріоритет віддається економічному змісту, а не формі, що відповідає принципу превалювання сутності над формою, задекларований у концептуальних основах МСФЗ та у вітчизняному законодавстві (зокрема, в Законі України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні»).

П(С)БО 1 містить додатки з формами фінансової звітності та переліком додаткових статей фінансової звітності. Оновлені форми фінансової звітності, зокрема і Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід), складають та подають юридичні особи усіх форм власності (крім банків та бюджетних установ), що ведуть облік за національними стандартами, так і ті підприємства, котрі застосовують міжнародні стандарти фінансової звітності. Винятком лише є суб'єкти малого підприємництва. Вони (за винятком тих, що ведуть бухгалтерський облік за міжнародними стандартами) звітують за формами із П(С)БО 25 «Фінансовий звіт суб'єкту малого підприємництва».

Звіт про фінансові результати (звіт про сукупний дохід) є джерелом інформації для здійснення оцінки потенційних змін економічних ресурсів господарюючого суб'єкту, прогнозування майбутніх грошових потоків та здійснення інших видів прогнозів. Відповідно до п. 4 р. І П(С)БО 1 кількість статей Звіту про фінансові результати не регламентована, підприємства можуть не наводити статті, за якими відсутня інформація до розкриття за виключенням тих випадків, коли така інформація була в попередньому звітному періоді).

Складання звітності за оновленими формами, в тому числі і звіт про фінансові результати (звіт про сукупний дохід) передбачає можливість додавати статті з переліку додаткових статей фінансової звітності, зберігаючи при цьому їх назву й код рядка, однак такі додаткові статті повинні відповідати двом критеріям:

1) інформація в них є суттєвою, тобто відсутність якої може вплинути на рішення користувачів фінансової звітності;

2) оцінка статті може бути достовірно визначена.

Такий підхід, визначений національними положенням відповідає рекомендаціям МСБО 1, за яким, кожний суттєвий клас подібних статей повинен бути представлений у фінансовій звітності.

У графі 4 Звіту про фінансові результати наводять показники за аналогічний період попереднього року. Заповнюючи проміжні звіти за І квартал, півріччя та 9 місяців 2013 року, необхідно було привести дані за аналогічні періоди 2012 року.

Однак в оновленій формі звіту про фінансові результати не збігаються не лише коди рядків, але й змістове наповнення більшості статей. Тому бухгалтерам-практикам необхідно було докласти чимало зусиль та провести технічну роботу по трансформації й виокремленню ряду показників для заповнення графи 4 у 2013 році.

У новій формі № 2 у рядку 2000 «Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)» відображається дохід (виручка) від реалізації продукції, товарів, робіт, послуг (у тому числі платежі від оренди об'єктів

інвестиційної нерухомості) за вирахуванням наданих знижок, вартості повернутих раніше проданих товарів, доходів, що за договорами належать комітентам (принципалам тощо), та податків і зборів.

Також потребує уваги рядок 2300 «Витрати (дохід) з податку на прибуток», у якому відображається сума витрат (доходу) з податку на прибуток, визначена згідно з Положенням (стандартом) 17.

Чинна форма Звіту про фінансові результати включає показники нового розділу «Сукупний дохід». Згідно з п. 3 р. 1 НП(С)БО 1, сукупний дохід — це зміни у власному капіталі протягом звітного періоду внаслідок господарських операцій та інших подій (за винятком змін капіталу за рахунок операцій із власниками) [176]. Інші три розділи звіту про фінансові результати (р. I «Фінансові результати», р. III «Елементи операційних витрат» та р. IV «Розрахунок показників прибутковості акцій») є звичними для вітчизняних бухгалтерів з попередньої форми.

У розділі II "Сукупний дохід" розкривають інформацію про:

– дооцінку (уцінку) необоротних активів (р. 2400) – наводять суму дооцінки об'єктів основних засобів і нематеріальних активів, зменшену на суму уцінки таких об'єктів протягом звітного періоду в межах сум раніше проведених дооцінок, віднесення сум дооцінки до нерозподіленого прибутку (непокритого збитку);

– дооцінку (уцінку) фінансових інструментів (р. 2405) – показують суму зміни балансової вартості об'єктів хеджування в порядку, визначеному П(С)БО 13 «Фінансові інструменти»;

– накопичені курсові різниці (р. 2410) – наводять суму курсових різниць, які відповідно до п. 9 П(С)БО 21 «Вплив змін валютних курсів», відображаються в складі власного капіталу та визнаються в іншому сукупному доході;

– частка іншого сукупного доходу асоційованих та спільних підприємств (р. 2415) – наводиться частка іншого сукупного доходу асоційованих, дочірніх або спільних підприємств, облік фінансових інвестицій, у які ведеться за

методом участі в капіталі (п. 12 та п. 21 П(С)БО 12 «Фінансові інвестиції»);

– інший сукупний дохід (р. 2445) – наводиться сума іншого сукупного доходу, для відображення якого за ознаками суттєвості не можна було виділити окрему статтю або який не може бути включений в інші статті, наведені в цьому розділі);

– інший сукупний дохід до оподаткування (р. 2450) – визначається як алгебраїчна сума дооцінки (уцінки) необоротних активів, дооцінки (уцінки) фінансових інструментів, накопичених курсових різниць, частки іншого сукупного доходу асоційованих та спільних підприємств та іншого сукупного доходу.

Розглядаючи зміст рядка 2445 «Інший сукупний дохід», слід відмітити нечіткість у визначенні його змісту. Натомість МСБО 1 «Подання фінансової звітності» чітко визначає склад і структуру іншого сукупного доходу. У бухгалтерів-практиків, які не мають досвіду застосування МСФЗ, при формуванні звітності за 1 квартал 2013 року виникало чимало питань щодо розкриття показника сукупного доходу.

Слід також відмітити, що у оновленому Звіті про фінансові результати (звіті про сукупний дохід) немає рядків "Податкові різниці" та "Узгодження фінансового результату та податкового прибутку (збитку)", затвержені ПБУ "Податкові різниці" та які з 01.01.2013 р. пропонувалося розкривати в окремому розділі форми № 2.

Таким чином, відбувається поступове впровадження Міжнародних стандартів фінансової звітності у вітчизняну систему бухгалтерського обліку України. Одним із підтверджень цьому є зміст форми звіту про фінансові результати, яка максимально враховує вимоги міжнародних стандартів. Однак для господарюючих суб'єктів, які не працюють за міжнародними стандартами, зміст окремих статей Звіту про фінансові результати (звіту про сукупний дохід) вимагає додаткових роз'яснень у вигляді докладного порядку заповнення кожного рядка форми з наведенням прикладів.

Для потреб управління, керівництво використовує як внутрішню так і

зовнішню звітність, яка формується на основі облікової інформації.

Внутрішня звітність ґрунтується на даних бухгалтерського обліку, але призначена не для зовнішніх, а для внутрішніх користувачів. Основне її призначення полягає у забезпеченні ефективного управління внутрішніми підрозділами, прийняття оперативних рішень на рівні цехів, дільниць, бригад тощо. Фінансова звітність складається на підставі даних бухгалтерського обліку, і, незалежно від того, які користувачі і які їх інтереси, повинна відповідати принципам бухгалтерського обліку та фінансової звітності.

Інформація, яка відображається у фінансових звітах, повинна бути зрозуміла і розрахована на однозначне тлумачення її користувачами за умови, що вони мають достатньо знань та зацікавлені у сприйнятті цієї інформації.

В сучасних умовах керівникам підприємств необхідна оперативна інформація для прийняття управлінських рішень, їх не задовольняють відомості фінансових планів, які складаються один раз в рік. Бухгалтерський баланс та інші форми фінансової звітності є недостатньо інформативною базою для аналізу і оцінки фінансового стану підприємства.

Вони відображають фінансові результати минулих подій і містять не повну інформацію, корисну для ухвалення управлінських рішень, а також не дозволяють визначити майбутні грошові надходження суб'єкта, ефективність використання ресурсів тощо. Ефективно побудований управлінський облік дозволяє зробити це оперативно та з високою мірою достовірності.

Основними функціями управління доходами є їх правильно організований бухгалтерський облік, планування та контроль. Основним документом, який буде поєднувати вище згадані функції менеджменту та відображати інформацію про доходи для процесу управління має бути бюджет доходів.

2.3. Бюджетування доходів від основної діяльності підприємств торгівлі для цілей обліку

Стратегічним завданням поточного етапу розвитку національної економіки є стабілізація позитивних тенденцій зростання та виведення національної економіки на якісно новий рівень розвитку. Реалізація зазначеного завдання полягає у зростанні ефективності діяльності суб'єктів господарювання, - виробників валового внутрішнього продукту, обсяг якого обумовлює, як макроекономічні показники системи національних рахунків, так і стан національної економіки в цілому. Торговельні підприємства здійснюють зв'язок між товаровиробником та її споживачем, а отже, від ефективної їх діяльності залежить стабільність збуту готової продукції виробників та задоволення потреб споживачів. У свою чергу ефективність діяльності торговельних підприємств залежить від якості інформації, на підставі якої приймаються управлінські рішення.

Дослідження оперативності надходження інформації для потреб управління займає актуальне місце в наукових публікаціях. Провідними науковцями української економічної науки в основному досліджуються питання управління витратами. На жаль, мало уваги приділяється призначенню і функціям доходів для потреб управління, але витрати будь-якого комерційного підприємства існують щоб генерувати доходи, і якщо ми розуміємо свою прибуткову частину, то можемо і сформулювати обґрунтовану витратну частину.

Дослідження зарубіжної літератури та роботи провідних світових інститутів, які займаються управлінським обліком, дозволяють передбачити напрямки його розвитку. Так, проведене аудиторською фірмою «Ернст і Янг» опитування 2000 працівників-членів американського інституту управлінського обліку (ІМА) відносно їхньої роботи у сфері управлінського обліку засвідчують, що основними питаннями їхньої роботи є:

- отримання для управлінського персоналу інформації про витрати;
- зниження (редукція) витрат;

- контроль господарських процесів;
- сприяння реалізації стратегії розвитку підприємства;
- визначення стандартів формування собівартості продукції;
- зниження (редукція) ризиків;
- автоматизація процесів.

На підставі узагальнення інформаційних джерел, опублікованих британськими науковцями можна зробити висновок, що протягом найближчих років спеціалісти з управлінського обліку будуть займатися питаннями:

- оцінки рішень у процесі виконання господарської діяльності;
- контролю витрат і фінансовим контролем;
- інтерпретації та презентації управлінської звітності;
- розробки механізмів та інструментів збільшення прибутку;
- управління бюджетами;
- стратегічного планування і забезпечення інформацією управлінського персонал щодо прийняття рішень;
- реалізації стратегії розвитку підприємства.

На основі проведеного дослідження можна зробити висновки, що у найближчі роки основними завданнями управлінського обліку є його переорієнтація від обліку операційної діяльності до обліку явищ і фактів, визначених стратегією розвитку підприємства. Це передбачає процеси стратегічного планування і аналізу бізнес-процесів, бюджетування тощо.

У працях вітчизняних науковців теоретичні засади бюджетування в торговельних підприємствах є недостатньо розглянутими. Зарубіжні науковці у свої дослідженнях вивчають переважно характеристики бюджетування як інструменту управління у фінансово-кредитній та виробничій сферах. Зокрема, теоретичні та методологічні аспекти бюджетування висвітлено у працях українських науковців, а саме: Бланка І.О., Дунаєва В.Н., Зятковського І.В., Лаптева С.М., Новикова Д.Г., Самофалова С.П., та ін., а також зарубіжних науковців: Баракова В.І., Білоліпецького В.Г., Вяткіна В.Н., Гамаюнова В.В., Г. Веллі, Козака А.Ю., Ковальова В.В., Самочкіна В.Н., Проніна Ю.Б.,

Сізової Т.В., Д. Террі, Дж. К. Шима, та ін., але питання бюджетування на торговельних підприємствах в сучасних умовах залишаються без уваги.

У результаті поєднання функцій планування і контролю виникла система бюджетування, яка, у свою чергу, оптимізує процес прийняття управлінських рішень та дає можливість оцінювати наслідки цих рішень. На думку Тарасюка М.В. сутнісними характеристиками бюджетування є: кількісний вираз стратегії підприємства, інструмент, що забезпечує її імплементацію; управлінська технологія; система збору, аналізу та обробки інформації про внутрішнє та зовнішнє середовище; процес складання бюджетів фінансових, матеріальних і нематеріальних ресурсів по підприємству в цілому та по центрах фінансової відповідальності; розробка системи бюджетів здійснюється за допомогою комплексу взаємопов'язаних методів, засобів, форм і організаційних структур [218]. Найбільш об'єктивну оцінку підприємницької діяльності, можливість своєчасного виявлення слабких місць, забезпечення адаптації підприємства до зовнішніх змін, а також здатність гнучко реагувати на зміни дає саме бюджетування. Воно базується на загальній концепції розвитку підприємства, більш детально розробляє економічний і фінансовий аспект стратегії і являє собою єдину систему взаємопов'язаних технічних, організаційних і економічних змін на визначений період часу. На жаль, для керівників вітчизняних підприємств процес бюджетування на рівні підприємства залишається не зовсім зрозумілим. Спостерігається повна відсутність взаємозв'язку цілей довгострокового і короткострокового періодів або часткове їх відображення у деяких бізнес-планах. Крім того, відсутні ґрунтовні дослідження бюджетування в сфері торгівлі.

В ході опитування досліджених підприємств встановлено, що бюджетування здійснюється лише на 37 % підприємств. Таким чином, можна констатувати вкрай низький рівень упровадження бюджетування на підприємствах торговельної галузі. Тоді як у країнах з розвинутою економікою (країни ЄС, США) бюджетування впроваджене майже на всіх підприємствах різних форм власності та різної галузевої спрямованості. Внаслідок

розрізнених, нескоординованих дій підрозділів підприємства при плануванні своєї діяльності не забезпечується достовірність та оперативність подачі інформації керівництву, своєчасне складання зведеного бюджету по підрозділах та видах діяльності, центрах відповідальності. Виходячи з цього, набуває значущості проблема бюджетного планування підприємств.

Загалом бюджетування торговельного підприємства надає значні переваги:

1) бюджети складаються для всіх структурних підрозділів у розрізі функцій (продаж, купівля, складування, транспортування). Кожен бюджет пов'язаний з іншим бюджетом і тією чи іншою мірою взаємодіє з ним, що гарантує координацію дій колективу підприємства;

2) бюджетування значною мірою забезпечує порядок та об'єктивність комунікацій між різними рівнями менеджерів підприємства;

3) менеджеру дають чітко визначену роботу із властивими їй повноваженнями та обов'язками. Коли дії менеджерів не збігаються з планом (закладеним до бюджету), тоді розбіжності повідомляються вищому керівництву, яке, в свою чергу, концентрує свою увагу на цих відхиленнях;

4) участь у бюджетуванні нижчого та середнього рівнів менеджменту, а також прозорість адресатів сприяє виникненню мотиваційних факторів. Працівники позитивно реагують на те, що до їхньої думки прислухаються і вони знають, до якого результату наближається підприємство;

5) менеджмент всіх рівнів вчиться думати наперед, передбачати результати, вживати заходів для того, щоб попередити негативні результати.

Отже, бюджетування має два прояви:

- організаційний, адже це процес колективний, який дає змогу погодити діяльність підрозділів усередині підприємства і підпорядкувати її загальній стратегічній меті;

- обліково-аналітичний, адже бюджетування є базовим елементом управлінського обліку й загальної технології управління, що забезпечує

підприємствам можливість отримати переваги перед конкурентами через створення ефективної системи управління ресурсами.

Бюджетування спрямоване на узгодження цілей та інтересів різних членів організації, передбачення майбутніх проблем та визначення найкращих шляхів для досягнення стратегічної мети. У процесі бюджетування менеджери мають можливість визначити вартісну оцінку своїх рішень. Бюджетування змушує їх краще уявити, чого варті певні дії, та знайти узгоджене рішення при оцінці запропонованих проектів, порівняти вигоди альтернативних варіантів дій, визначити найефективніший спосіб використання ресурсів.

Зазначимо, що цілями бюджетування є: планування фінансово-господарської діяльності з розрахунком отримання бажаного результату; чітке визначення цілей та контролюючих показників діяльності; виділення центрів відповідальності і розподіл функцій управління між керівниками цих центрів (підрозділів). Однак з даною позицією погодитися складно, адже без плану розвитку у довгостроковій, середньостроковій та поточній перспективі суб'єкта господарювання скласти бюджет, постатейний розпис ресурсів, витрат, затрат та доходів, що мають корелюватися неможливо. Тому бюджетування, як процес заключного планування як господарських процесів в розрізі необхідних ресурсів, так і показників діяльності має на меті:

- мотивації працівників з метою орієнтації на досягнення мети в межах загальної стратегії підприємства;
- виявлення поточних потреб і оптимізацію грошових та матеріальних потоків на підприємстві.
- створення основи для оцінки і контролю виконання поточних планів за центрами відповідальності.

Для успішного бюджетування необхідно враховувати ряд моментів. По-перше, бюджетування є частиною системи управлінського обліку, тому при складанні бюджетів використовують інформацію, підготовлену за даними управлінського обліку. По-друге, для впровадження системи бюджетування необхідно спочатку провести бізнес-діагностику підприємства. Переважно у

процесі бізнес-діагностики проводять оцінку наявної структури і системи управління підприємством, а також аналіз ефективності існуючої системи фінансового планування з точки зору повноти, достовірності і оперативності наданої інформації.

Продуктом бюджетування виступає бюджет. За визначенням С.Ф. Голова „бюджет – це план майбутніх операцій, виражених у кількісних (здебільшого грошовому) вимірниках” [42, с.340].

Аткінсон, Банкер, Каплан і Янг дають таке визначення: “Бюджет – кількісний вираз грошових притоків (надходжень) та відтоків (виплат), які передбачають наслідки поточних операційних рішень та показують, чи зможе фінансовий план задовольняти цілям організації” [3, с.556].

Згідно з визначенням Інституту дипломованих бухгалтерів з управлінського обліку США, бюджет – це «кількісний план у грошовому вираженні, підготовлений та прийнятий до певного періоду часу, який зазвичай показує плановий розмір доходу, який повинен бути досягнутий, та (або) витрати, які повинні бути понесені на протязі цього періоду, і капітал, який необхідно залучати для досягнення даної мети» [42, с.86].

На нашу думку останнє визначення найбільш повно розкриває зміст бюджету та визначає об’єкти бюджетування – доходи та витрати у грошовому виразі та необхідний капітал.

Необхідною умовою реалізації наведених вище цілей є продумана система бюджетів, яка повністю відповідає умовам та специфіці підприємства. Для визначення оптимальної системи бюджетів необхідно зупинитися на проблемі їх класифікації, оскільки підходи до вирішення цього питання є неоднозначними.

Класифікації бюджетів, які наводять у своїх працях зарубіжні та вітчизняні економісти, мають як спільні, так і відмінні риси. Розглянемо основні з них.

Російський економіст М.А. Вахрушина в залежності від поставлених завдань виділяє такі види бюджетів: а) генеральний і частковий; б) гнучкі і

статичні. [30, с. 269]. Генеральний бюджет, який охоплює всю діяльність підприємства, у свою чергу, поділяється на операційний і фінансовий. Такий поділ застосовує і С.Ф. Голов [42, с. 243-244], хоча генеральний бюджет автор називає зведеним, а часткові бюджети (бюджети окремих підрозділів) – функціональними.

Поділ бюджетів на гнучкі і статичні у науковій літературі і на практиці використовується часто. Гнучкі бюджети допускають можливість деякої адаптації до змін, що відбуваються на підприємстві протягом бюджетного періоду. Серед способів введення гнучкості у бюджети слід виділити:

- бюджетування за альтернативними варіантами;
- бюджетування з періодичними змінами;
- бюджетування з мінімальною базою.

Статичні бюджети, які іноді називаються фіксованими, не передбачають включення у них елементів гнучкості, вони можуть складатися за допомогою різних методів: бюджетування “з нуля”; прирістного бюджетування, або бюджетування “від досягнутого”; комбінованого бюджетування, яке передбачає розрахунок декількох додаткових варіантів.

Відповідно, що бюджети, які охоплюють всі види діяльності підприємства (операційну, фінансову та інвестиційну діяльність), мають виключне значення для планування і контролю діяльності підприємства.

На думку Тарасюка М.В. бюджети торговельних підприємств мають класифікуватися за ознаками: підхід до складання бюджетів (гнучке, фіксоване та змішане бюджетування); метод складання бюджетів (бюджетування “від досягнутого”, “з нуля”, з проробленням додаткових варіантів); спосіб побудови системи бюджетів (процесно-орієнтоване та функціонально-вартісне бюджетування); технологію планування (бюджетування “згори донизу”, “знизу догори” та “знизу догори з лімітами”); термін, на який розробляються бюджети (довгострокове та короткострокове бюджетування) [218].

Бюджетне планування на підприємстві складається з двох етапів:

1) підготовка до планування (дослідження зовнішнього та внутрішнього середовища; визначення стратегічних цілей діяльності);

2) планування - розроблення бюджетів (коригування організаційної структури; формування ієрархічної системи бюджетів; побудова або коригування управлінського обліку; обґрунтування бюджетного регламенту розробка методичного інструментарію; розробка програмного забезпечення).

Слід зазначити, що контроль за виконанням бюджетів не відноситься до бюджетування, адже «бюджетування – це процес складання бюджету» [64, с.69], а його виконання – це завдання внутрішньогосподарського контролю.

Слід зазначити, що дослідження стану впровадження бюджетування в торговельних підприємствах м. Києва, дозволило встановити, що:

1) бюджетування знаходиться на стадії зародження;

2) керівники торговельних підприємств усвідомлюють неспроможність традиційних підходів планування забезпечити систему управління необхідною інформацією та в переважній більшості схиляються до впровадження бюджетування.

Бюджет передбачає розподіл доходів по конкретним тимчасовим інтервалам (рік, квартал, місяць). Звісно, можна було б обмежитися розбиттям доходів за часом, але якщо підприємство хоче отримати систему цілей, необхідно сформуванню структуру бюджету так, щоб він відповідав вимогам до поняття «мета».

Вимогами до мети формування бюджету доходів торговельного підприємства є:

1) конкретність мети (має мати місце набір характеристик, які деталізують мету і дозволяють точно її визначити (групи товарів, торговельні точки, відділи торговельного залу, продавці, що приносять або формують найбільшу частину від продажу товарів);

2) реалістичність (існування об'єктивної можливості досягнення мети);

3) відповідність одиниць виміру;

4) досяжність (застосування правомірних способів досягнення кінцевого

результату)

Щоб отримані цифри бюджету доходів відповідали даним вимогам необхідна система процесів, які забезпечать формування планів, їх аналіз і контроль (річні, квартальні і оперативні). Розроблено комплексну модель річного бюджетування доходів торговельного підприємства, з використанням комбінацій експертних та статистичних методів (рис. 2.5).

Процеси квартального та оперативного бюджетів доходів торговельного підприємства зображено на рис.2.6 та рис.2.7. Стрілки на схемі процесів вказують напрям передачі результатів від одного процесу до іншого, а вертикальні лінії, які об'єднують результати декількох процесів, вказують на те, що наступному процесу потрібні одночасно всі результати.

Завдання річного бюджету - сформувані річні цілі в частині продажів на основі аналізу даних, накопичених в попередніх періодах. Результатом такого бюджету мають бути наступні показники:

- 1) плани продажів товарів в розрізі груп товарів;
- 2) плани продажів товарів в розрізі зон відповідальності;
- 3) план заходів на рік, що забезпечує необхідний об'єм продажів (в т.ч. для потенційно нових груп товарів та центрів відповідальності). Зазначені показники є основою бюджету доходів. В умовах економічної кризи об'єктивно неможливо здійснити річний бюджет, оскільки ситуація змінюється дуже швидко. У такому випадку відбувається зсув на нижчий рівень (квартальний бюджет), де завдання зменшуються і стають більш конкретними: 1) скорегувати плани продажів; 2) скорегувати бюджет витрат залежно від прогнозів продажів 3) затвердити план заходів, що спрямований на виконання показників.

Чим більше звужується часові простори, тим більше процеси спрямовані на формування оперативних планів і управління часом (аналіз виконання планів продажів поточного місяця та корегування (уточнення) такого плану на наступний місяць в розрізі груп товарів та магазинів).

Бюджетування починається з формування бюджету продаж, в якому представлена більша частина доходів економічного суб'єкта. Виходячи з

планових продаж і відповідних їм витрат отримують певні фінансові показники діяльності підприємства. Головною проблемою при складанні бюджету продажу є прогнозування попиту. Підприємства розробляють прогнози попиту різними способами. Одні компанії використовують комплексні обстеження ринків, інші – використовують статистичні моделі з метою генерування прогнозів попиту на основі трендів та прогнозів господарської діяльності в економіці і зв'язку структури продаж минулих періодів з цією господарською діяльністю. Надійність бюджету продаж підвищується у результаті використання комбінацій експертних і статистичних методів. До таких методів можна віднести регресійний аналіз, аналіз трендів, метод Дельфі і т.д.

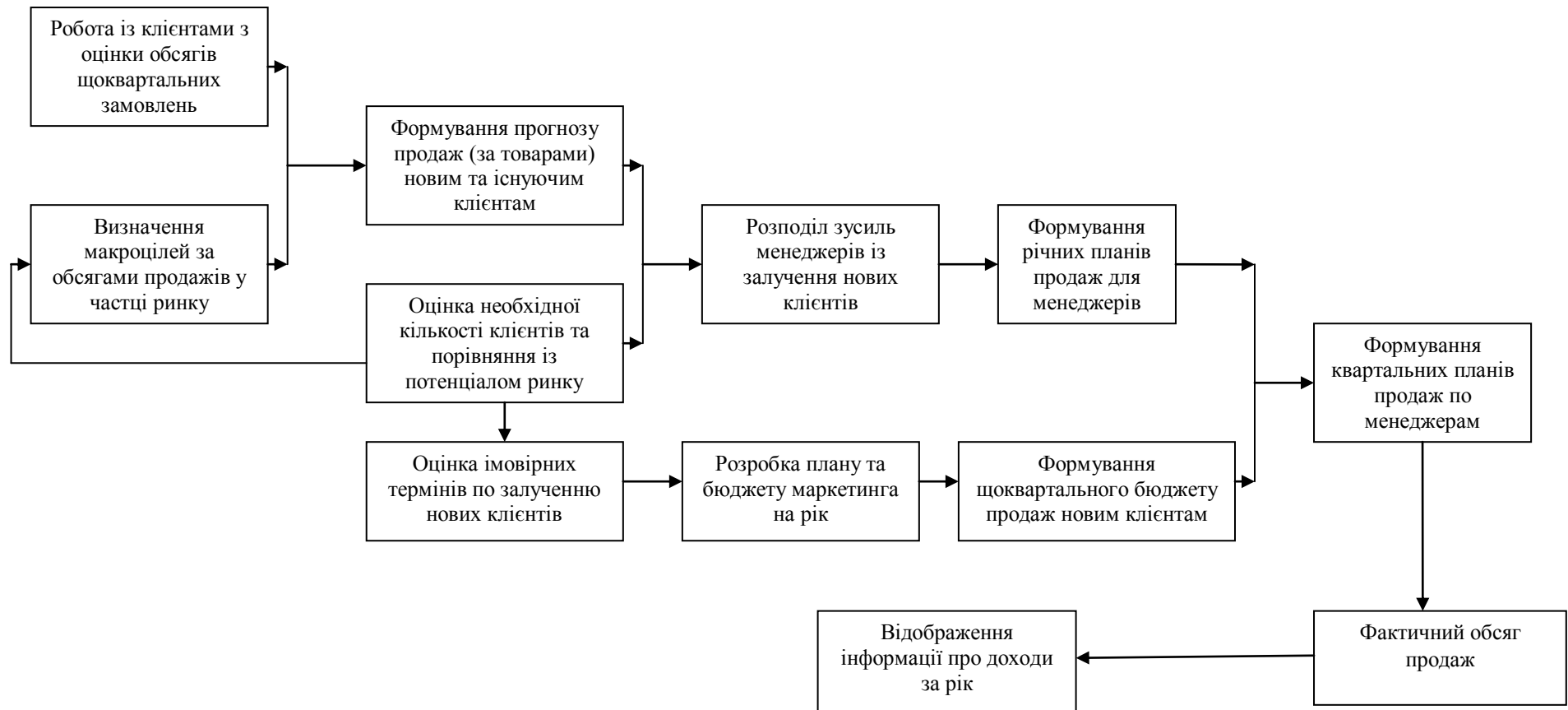
Однак, незалежно від метода розробки прогнозу попиту, компанія повинна підготувати бюджет продажу за кожною основною асортиментною групою товарів. Бюджети продажів забезпечують базу для складання інших бюджетів. У таблиці 2.2 приведено орієнтований бюджет доходу від продажу пшениці ТОВ «АМАКО Україна».

Таблиця 2.2

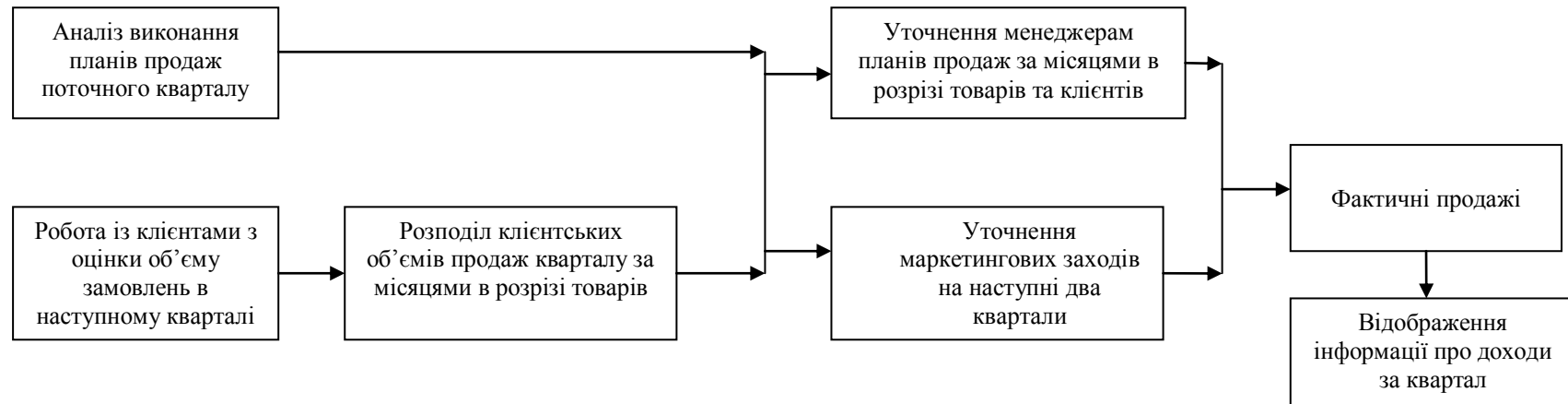
**Орієнтований бюджет доходу від продажу пшениці
ТОВ «АМАКО Україна» на 201X рік**

Показники	Квартали				Разом за рік
	I квартал	II квартал	III квартал	IV квартал	
Обсяг продажу пшениці, т.	6000	3000	5000	7000	21000
Ціна за 1 т, грн	2500	2600	2300	2400	x
Дохід, тис. грн	15000	7800	11500	16800	51100

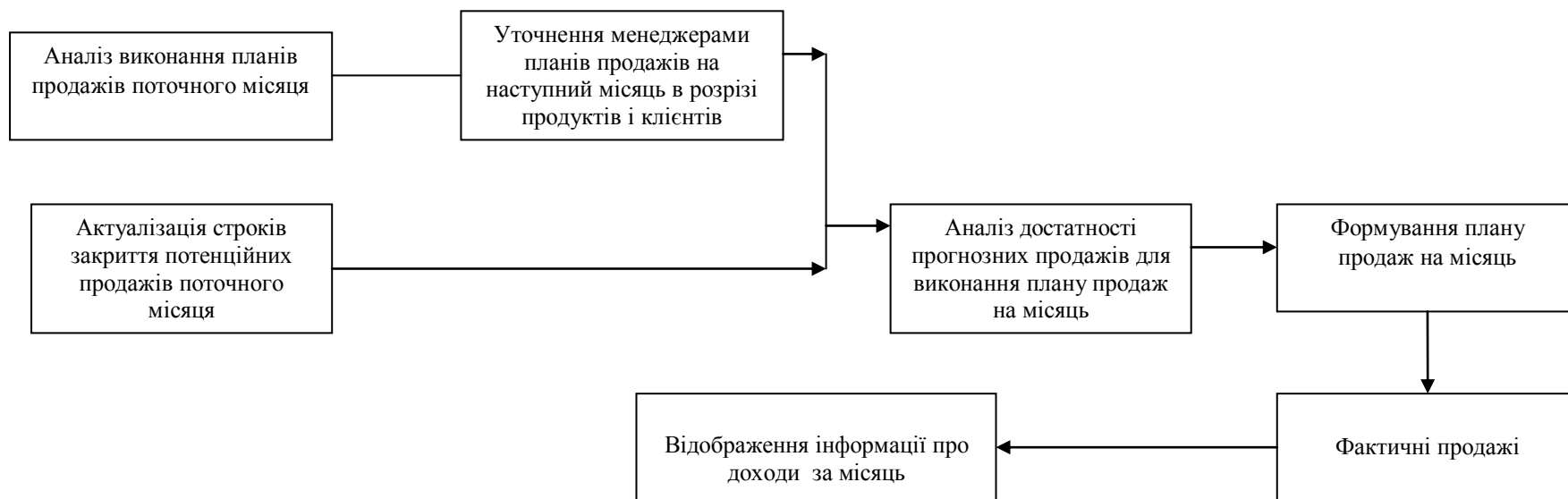
Такий бюджет підтверджує, що підприємство планує продати пшеницю в розмірі 21 000 т та отримати дохід у розмірі 51 100,00 тис. грн. Проте, функції бюджетування розкриваються тільки тоді, коли прогнозовані показники порівнюються з фактичними.

Рис.2.5. Комплексна модель річного бюджетування доходів торговельного підприємства
Джерело: авторська розробка

Рис.2.6. Комплексна модель квартального бюджетування доходів торговельного підприємства
Джерело: авторська розробка

Рис.2.7. Комплексна модель бюджетування доходів за місяць торговельного підприємства
Джерело: авторська розробка

Сам по собі бюджет не буде давати можливість аналізувати та контролювати заплановані параметри доходів. Тому необхідним є також складання звіту про виконання бюджету доходів (таблиця 2.3).

Таблиця 2.3

**Орієнтований звіт про виконання бюджету доходу від продажу пшениці
ТОВ «АМАКО Україна» за 20XX рік**

Дохід, тис. грн.								Відхилення, тис. грн.			
Бюджет				фактичний							
I квартал	II квартал	III квартал	IV квартал	I квартал	II квартал	III квартал	IV квартал	I квартал	II квартал	III квартал	IV квартал
15000	7800	11500	16800	14400	7800	12300	17700	-600	-	+800	+900
Разом відхилення								+ 1100 тис. грн.			

Необхідно зауважити, що звіт про виконання бюджету доходів забезпечує можливість аналізу лише за умови коректного зіставлення фактичних та бюджетних показників. Виявлені відхилення між фактичними та бюджетними показниками дозволяють керівникам заохочувати тих, хто показав більш високі результати, чим очікувалось, та приймати заходи до тих, хто не зміг досягти очікуваного рівня, а також приймати рішення про необхідні модифікації у майбутніх планах та цілях у відповідності з поточними фактичними результатами.

Звіт про виконання бюджету доходів дасть можливість проаналізувати фактичний результат з бюджетними вимогами, а також можливість здійснювати кожен місяць контроль та аналіз виконання бюджету, оскільки виявлення відхилень доцільно проводити кожен місяць. Слід також зазначити, що розробка бюджету доходів від основної діяльності на основі бюджету продажу товарів має здійснюватися на основі бюджету запланованих витрат на придбання товарів та запланованих доходів від їх продажу. Такий бюджет має бути профіцитним. Профіцит має дорівнювати або бути більше банківської ставки за кредитами юридичним особам. Таке планування сприятиме досягненню не лише стратегічним цілям торговельного підприємства, а дозволить уникати штрафних санкцій при

ймовірному невиконанні умов кредитних угод. На нашу думку, бюджети витрат та доходів основної діяльності торговельного підприємства слід складати раз на півріччя.

Складання місячних бюджетів доходів від основної діяльності на основі профіцитного бюджету дозволить не лише приймати рішення щодо управління кредиторською та дебіторською заборгованістю, але й здійснювати коригування всієї діяльності торговельного підприємства.

Складання бюджету доходів та звітів про їх виконання забезпечать здійснення таких завдань в процесі управління доходами:

- планування необхідної кількості доходів для здійснення фінансової-господарської діяльності;
- забезпечення управлінців необхідною оперативною інформацією для прийняття адекватних рішень;
- контроль та аналіз господарських операцій з метою кількісного та якісного кінцевого результату щодо отримання доходів;
- вчасне виявлення недоліків в операціях пов'язаних з отриманням доходів;
- оцінка та контроль діяльності господарських сегментів (виробничих підрозділів);
- пошук кращих варіантів управління.

Актуальним питанням, яке має велике значення для системи управління підприємством, є налагодження дієвого контролю за виконанням бюджетів. Ми вважаємо, що контроль виконання бюджетів повинен бути присутній на всіх фазах їх існування – від розробки до заключного аналізу.

Контроль бюджетів дозволяє зосередити увагу на тих відхиленнях, які мають важливе значення для підприємства в цілому та для його окремих підрозділів. Про суттєві відхилення по генеральному (зведеному) бюджету повинні оперативно повідомлятися відповідальні особи, що належать до вищого керівництва, а про відхилення по функціональних (часткових) бюджетах – керівники відповідних підрозділів.

Однією з головних проблем управлінського обліку на багатьох

торговельних підприємствах є низький рівень оперативності інформації про виручку і прибутки, що необхідна керівнику підприємства для здійснення оперативного планування і контролю. Інакше кажучи, інформаційні потоки, які породжуються у системі управлінського обліку:

- не завжди своєчасні та адекватні дійсним інформаційним потребам системи управління;

- характеризуються значною кількістю перекручень, які нагромаджуються під час передачі повідомлень з центрів відповідальності підприємства до рівня вищого управління.

З метою усунення зазначених недоліків, які найчастіше стосуються торговельних мереж, пропонується застосувати комп'ютерні інформаційні системи управління.

Завдяки інформаційним технологіям на підприємствах можна провести автоматизацію бізнес-процесів, зокрема бюджетування, планування тощо. Для проведення автоматизації на підприємствах, у великих корпораціях та холдингових компаніях часто використовують програмну продукцію, що належить до певного класу інтегрованих систем управління (КІСП). Фахівці групують КІСП у такі основні класи: MRP, MRP II, ERP, ERP II, S-MES тощо [60].

З зазначених класів КІСП та враховуючи фінансові можливості запровадження систем управління на вітчизняних підприємствах, саме ERP системи максимально відповідають потребам великих і середніх підприємств. Вони допомагають компанії отримати максимальні конкурентні переваги. Завдання комплексної комп'ютерно-інформаційної системи полягає в упорядкуванні інформаційних потоків, наданні ефективного доступу до даних менеджерам усіх рівнів та керівництву для прийняття вмотивованих управлінських рішень. Застосування таких систем є складним процесом, який потребує виконання послідовних кроків. Перш ніж впроваджувати комплексну систему на підприємстві, необхідно провести реінжиніринг бізнес процесів, тобто, забезпечити переосмислення та перепроєктування самого підприємства

для досягнення суттєвих покращень в таких ключових для сучасного бізнесу факторах результативності, як прибуток, якість, рівень обслуговування та оперативність. Важливою є також можливість охоплення тих чи інших модулів управління, зокрема таких, які будуть максимально відповідати потребам компанії. Завдяки скороченню часу випуску продукції, зниженню рівня товарно-виробничих запасів, а також поліпшенню зворотного зв'язку зі споживачем при одночасному скороченні адміністративного апарату, концепція ERP набула популярності у секторі виробництва.

ERP-системи забезпечують ефективне виконання функцій обліку і контролю, до того ж не тільки для однорідних і локально розташованих виробництв, але й для багатопрофільних підприємств і корпорацій, що мають філії і підрозділи в різних містах і країнах.

Узагальнюючи, ERP-система – це “велика” система, яка автоматизує та інтегрує більшість завдань та функцій відділів підприємства. Стандартні функції програмного продукту класу ERP можна відобразити в такій послідовності: 1) прогнозування, фінансове планування та планування бізнес-процесів; 2) управління збутом; 3) планування графіку виробництва; 4) управління структурою виробництва; 5) управління запасами; 6) планування потреби в матеріалах і виробничих потужностях; 7) управління виробництвом (можливо – різні модулі для серійного, замовленого, проектного або безперервного виробництва); 8) постачання; 9) фінанси / бухгалтерія; 10) фінансовий аналіз; 11) управління кадрами і облік робочого часу.

Набір модулів для реалізації цих функцій може бути різним. Відповідно до матеріалів Асоціації APICS [241], сучасна система управління підприємством відповідно концепції ERP повинна включати такі модулі або ж компоненти:

1) управління ланцюжком постачань (*Supply Chain Management, SCM, ранише – DRP, Distribution Resource Planning*);

2) удосконалене планування і складання розкладів (*Advanced Planning and Scheduling, APS*);

- 3) модуль автоматизації продаж (*Sales Force Automation, SFA*);
- 4) автономний модуль, відповідальний за конфігурування (*Stand Alone Configuration Engine, SCE*);
- 5) остаточне планування ресурсів (*Finite Resource Planning, FRP*);
- 6) бізнес-інтелект (*Business Intelligence, BI*), технологію оперативної аналітичної обробки (*Online Analytic Processing, OLAP*);
- 7) модуль електронної комерції (*Electronic Commerce, EC*);
- 8) управління даними про виріб (*Product Data Management, PDM*).

В системі класу ERP чітко виділяються три базові блоки:

а) формування основного плану на основі замовлень клієнтів і прогноз попиту. Це організаційно-алгоритмічний процес, який включає процедуру швидкої перевірки виконання плану по ресурсах, так зване «приблизне планування потужності» (*Rough Capacity Planning*);

б) планування потреб, тобто формування плану-графіка виготовлення виробів та плану-графіка закупівлі матеріалів і комплектуючих. На цьому етапі виконується розрахунок завантаження ресурсів або балансування плану-графіка по ресурсах – процедура «планування потужності» (*Capacity Planning*);

в) оперативне управління. Процедура перевірки укомплектованості і запуску замовлень, управління ходом виробництва через механізми виробничих циклів, пріоритетів, розмірів замовлень, при цьому ведеться облік виконання операцій і замовлень та складський облік.

Протягом останніх десятиліть практично всі визнані у світі стандарти комплексного планування та управління підприємством (MRPII, ERP і т.д.) все більше переорієнтовуються на процесний підхід, метою впровадження якого є синхронізація діяльності підприємства з потребами споживача. Саме такий підхід забезпечує конкурентоздатність сучасного торговельного підприємства.

Ключовим поняттям процесного підходу є бізнес-процес – цілеспрямована послідовність певних операцій та подій. Наприклад, формування фінансового плану торговельного підприємства – один з важливих бізнес-процесів. Як правило, опис цього бізнес-процесу здійснюється у

найпростішій формі (у вигляді тексту, таблиць тощо), але можна використати і спеціальні засоби моделювання – наприклад, інструментальне середовище ARIS Toolset.

ARIS — це методологія та засноване на ній сімейство програмних продуктів, розроблених компанією IDS Scheer AG (Німеччина) для структурованого опису, аналізу та вдосконалювання бізнес-процесів підприємства, підготовки до впровадження складних інформаційних систем і контролінга бізнес-процесів. Програмні продукти ARIS використовуються на всіх етапах циклу робіт зі створення й розвитку бізнесу: при розробці стратегії суб'єкта господарювання, реорганізації основних бізнес-процесів та організаційної структури, при управлінні вартістю бізнес-процесів і моніторингу їхнього виконання, при впровадженні й підтримці інформаційних систем класу ERP, CRM, Workflow.

Застосування інструментальних засобів ARIS реалізує ряд найважливіших переваг, таких як ефективна стандартизація діяльності компанії, підвищення якості і точності проектування бізнес-процесів, підтримка багаторазового використання моделей, реалізація широкого кола інструментів для аналізу бізнес-процесів. Інструмент ARIS, - скрипт, який дозволяє автоматизувати складання різноманітних аналітичних звітів, нормативних документів, нових моделей. Він являє собою підпрограму, запускається в ARIS Toolset або безпосередньо на сервері ARIS. Технологія ARIS Script дозволяє в автоматичному режимі проводити:

- 1) формування нормативних документів на підставі моделей ARIS (паспорт процесу, регламент процесу і т. п.);
- 2) формування аналітичних звітів на підставі моделей ARIS.
- 3) інтеграція ARIS Toolset з іншими програмами та базами даних.

Програмний модуль ARIS BSC (Balanced Score Card) призначений для швидкого моделювання стратегічної системи управління діяльністю суб'єкта господарювання. Він забезпечує деталізацію і інтеграцію всіх стратегічних цілей, критичних чинників, ключових показників продуктивності підприємства,

а також їх аналіз і формування звітної документації. ARIS BSC дозволяє швидко документувати стратегічні цілі суб'єкта господарювання та причинно-наслідкові зв'язки між ними. На додаток до ідентифікації стратегічних процесів, можуть бути також описані всі необхідні ключові показники продуктивності та заходи з реалізації цілей. У ARIS BSC, всі елементи збалансованої системи показників збережені в загальній базі даних і можуть бути далі проаналізовані за допомогою ARIS Toolset. Програмний модуль ARIS BSC дозволяє керувати і аналізувати створену систему збалансованих показників і формувати вихідну документацію.

ARIS BSC забезпечує швидке моделювання системи управління діяльністю компанії. Можливості ARIS BSC простягаються від планування процесів, ресурсів та заходів до документування системи BSC, розвитку моделей BSC і передачі інформації в Microsoft Excel. Різні процедури аналізу дозволяють проводити оцінку та візуалізацію даних BSC для швидкого отримання коротких оглядів досягнень. Після визначення системи збалансованих показників їх структура моделюється в ARIS BSC. У моделях ARIS BSC стратегічні цілі, ключові показники продуктивності та заходи є джерелами даних для подальшого аналізу. Задokumentовані в ARIS бізнес-процеси підприємства можна використовувати в ARIS BSC. Використання ARIS BSC спрощує систему стратегічного управління підприємством і дозволяє впровадити збалансовану систему показників за більш короткий період часу.

Розробка моделі бізнес-процесу “Фінансове планування і бюджетування” з допомогою засобів ARIS допоможе торговельним підприємствам не тільки запровадити новий підхід до фінансового планування та контролю, але й виявити існуючі недоліки та спробувати усунути їх, пропонуючи нові, більш ефективні моделі. Важливим позитивним фактором при цьому є те, що випробовування нових підходів здійснюється на моделі, а не реальних об'єктах. Отже, запропонований спосіб моделювання знижує ризик необґрунтованих та економічно недоцільних рішень. Нами запропоновано облікову модель інформаційної підтримки внутрішніх бізнес-процесів, моделювання і

бюджетування доходів для підприємств сфери торгівлі (рис. 2.8).

Блок 1 відображає функції формування довгострокового фінансового плану на три роки з розбивкою за роками. За підсумками виконання функцій блоку 1 розробляється сукупність документів, що являє собою комплексний фінансовий план у текстовій та електронній формах. При формуванні цього плану використовуються укрупнені показники і лише фінансовий план на наступний рік (річний бюджет) містить більш детальні показники.

Далі фінансовий план наступного року (річний бюджет) деталізується за допомогою розробки квартальних бюджетів (блок 2), а перший квартальний бюджет деталізується місячними бюджетами (блок 3). На виході цих блоків у текстовій та електронній формах виводяться відповідні документи – квартальний і місячний бюджети.

У блоках 4 і 5 відображено функції оперативного обліку і контролю. У блоці 4 мають бути описані функції оперативного обліку за всіма ділянками, на основі чого проводиться контроль і здійснюється оперативне управління витратами і доходами (блок 5). На наступному етапі (блок 6) здійснюється коригування наступного місячного бюджету за підсумками виконання бюджету поточного місяця. Формується і затверджується відкоригований бюджет на наступний місяць. Таким чином, завершується внутрішній цикл місячного планування та контролю.

Закриття квартального циклу бюджетування здійснюється після відповідного контролю (блок 7) і коригування бюджету на наступний квартал (блок 8). Переглянутий квартальний бюджет відповідним чином затверджується, після чого за підсумками року проводиться контроль і аналіз виконання річного бюджету за всіма напрямками і критеріями досягнення стратегічних цілей (блок 9).

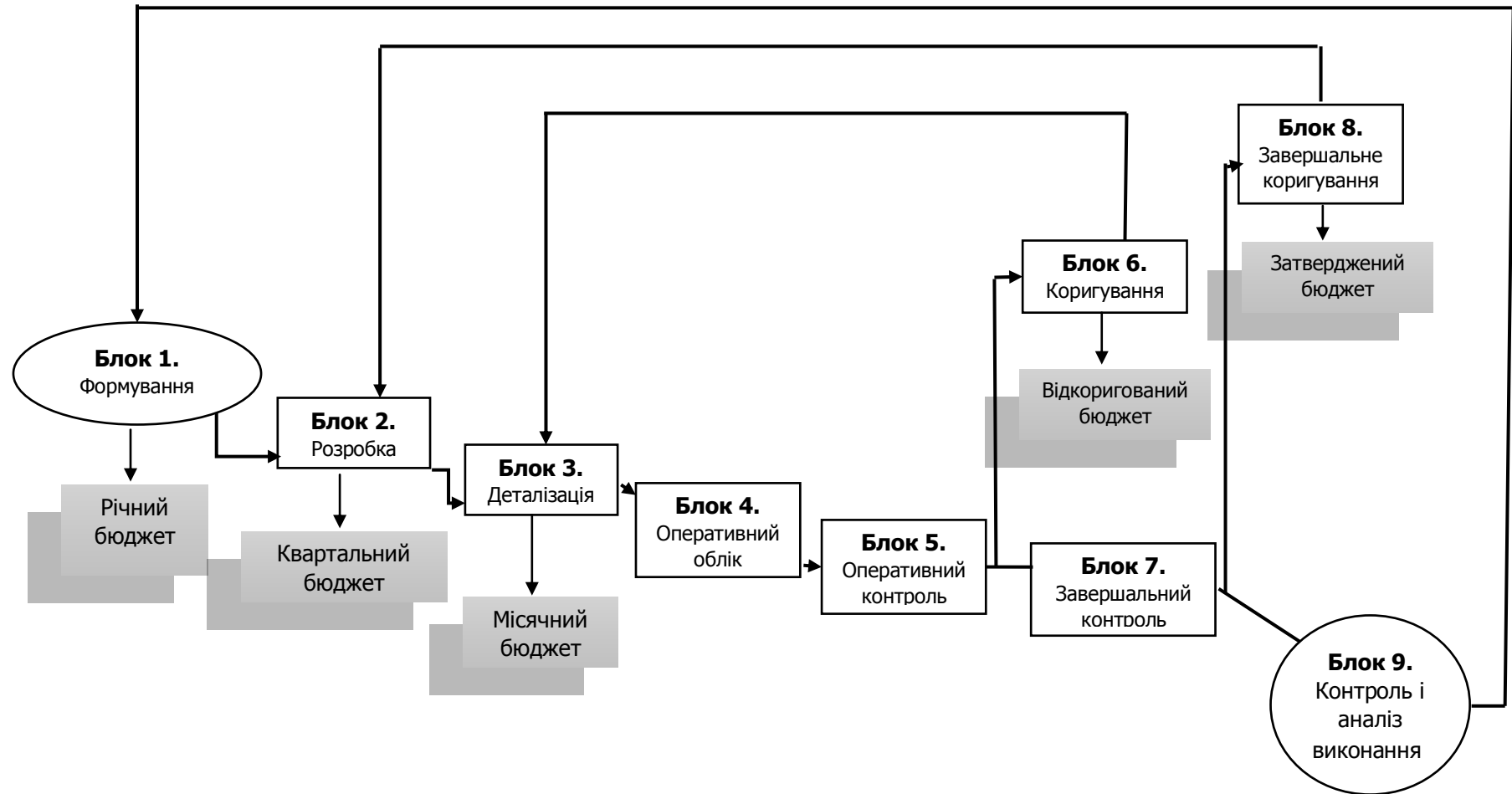

Рис. 2.8. Облікова модель інформаційної підтримки внутрішніх бізнес-процесів

На основі моделі, зображеної на рис. 2.8, кожне торговельне підприємство, яке впроваджує або реорганізує процеси фінансового планування і бюджетування, розробляє власний варіант деталізації описаних вище блоків. При цьому укрупнені блоки верхнього рівня за допомогою прийому декомпозиції перетворюються у детальні моделі більш низького рівня. Під час опису бізнес-процесів у ці моделі вноситься інформація про операції, що виконуються різним підрозділами, і відповідні документи, які деталізуються в розрізі показників. За формування, облік і контроль кожного з показників має відповідати визначений працівник підприємства, за яким закріплюється ця функція.

У результаті підприємство отримує комплексну модель планування і контролю, детально описану за допомогою інструментальних засобів моделювання ARIS Toolset. Створені моделі повинні обов'язково документуватися у вигляді текстових звітів, які потім будуть використані під час впровадження розроблених (змодельованих) процесів. При цьому можуть суттєво змінитися повноваження і відповідальність співробітників, затверджуватись нові типові форми планових та звітних документів, впроваджуватись удосконалена система документообігу.

Отже, запропонована модель дозволяє побудувати процесно-орієнтовану систему планово-контрольних розрахунків в управлінському обліку з метою забезпечення розробки і неухильного дотримання фінансових планів і бюджетів, у т.ч. бюджету доходів від основної діяльності, гнучкого контролю за відхиленнями і прийняття рішень для регулювання фінансово-господарських процесів на торговельних підприємствах.

Висновки до розділу 2

Відповідно до визначеної мети дослідження організаційних та методичних аспектів обліку доходів від основної діяльності на підприємствах торгівлі автором сформовано такі висновки та пропозиції:

1. Основними проблемами щодо документальної формалізації облікової політики підприємства торгівлі є: недосконалість офіційних роз'яснень її змісту, неврахування всіх структурних елементів, що передбачають вибір облікових процедур, відсутність положень з управлінського обліку та обліку податкових розрахунків. До наказу про облікову політику торговельних підприємств слід включити низку специфічних положень, які відображають особливості організації їх господарської діяльності: 1) розмежування доходів за кожною класифікаційною групою відповідно до видів діяльності підприємства; 2) порядок визнання, оцінки та обліку доходу від реалізації товарів; 3) відображення системи рахунків аналітичного обліку за видами діяльності та порядку їх застосування, причому така система повинна враховувати об'єкти обліку доходів підприємства, інформаційні потреби користувачів і створювати умови для отримання оперативної та повної інформації про доходи; 4) перелік і порядок складання та подання основних внутрішніх звітів, а також додатки з бланками форм таких звітів і методичними рекомендаціями щодо їх заповнення.

2. Організація обліку повинна охоплювати всю сукупність облікових процедур – від документування господарських операцій, їх облікового відображення до формування фінансової звітності для внутрішніх і зовнішніх користувачів. Процес організації бухгалтерського обліку відбувається у чотири етапи (підготовчий, методичний, технічний та організаційний). Зазначені етапи є взаємопов'язаними, а виконання притаманних їм облікових процедур забезпечить оптимізацію облікового процесу, економічність збору та обробки облікової інформації й максимальну ефективність роботи виконавців, у тому числі і тих, що займаються обліком доходів від основної діяльності на підприємствах торгівлі.

3. Запропонована модифікована система обліку доходів від основної

діяльності підприємств торгівлі передбачає додаткове виокремлення субрахунків другого порядку до рахунків 282 «Товари в торгівлі»; 902 «Собівартість реалізованих товарів»; 702 «Дохід від реалізації товарів»; 791 «Результат операційної діяльності», а також аналітичних рахунків до них, за якими окремо можна обліковувати доходи від реалізації товарів за методами стимулювання і активізації продажу товарів. Це сприятиме поглибленню аналітичності облікової інформації у частині вирішення питання щодо доцільності застосування того чи іншого маркетингового інструменту та прийняття системних управлінських рішень у процесі формування чистого доходу підприємства.

4. Враховуючи пріоритети управлінської спрямованості обліку доходів від основної діяльності підприємств торгівлі на основі поєднання функцій планування (прогнозування), обліку і контролю доходів торговельних підприємств, розроблено систему бюджетування доходів (річних, квартальних, місячних). Складання бюджетів доходів та звітів про їх виконання забезпечить реалізацію таких завдань у процесі управління доходами: планування доходів; забезпечення управлінців необхідною оперативною інформацією для прийняття рішень на основі контролю та аналіз отримання доходів; вчасне виявлення недоліків в операціях, пов'язаних з отриманням доходів; оцінка і контроль діяльності господарських сегментів (виробничих підрозділів) щодо їх внеску в загальний дохід; пошук кращих варіантів управління доходами.

5. Практичне використання запропонованої на основі застосування засобів ARIS (методологія, розроблена компанією IDS Scheer AG (Німеччина) для структурованого опису, аналізу та вдосконалювання бізнес-процесів підприємства, підготовки до впровадження складних інформаційних систем і контролінгу бізнес-процесів) облікової моделі інформаційної підтримки внутрішніх бізнес-процесів, моделювання та бюджетування доходів для підприємств сфери торгівлі допоможе торговельним підприємствам не тільки запровадити новий підхід до фінансового планування і контролю доходів, але й виявити існуючі недоліки та спробувати усунути їх, пропонуючи нові, більш ефективні моделі. Важливим позитивним фактором при цьому є те, що випробовування нових підходів здійснюється на

моделі, а не на реальних об'єктах.

Основні результати наукових досліджень, викладені у другому розділі, опубліковані в роботах дисертанта [46;50;52;55;163;164;167;168].

РОЗДІЛ 3

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА МЕТОДИКА ВНУТРІШНЬОГО АУДИТУ ДОХОДІВ ВІД ОСНОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

3.1. Внутрішній аудит доходів від основної діяльності підприємств торгівлі: концептуалізація побудови

В умовах глобалізації та інтеграції до світового економічного простору, поглиблення ринкових перетворень та подолання наслідків фінансово-економічної кризи розвиток економіки України вимагає підвищення якості інформаційно-аналітичного забезпечення підприємств. Важливість удосконалення управління господарськими процесами зумовлює критичний перегляд інструментів підготовки комплексної інформації. Ці фактори посилюють значення внутрішнього аудиту.

Внутрішній аудит сприяє формуванню потоку науково обґрунтованої контрольної-аналітичної інформації, перевірці й оцінці несприятливих ситуацій за допомогою аудиторських засобів, та прогнозуванню майбутнього розвитку суб'єкта господарювання. Наявність у структурі управління фірми служби внутрішнього аудиту та контролю, що розвивається на основі міжнародних стандартів, є необхідним атрибутом виходу на світові фінансові ринки.

У зв'язку з цим зростає науковий та практичний інтерес до обґрунтування організаційно-методичного забезпечення внутрішнього аудиту, яке сприятиме комплексному вирішенню проблем менеджменту й створить підґрунтя для відображення якісних і кількісних характеристик діяльності підприємства у сучасних економічних умовах.

Розгляд проблематики становлення та розвитку контролю й аудиту знайшов своє відображення у наукових працях вітчизняних учених та закордонних фахівців, зокрема Р. Адамса, В. Андрєєва, А. Аренса, М. Барішнікова, С. Бичкової, М. Білухи, А. Богомолова, В. Бондаря, Ф. Бутинця, А. Герасимовича, Г. Давидова, Н. Дорош, Д. Кармайкла, М. Корінька, Дж. Лоббека, М. Лучка, В. Максимової, Н. Малюги, Є. Мниха,

Л. Нападовської, В. Пантелєєва, О. Петрик, І. Пилипенка, М. Пушкаря, О. Редька, Дж.К. Робертсона, В. Рудницького, Я. Соколова, В. Сопка, В. Шевчука та у працях інших авторів.

Проте в динамічних економічних умовах виникає необхідність у розгляді деяких аспектів внутрішнього аудиту у контексті забезпечення стабільності суб'єкта господарювання у кризовій ситуації.

Процеси розробки та діагностики альтернативних рішень, а також добору оптимальних з них для практичної реалізації базуються на оцінці істотної економіко-управлінської інформації, основна частина якої формується в системі бухгалтерського обліку та уніфікується в бухгалтерській (фінансовій) звітності. Якість системи бухгалтерського обліку, правдивість бухгалтерської звітності та первинної документації, необхідної для прийняття ефективних управлінських рішень лежать в основі методології внутрішнього аудиту. Це дає підстави розглядати аудит як оптимальний метод зниження інформаційного ризику в управлінні.

Внутрішній аудит повинен сприяти вирішенню проблем, пов'язаних з розробкою науково обґрунтованої, відповідної динамічним сучасним вимогам, системи формування первинної інформації та своєчасних оптимальних управлінських пропозицій для прийняття ефективних управлінських рішень з розвитку суб'єктів господарювання не тільки в даний момент, але й в довгостроковій перспективі. Кваліфікована служба внутрішнього аудиту здатна за допомогою інструментів, властивих ексклюзивно аудиту, не тільки перевіряти та діагностувати проблемні ситуації, але й прогнозувати їхню майбутню динаміку, а також формувати управлінські рекомендації, відповідні до змін середовища (табл. 3.1).

Проте, дієвий внутрішній аудит сфери торгівлі для здійснення таких функцій повинен бути не структурним елементом, що тільки констатує, контролює та підтверджує інформацію, що вже відбулась (історичні факти), але – органом, що проводить різновекторні дослідження, надає консультації та є орієнтованим на перспективу.

Таблиця 3.1

Характеристика навиків внутрішніх аудиторів за оцінками експертів

Навики	Важливість навика, %
Комунікація – вміння чітко формулювати та слухати	61
Правильність судження	48
Незалежність суджень	45
Вміння працювати в команді	41
Співпраця з різними рівнями менеджменту	30
Етичність	25
Здатність переконувати	22
Навики налагодження взаємовідносин	12
Лідерство	6

Примітки: складено за [247]

Тому, на нашу думку, функціонування СВА торгівлі повинно відповідати таким критеріям: оптимальності складу (не порушувати налагоджену управлінську та організаційну структуру суб'єкта господарювання через створення нових заплутаних вертикалей чи механізмів управління); ефективності (не лише виконувати покладені функції оперативно, але й не переобтяжувати адміністративні витрати шляхом залучення надмірної кількості працівників як внутрішніх, так і зовнішніх, нівелюючи отримані фінансові напрацювання (збільшення доходів чи зниження витрат) суттєвим зростанням вартості таких результатів); фаховості (включати компетентних працівників або залучати організації, що характеризуються належною репутацією, оскільки залежно від ситуації може бути економічно обґрунтованіше скористатися послугами зовнішніх фірм, ніж підбирати чи навчати власний персонал); синергетики (СВА є елементом підприємства, тому лише у співпраці з іншими структурами суб'єкта господарювання можливе досягнення бажаного ефекту діяльності, особливо уважно варто слідкувати за внутрішньокорпоративними конфліктами, які можуть виникнути у зв'язку з перерозподілом деяких контролюючих повноважень на користь СВА).

Таким чином запропоновано систему критеріїв (оптимальності складу, ефективності, фаховості та синергетики) функціонування системи внутрішнього аудиту, що дасть змогу застосовувати ключові вимоги до

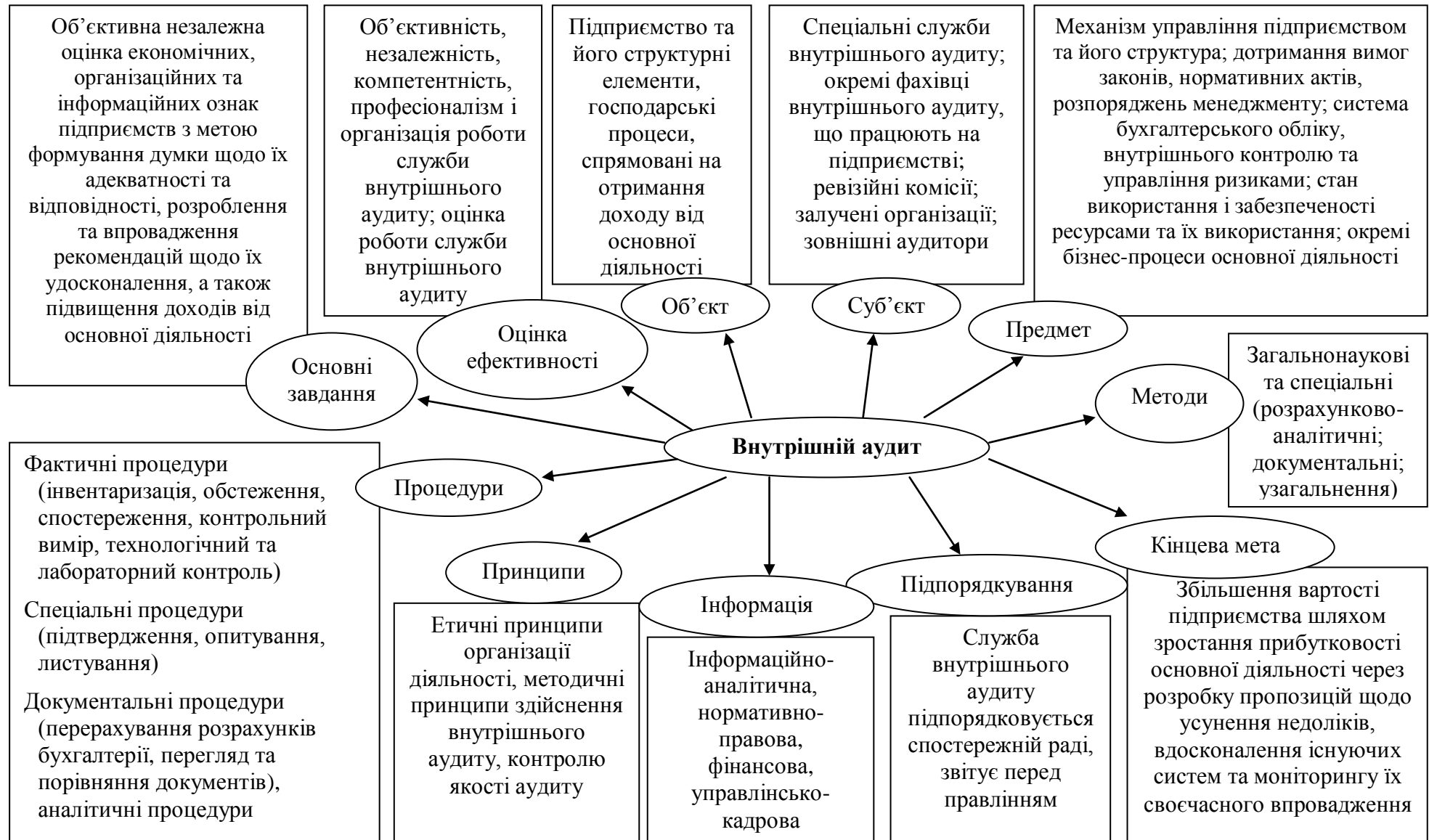
ефективної діяльності служби та посилити на цій основі достовірність обліку та звітності і транспарентність інформації суб'єкта господарювання.

Виконання зазначених критеріїв при формуванні служби внутрішнього аудиту торгівлі однак не означає, що робота цього відділу забезпечить миттєвий ефект та буде налагоджена оптимально. Для ефективного функціонування служби внутрішнього аудиту необхідно врахувати, що її діяльність – це комплекс взаємопов'язаних факторів, що забезпечують виконання покладених на неї функцій. Пропонуємо зобразити реалізацію повноважень служби внутрішнього аудиту у вигляді моделі (рис. 3.1).

Вважаємо, що результативна діяльність служби внутрішнього аудиту від основної діяльності можлива за умови наявності всіх атрибутів організаційно-методичного забезпечення: об'єкта, суб'єкта, предмета, методів, кінцевої мети, вертикалі підпорядкування, забезпечення, принципів та процедур діяльності, основних завдань та оцінки ефективності.

Охарактеризуємо елементи моделі організації та методики здійснення внутрішнього аудиту доходів від основної діяльності.

Отже, об'єктом внутрішнього аудиту доходів від основної діяльності є господарюючий суб'єкт та його окремі структурні елементи, господарські, в тому числі технологічні, процеси, що здійснюються на підприємстві та спрямовані на отримання доходу. При цьому увага може акцентуватися на окремих сегментах роботи суб'єкта господарювання, наприклад, його основній діяльності, залежно від ключових завдань, які ставляться перед аудиторами. Зокрема, серед основних об'єктів при аналізі основного доходу підприємств торгівлі будуть: 1) формування доходів від реалізації товарів та послуг; 2) розрахунок торговельних надбавок; 3) правильність вирахування акцизних платежів та ПДВ; 4) перевірка наявності запасів та інвентаризаційних документів; 5) точність визначення собівартості реалізованих товарів; 6) ефективність здійснення товарно-транспортних витрат; 7) формування напрямів розширення доходів та зниження витрат тощо.

Рис. 3.1. Модель організації та методики здійснення внутрішнього аудиту доходів від основної діяльності

Функції внутрішнього аудитора (суб'єкта) можуть виконувати як фахівці внутрішнього аудиту, що є працівниками підприємства торгівлі, так і ревізійні комісії, сторонні організації чи зовнішні аудитори. Приймаючи рішення про організацію внутрішнього аудиту доходів від основної діяльності необхідно врахувати напрям і специфіку діяльності, обсяги фінансово-економічної діяльності та сформованість системи управління суб'єкта господарювання, стан внутрішнього контролю тощо.

При цьому об'єктивно потребують створення служби внутрішнього аудиту підприємства торгівлі зі складною організаційно-правовою структурою та ті, що мають численні групи пов'язаних контрагентів, наприклад: фінансово-промислові, холдинги в цілому та їх окремі члени, а також інші об'єднання, де має місце контроль однієї юридичної одиниці над іншими (прикладом серед аналізованих підприємств можна вважати Фоззі груп, оскільки підприємство містить у своїй структурі окрім торговельних як виробничі, так і транспортні, маркетингові, консалтингові та інші види підприємств, що створює додаткове навантаження на службу внутрішнього аудиту, яка повинна працювати з консолідованою у структурі інформацією з метою забезпечення максимальної ефективності запропонованих заходів) [215].

Також постає питання про підпорядкування та ієрархію звітності внутрішніх аудиторів у таких організаційних структурах. У світовій практиці таке питання вирішується наступним чином (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Ієрархія звітності внутрішніх аудиторів у світовій практиці

Звітності внутрішніх аудиторів	Частка, %
Керуючий, президент, голова правління	42
Аудиторський комітет	34
Голова фінансового управління	11
Інші	5
Рада керуючих	3
Голова операційного відділу	2
Голова ризик-менеджменту	2
Фінансовий директор	1

Примітки: складено за [243]

Безумовно, структура управління та ієрархія повноважень та звітності займає важливе місце у створенні ефективної СВА, оскільки чітка схема управлінської вертикалі забирає питання дублювання повноважень, конфлікти підпорядкування та надання інформації, спрощує застосування заходів реагування та впливу.

Щодо досліджуваних у дисертації підприємств торгівлі, то СВА підпорядковується менеджменту чи правлінню та покликана забезпечити ці органи управління достовірною інформацією про діяльність, в першу чергу, про доходи від основної діяльності.

Серед вітчизняних економістів існують різні бачення щодо місця та ролі внутрішнього аудиту в системі контролю господарюючого суб'єкта або в системі його менеджменту. Однак, практично всі вони сходяться на тому, що внутрішній аудит є елементом внутрішнього контролю, складовою системи внутрішнього контролю або способом його організації; наголошують також на високій ефективності, але й значній вартості засобів внутрішнього контролю.

Щодо досліджуваних у дисертації підприємств торгівлі, то СВА підпорядковується менеджменту чи правлінню та покликана забезпечити ці органи управління достовірною інформацією про діяльність, в першу чергу, про доходи від основної діяльності.

Серед вітчизняних економістів існують різні бачення щодо місця та ролі внутрішнього аудиту в системі контролю господарюючого суб'єкта або в системі його менеджменту. Однак, практично всі вони сходяться на тому, що внутрішній аудит є елементом внутрішнього контролю, складовою системи внутрішнього контролю або способом його організації; наголошують також на високій ефективності, але й значній вартості засобів внутрішнього контролю.

Питання організаційної форми служби внутрішнього аудиту торгівлі має вирішуватися самостійно кожним підприємством з урахуванням специфіки його діяльності. Однак можна виділити основні найбільш загальні вимоги та підходи, що існують в Україні та закордоном [211]:

1. *Перший спосіб* передбачає створення власної служби внутрішнього аудиту. Даний підхід володіє наступними перевагами:

- співробітники суб'єкта господарювання обізнані з внутрішньою структурою підприємства та галузевою специфікою бізнесу;
- коли аудиторські завдання реалізують співробітники підприємства, то фахові навички та досвід, отримані в процесі, залишаються в підприємства та можуть використовуватися надалі;
- менеджмент суб'єкта господарювання може застосовувати внутрішніх аудиторів у будь-який час для здійснення завдань;
- зберігається конфіденційність щодо інформації, отриманою у процесі надання аудиторських послуг;
- існує можливість проведення постійного моніторингу за впровадженням пропозицій внутрішніх аудиторів та корегування результатів їх застосування.

2. *Другий спосіб* організації системи внутрішнього аудиту – це застосування аутсорсингу (англ. *outsourcing* – здійснення усіх або частини функцій менеджменту підприємства сторонніми фахівцями), тобто передати функції внутрішнього аудиту повністю або частково зовнішньому консультантові або спеціалізованій компанії.

3. Врешті, *третій спосіб* – ко-сорсинг, що передбачає створення служби внутрішнього аудиту в межах підприємства, але з можливістю за потреби залучати зовнішнього консультанта чи експертів спеціалізованої компанії.

Використання аутсорсингу та ко-сорсингу дає такі потенційні переваги [211]: 1) можливість використання послуги фахівців різних галузей; 2) доступ до фахових аудиторських кадрів; 3) доступ до новітніх технологій і методик здійснення внутрішнього аудиту; 4) гнучкість використання аудиторських ресурсів (наприклад, за умови впровадження нової системи або потреби у проведенні позапланового аудиту не доведеться збільшувати штат внутрішніх аудиторів або відволікати їх від виконання інших проектів).

Аутсорсинг та ко-сорсинг застосовують різні підприємства як невеликі

суб'єкти господарювання сфери торгівлі (малі та середні фірми, у яких для створення власної служби внутрішнього аудиту обмежені фінансові ресурси), так і великі торгівельні компанії. Останні вдаються до таких послуг за умови необхідності аудиту специфічної області (наприклад, капітального будівництва або інформаційних технологій тощо) чи в періоди, коли навантаження на власних аудиторів суттєво зростає. Застосування аутсорсингу та ко-сорсингу в світовому масштабі виглядає наступним чином (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Використання аутсорсингу та ко-сорсингу внутрішніми аудиторами у світі

Країни	Більше 10%	10% і менше	Не використовується, %
Загалом	17	27	56
Африка	14	28	58
Західна Європа	16	34	50
США та Канада	25	32	43
Середній Схід	28	28	44
Латинська Америка	18	17	65
Східна Європа-Центральна Азія	7	17	76
Тихоокеанська Азія	14	28	58

Примітки: складено за [243]

Проблеми зі застосуванням аутсорсингу та ко-сорсингу стосуються кількох ключових моментів. По-перше, вибір фірми з належними параметрами кваліфікації та якості наданих послуг, особливо якщо це відбувається вперше, займає час та сприяє зростанню витрат організації. По-друге, існує ризик, що оптимальна вибрана компанія не матиме можливості допомогти і доведеться жертвувати якимось критеріями, вибираючи іншого партнера, що в кінцевому підсумку може негативно позначитися на результаті та отриманих ефектах від співпраці. По-третє, фірми завжди обережно використовують зовнішні компанії через можливість неетичної поведінки (розповсюдження інформації про діяльність, саботаж ефективності, промисловий шпіонаж тощо).

Слід зауважити, що у розрізі аналізованих підприємств торгівлі застосування аутсорсингу та ко-сорсингу не носить системного характеру та пов'язане переважно з оцінкою об'єктів злиття-поглинання.

Створення служби внутрішнього аудиту як структурного елемента є досить складним процесом, що вимагає вирішення низки організаційно-технічних та методологічних проблем. Зокрема, на підприємстві торгівлі можуть діяти кілька служб і підрозділів, що реалізують різні види контролю, здійснюють внутрішній контроль різних операційних напрямів та рівнів, на різних етапах операційної діяльності тих або інших видів операцій.

Предметом внутрішнього аудиту є механізм управління торгівельним підприємством та його структура; дотримання вимог законів, нормативних актів, розпоряджень менеджменту; система бухгалтерського обліку, внутрішнього контролю та управління ризиками; стан використання та збереження майна, ступінь забезпеченості ресурсами та їх використання; окремі бізнес-процеси основної діяльності (у табл. 3.4 бачимо оцінку найважливіших знань та навиків внутрішнього аудиту за оцінкою The Institute of Internal Auditors Research Foundation).

Таблиця 3.4

Знання та навички внутрішніх аудиторів за оцінкою The Institute of Internal Auditors Research Foundation

Знання та навички	Оцінка, %
Зростання вартості фірми за допомогою внутрішнього аудиту	88
Комунікаційні навички (ораторські, вміння презентувати матеріал)	71
Знання середовища, змін законодавства та професійних стандартів	60
Вміння розв'язувати конфлікти	51
Критичне, концептуальне і аналітичне мислення	48
Організаторські навички	45
Підвищення кваліфікації і розвиток персоналу	38
Зростання навиків керівництва	30
Навички бухобліку	13
ІТ-навички та користування технікою	11
Культурні особливості та знання іноземних мов	5

Примітки: складено за [243]

Варто наголосити, що в умовах розвинутого ринку ключовим критерієм ефективності всіх служб підприємства є його ринкова капіталізація, проте в вітчизняних реаліях СВА швидше орієнтуватиметься на знання середовища, змін законодавства та вміння розв'язувати конфлікти. Крім того, залежно від сфери та специфіки діяльності завдання можуть змінювати важливість та

змістовне навантаження. В даному випадку предмет конкретизуватиме безпосередні об'єкти дослідження внутрішніх аудиторів. Наприклад, якщо мова йде про визначення збереженості запасів підприємств торгівлі, то предметом вважатимуться: оцінка інвентаризаційних відомостей та висновків й відповідність обліковій інформації; визначення ефективності та якості умов зберігання; аналіз застосування альтернативних варіантів зберігання; аналіз частоти постачання та вивезення (продажу, переміщення тощо) запасів у відповідності до термінів зберігання та обсягів продажів; формування висновків щодо відповідальних осіб та розробка рекомендацій для усунення виявлених недоліків тощо.

Методи внутрішнього аудиту сфери торгівлі – це сукупність конкретних методичних прийомів, що у взаємозв'язку із загальнонауковими методами використовуються для проведення аудиторських процедур. Так, розвиток бухгалтерського обліку, статистики, ревізії й контролю, аналізу господарської діяльності, судово-бухгалтерської експертизи та юриспруденції стимулювали формування нових методичних прийомів аудиту.

Методи внутрішнього аудиту об'єднують у загальнонаукові та спеціальні (розрахунково-аналітичні, документальні та методи узагальнення).

Розрахунково-аналітичні методи – це класичні прийоми економічного аналізу (групування, порівняння, ланцюгові підстановки, балансові зв'язування тощо), статистичні й економіко-математичні методи, аналітична перевірка.

Найпоширенішими методичними прийомами одержання аудиторських свідчень є аналітичні процедури (табл. 3.5): оцінка співвідношень різного виду фінансових даних (наприклад, собівартості реалізованих товарів і доходу від реалізації товарів) або динаміка фінансових і нефінансових показників (наприклад, чисельності персоналу й заробітної плати); співставлення фактичних даних із прогнозами показниками; аналіз зміни останніх звітних даних щодо аналогічних даних минулих періодів, показників аналогічних підприємств торгівлі, середньогалузевих показників; оцінка несподіваних відхилень; дослідження дії форс-мажорних факторів; аналіз результатів оцінки

у контексті інформації, отриманої від інших осіб.

Таблиця 3.5

**Інструменти та техніки, що використовуються
внутрішніми аудиторами у світі**

Інструменти аудиту	Частка, %
Ризик-орієнтоване планування	76
Інші електронні засоби	70
Аналітичні огляди	64
Статистична обробка	57
Електронні документи	56
Техніка компютерного аудиту	48
Контрольна самооцінка	42
Блок-схемне програмне забезпечення	39
Бенчмаркінг	37
Безперервний та он-лайн аудит	31
Візуальна інтерпретація даних	28
Електронні засоби опрацювання даних	26
Збалансована система показників	23
Процесне моделювання	12

Примітки: складено за [247]

Очевидно, що найбільш ефективними інструментами внутрішнього аудиту будуть ті, які ґрунтуватимуться на динамічному аналізі відносних показників діяльності та достовірно відображатимуть зміни, що відбуватимуться на підприємстві, та джерела коригування отриманих результатів.

В таких умовах для торгівлі документальні методичні прийоми включають інформаційне нормативно-правове регулювання, моделювання, перевірку (дослідження) облікових документів.

Нормативно-правове регулювання передбачає аналіз діяльності об'єкта аудиторської перевірки на предмет дотримання норм і правил, передбачених законодавством, нормативними документами (положеннями, інструкціями), правилами (внутрішнього розпорядку, розподілу обов'язків тощо).

Інформаційне моделювання здійснюється шляхом фіксування на певному носії інформації сукупності даних про об'єкт дослідження (первинні облікові документи, облікові реєстри й фінансова звітність, нормативні карти). При

створенні інформаційної моделі служба внутрішнього аудиту підприємства торгівлі відштовхується від необхідності створення масиву даних, що комплексно і достовірно з врахуванням впливу середовища відображає об'єкт дослідження.

Наприклад, інформаційна модель підприємства торгівлі міститиме інформацію про асортимент продукції, динаміку поставчань, структуру продажів, залишки на складах, відсотки націнки відносно видів продукції, терміни та умови зберігання, пропозиції постачальників щодо нових продуктів, попит споживачів тощо.

Перевірка (дослідження) облікових документів полягає у встановленні достовірності проведення господарських операцій, їхньої ефективності й доцільності прийомами документального контролю, фактичного контролю, обчислення, спостереження, опитування, інспекції тощо.

Методологія аудиту включає метод як загальний підхід до досліджень і конкретну методику як сукупність спеціальних прийомів, що використовуються при аудиторських перевірках. Все різноманіття прийомів і методів аудиту в практичній діяльності застосовується по чергово (визначення реального стану, аналіз, оцінка).

Кінцевою метою проведення внутрішнього аудиту є збільшення вартості підприємства торгівлі шляхом зростання прибутковості основної діяльності через розробку рекомендацій з усунення недоліків, вдосконалення існуючих систем та моніторингу їх своєчасного впровадження. Ця мета реалізується шляхом ефективного використання наявних у підприємства торгівлі ресурсів.

Українські суб'єкти господарювання сфери торгівлі, що приділяють значну увагу питанням внутрішнього аудиту, покращують фінансовими показниками швидкість реагування на ринкові зміни, а тому стають привабливішими для довгострокових інвесторів, отримують конкурентні переваги на зовнішніх ринках.

Аналізуючи підприємства торгівлі київського регіону, з'ясовано, що метою внутрішнього аудиту доходів від основної діяльності є зростання

позитивної різниці між доходами та витратами, яка досягається не за рахунок зростання націнки (велика конкуренція сприяє швидше підтриманню стабільних цін та наданню знижок постійним клієнтам), а за рахунок аналізу складових собівартості, оптимізації процедур постачання-відвантаження, розширення асортименту, пошук нових ринків збуту, маркетингових та інших нецінових атрибутів просування.

Менеджмент суб'єкта господарювання сфери торгівлі є відповідальним за формування та підтримку надійної і результативної системи внутрішнього аудиту. При цьому служба внутрішнього аудиту підпорядковується спостережній раді, звітує перед правлінням, основною метою внутрішнього аудиту є допомога управлінцям підприємства торгівлі у ефективному виконанні покладених на них обов'язків, надання менеджерам підприємства торгівлі достатньої впевненості у тому, що активи фірми використовуються найефективнішим чином для досягнення цілей і завдань підприємства в цілому та його окремих підрозділів [211].

Серед безлічі завдань, що стоять перед внутрішніми аудиторами як в Україні, так і за кордоном, можна виділити такі напрями роботи служби внутрішнього аудиту у сфері торгівлі (табл. 3.6):

- контрольна та ревізійна діяльність (найбільш поширена на вітчизняних суб'єктах господарювання у сфері торгівлі) – оскільки служба внутрішнього аудиту підпорядковується управлінцям як орган контролю за діяльністю менеджменту та працівників з боку вищого керівництва, тобто функціонально виконує роботу контролера-ревізора, а саме: виявляє господарські, фінансові та інших порушення, факти розкрадань активів та інших шахрайств, причини порушень та винні особи і залучає їх до відповідальності; розробляє пропозицій з усунення виявлених порушень;

- моніторинг діючої системи внутрішнього контролю підприємства торгівлі за умови дотримання принципу незалежності (притаманний підприємствам розвинути країн) – внутрішній аудит є компонентом системи управління ризиками та підпорядковується безпосередньо наглядовій раді

суб'єкта господарювання, тобто відповідає вимогам Міжнародних стандартів внутрішнього аудиту (International Standards for the Professional Practice of Internal Auditing) і Кодексу етики Інституту внутрішніх аудиторів [129].

Таблиця 3.6

**Основні напрями роботи служби внутрішнього аудиту
у міжнародній практиці**

Напрямок роботи	Частка, %
Операційний аудит	89
Аудит фінансових ризиків	72
Оцінювання ефективності контролю	70
Аудит інформаційних ризиків	63
Аудит підприємницького ризику	57
Забезпеченість цінних паперів та інвестицій	54
Управлінський аудит	50
Тести на банкрутство	42
Аудит аутсорсингових операцій	35
Огляд стратегій збалансованої системи показників	26
Кількісний аудит	24
Аудит оподаткування	19
Імплементация стандартів аудиту	5

Примітки: складено за [243]

Зауважимо, що залежно від економіко-політичних умов діяльності суб'єкта господарювання, зокрема в умовах ворожого поглинання, пріоритети діяльності СВА та усх інших служб можуть динамічно змінюватися, працюючи в режимі усунення критичних параметрів та оптимізації бізнес-процесів.

Розглядаючи українську модель внутрішнього аудиту можемо побачити два основних напрями роботи: ревізія та власне внутрішній аудит (забезпечення достовірності бухгалтерсько-фінансової звітності, мінімізація оподаткування та сприяння збереженості активів підприємства).

При цьому вітчизняний внутрішній аудит фактично виконує функції зовнішнього аудиту та не розриває усіх своїх можливостей. Забезпечення аудиторської діяльності у сфері торгівлі полягає у створенні умов для здійснення максимально ефективно функцій служби внутрішнього аудиту.

Зокрема, інформаційно-аналітичне забезпечення служби внутрішнього аудиту підприємств торгівлі полягає у тому, що необхідна інформація повинна бути доступна тому, хто має у ній потребу відповідно до покладених на нього

функцій та обов'язків.

Нормативно-правове забезпечення служби внутрішнього аудиту підприємств торгівлі передбачає роботу служби в межах вітчизняної законодавчої бази та напрацювання внутрішніх нормативних документів, покликаних сприяти виконанню зобов'язань внутрішнього аудиту. Як і будь-яка структурна одиниця підприємства торгівлі служба внутрішнього аудиту потребує належного фінансування та забезпечення кваліфікованими кадрами, що сприятимуть безперебійному виконанню повноважень.

Служба внутрішнього аудиту торгівлі допомагає суб'єкту господарювання виконати поставлені завдання, використовуючи послідовний і систематичний підхід до аналізу та посилення ефективності управління ризиками, контролю та корпоративного управління [129]. Саме з таким визначенням сьогодні працюють більшість вітчизняних внутрішніх аудиторів, визначаючи основні принципи внутрішнього аудиту як етичні, принципи організації діяльності, методичні, принципи здійснення внутрішнього аудиту, контролю якості аудиту (докладніше описані у додатку Е).

Процедури, що забезпечують реалізацію аудиту у сфері торгівлі можна поділити на фактичні (огляд, інвентаризація, спостереження, обстеження, контрольний вимір, технологічний контроль, лабораторний контроль), спеціальні (опитування, підтвердження, листування) та документальні (перегляд документів, порівняння документів, перерахування розрахунків бухгалтерії), аналітичні процедури.

Для ефективності управління операціями з розробки методичного забезпечення та рекомендацій з внутрішнього аудиту товарних запасів необхідно опиратися на такі засади: 1) мобільність та оперативність мають бути основною характеристикою взаємин фінансового та управлінського обліку в межах обліково-фінансової системи; 2) високий рівень конкуренції вимагає економічного підґрунтя концепції менеджменту основної діяльності суб'єкта господарювання торгівлі, який прагне фінансової стабільності та забезпечення максимального товарообороту.

При цьому служба внутрішнього аудиту підприємств торгівлі повинна реалізовувати різноманітні та масштабні завдання, які включають такі елементи: 1) моніторинг ефективності заходів внутрішнього контролю (розробка дієвих систем бухгалтерського обліку та внутрішнього контролю є прямим обов'язком керівництва; на службу внутрішнього аудиту у зв'язку з цим кладуть відповідальність за перевірку цих систем, діагностику ефективності їхнього функціонування та розробку рекомендацій із вдосконалення); 2) дослідження управлінської та бухгалтерської інформації (перевірка засобів і способів збору, класифікації, виміру такої інформації та складання звітності на її основі, специфічні запити щодо окремих її складових частин); 3) контроль результативності та ефективності, в тому числі контроль нефінансовими засобами; 4) контроль за дотриманням вітчизняного законодавства, нормативно-правових актів та інших зовнішніх вимог, а також директив, політик та інших внутрішніх вимог керівництва.

При формуванні служби внутрішнього аудиту у сфері торгівлі важливо також налагодити автоматичну систему постачання інформації через спрямування інформаційних потоків, оскільки повна та своєчасна первинна інформація є обов'язковою умовою успішної реалізації не лише аналітичної функції, але й ухвалення правильних рішень у сфері запобігання помилок і розроблення системи заходів з посилення фінансово-економічної стабільності підприємства. Для запобігання виникненню і зростанню ризиків необхідно забезпечити службу внутрішнього аудиту спеціальними знаннями та доступом до конфіденційної інформації підприємства торгівлі, що сприяє посиленню результативності роботи аудитора.

Основними критеріями управлінського персоналу, що здійснюються з метою забезпечення якісних послуг внутрішнього контролю та аудиту, є незалежність, професійний рівень та доступ до інформації підприємства. В свою чергу, служба внутрішнього аудиту повинна реалізовувати інтереси підприємства і дотримуватись вимог конфіденційності.

Внутрішній аудит у сфері торгівлі спрямований на минулі події та

поточні процеси, тому чим частіше проводиться аудит, тим меншим є минулий період, тим точніша поточна картина подається членам аудиторському комітету, наглядової ради та акціонерам підприємства. Сьогодні у бізнес-середовищі обговорюється необхідність функціонування системи постійного аналізу, моніторингу та управління ризиками – безперервного аудиту (continuos audit).

Моніторинг системи внутрішнього аудиту потрібен для визначення його ефективності та результативності, оцінювання відповідності діяльності служби діючим стандартам, виявлення можливостей для покращення її діяльності, зростання корисності для підприємства торгівлі.

Важливо наголосити, що метою торгівельного підприємства має бути не створення системи контролю, яка б сприяла відсутності помилок, відхилень і неефективності, а системи, що сприяла б їх вчасному виявленню та усуненню, таким чином підвищуючи ефективність роботи, оскільки ресурси, спрямовані підприємством на формування служби внутрішнього аудиту, могли б бути застосовані для фінансування інших цілей.

Таким чином, запропонована модель організації та методики здійснення внутрішнього аудиту доходів від основної діяльності як система взаємопов'язаних елементів (об'єкта, суб'єкта, предмета, методів, кінцевої мети, вертикалі підпорядкування, забезпечення, принципів та процедур діяльності, основних завдань та оцінки ефективності) покликана забезпечити формування ефективної системи внутрішнього аудиту доходів від основної діяльності та посилити конкурентоспроможність підприємства в умовах економічної кризи.

В умовах посилення конкурентної боротьби у сфері роздільної торгівлі застосування класичних цінових методів не забезпечує достатньої прибутковості бізнесу, тому посилюється практика використання нецінових, зокрема, оперативне управління обігом товарних запасів, маркетингові заходи, супутні пропозиції (супровід, консалтинг, транспортне забезпечення) за умови ефективного управління бізнес-процесами.

На практиці за наявності служби внутрішнього аудиту суб'єкт господарювання у сфері торгівлі володіє ефективною контрольною системою, яка сприяє вирішенню найважливіші проблеми посилення конкурентоспроможності, а саме: здійснює системний моніторинг та аналіз діяльності структурних підрозділів підприємства; знаходить та реалізує внутрішні резерви підвищення ефективності бізнесу; виявляє перспективні напрями розвитку шляхом цільових контрольних перевірок та наступного фахового аналізу; ефективно консулює працівників бухгалтерських, фінансово-економічних та інших служб підприємства; вчасно знаходить недоліки у роботі системи внутрішнього контролю і застосовує заходи з їх усунення; пропонує на 30-50 % відсотків дешевшу вартість послуг, ніж зовнішні консультанти, і більшу оперативність; забезпечує стабільне і ефективне функціонування підприємства в конкурентних умовах; сприяє раціональному використанню ресурсів і зростанню потенціалу підприємства; вчасно виявляє та мінімізує фінансові, комерційні тощо ризики підприємства; підтримує систему інформаційного забезпечення менеджменту, яка дозволяє своєчасно адаптувати підприємство до змін у внутрішньому і зовнішньому середовищі.

Отже, внутрішній аудит у сфері торгівлі сприяє впевненості керівництва у тому, що діяльність підприємства відповідає політиці розвитку, плановим документам, вимогам законодавства тощо. Разом з тим служба внутрішнього аудиту формує зв'язок між різними сферами діяльності та підрозділами через контроль інформаційних потоків, що дає можливість менеджменту та зовнішнім користувачам мати правдиве уявлення про господарську діяльність торговельного підприємства.

3.2. Аудиторські процедури внутрішнього аудиту

Внутрішній аудит на сучасному етапі розвитку – це сукупність контрольних процедур, спрямованих на певний напрям діяльності

економічного об'єкту. Організація проведення аудиторського завдання та його методичне забезпечення повинні знаходитися на високому рівні та базуватися на науково обґрунтованому підході.

Велика кількість науковців, як вітчизняних, – Петрик О.А., Пантелеев В.П., Пилипенко І.І., Дорош Н.І., Давидов Г.М., Бондарь В.П., Рудницький В.С., Білуха М.Т., Бутинець Ф.Ф., Кулаківська Л.П., Піча Ю.В., Редько О.Ю та ін., так і закордонних, – Бичкова С.М., Соколов Я.В., Подольский В.І., Камишанов П.І. та ін. у своїх працях приділили значну увагу проблемам організації аудиторського процесу на підприємствах.

Аналітичні процедури (аналітичні тести) – це порівняння фактичних даних із даними, які внутрішній аудитор очікує отримати під час перевірки. Згідно з вимогами міжнародних стандартів аудиту, аналітичні процедури повинні використовуватися у будь-якій перевірці, що свідчить про їхню важливість.

За допомогою аналітичних процедур внутрішні аудитори одержують аудиторські докази. Термін «аналітичні процедури» у міжнародних аудиторських стандартах використовується для опису економічного аналізу показників і тенденцій [131].

Виконання аудиторських процедур базується на зборі аудиторських доказів та їх належному документуванні. Отримання аудиторських доказів відбувається у процесі здійснення процедур (перевірок, спостережень, запитів та підтверджень, підрахунків та аналітичних процедур). Термін, протягом якого реально виконати аудиторські процедури, прямо залежить від тривалості отримання аудиторських доказів. Вибір аудиторських процедур переважно здійснюється на основі джерел наявної інформації (табл. 3.7).

На структуру та спосіб використання аудиторських процедур прямо впливають обсяги генеральної сукупності аналізованих даних, що формується під впливом кількості об'єктів внутрішнього аудиту. Як наслідок, більша кількість об'єктів внутрішнього аудиту формує велику сукупність даних, тому відсоток опрацьованих даних зменшується, а вибірка стає менш достовірною.

Таблиця 3.7

Основні методи й процедури внутрішнього аудиту доходів

Інформаційне джерело	Основні методи й процедури
Товарні запаси (активи), продукція на всіх етапах виробництва	Фактичні процедури (огляд, інвентаризація, спостереження, обстеження, контрольний вимір, технологічний контроль, лабораторний контроль)
Первинні документи, реєстри бухгалтерського обліку, системні документи, плани й звіти організації	Документальні процедури (перегляд документів, порівняння документів, перерахування розрахунків бухгалтерії), аналітичні процедури
Результати опитування, підтвердження третіх осіб	Спеціальні процедури (опитування, підтвердження, листування)

Складено на основі [8,192,203]

Сприяє ситуації можливість працівників служби внутрішнього аудиту не обмежуватися в часі, проте слід обережно використовувати критерій повної достовірності, оскільки він може сприяти простому дублюванню функцій бухгалтерів (повторення їхніх операцій, а не здійснення аналізу).

В даному випадку необхідним є аналіз фактів здійснення господарських операцій та їх відображення в обліку з метою виявлення типових прогалин, що можуть бути виправлені та усунення їхнього впливу на формування доходу від основної діяльності підприємством торгівлі.

У зв'язку зі специфікою торгівельної діяльності та значним обсягом базової інформації, що вона утворює, процес здійснення внутрішньоаудиторської перевірки повинен бути чітко регламентованим. Сприятиме регламентації аудиторських процедур планування аудиторської діяльності та диференціація підходів до його здійснення залежно від зовнішньої ситуації та внутрішньофірмових бізнес-процесів.

На нашу думку, організація аналітичної роботи аудиту доходів основної діяльності складається з наступних етапів, побудованих у послідовності,

наведених в таблиці 3.8.

Таблиця 3.8

**Методичний підхід до організації внутрішнього аудиту доходів
від основної діяльності**

Назва етапу	Характеристика
Визначення мети аналітичної процедури	Незалежна об'єктивна оцінка економічних, організаційних та інформаційних характеристик підприємств з метою висловлення думки щодо їх відповідності та адекватності, розробка рекомендацій щодо їх удосконалення, а також підвищення доходів від основної діяльності
Розробка загальних засад і порядку проведення аналізу	Узгодження з керівництвом програми аудиту, визначення основних аудиторських процедур, що будуть використовуватися, обговорення критеріїв порівняння, враховуючи економічну ситуацію
Конкретне поетапне планування аудиторських процедур	Встановлення доходу від реалізації товарів чи послуг; визначення відрахувань з доходу; оцінка обсягів товарів на складі; аналіз повернення та надання відтермінованих платежів тощо
Підбір інформації та проведення аудиторських процедур	Формування цільової бази первинних документів для аудиту, проведення статистичної вибірки, здійснення аудиторських процедур, оцінка розбіжностей
Формування висновків та розробка пропозицій	Формування аудиторського звіту з описуванням фактів потенційного росту доходу від основної діяльності, потенційних ризиків та конкурентних переваг
Моніторинг запровадження пропозицій та корегування наслідків	Врахування висновків аудиторських процедур, контроль за адекватністю запровадження корегувань та відповідністю отриманих результатів очікуваним, поточне уточнення результатів діяльності, зміни у застосуванні певних заходів контролю

Примітки: авторська розробка

Розробка методичного підходу до організації аудиту доходів від основної діяльності, що розглядається як поетапний процес, дає можливість поліпшити його реалізацію через уточнення процедур внутрішнього аудиту доходів основної діяльності, притаманних цим процесам, що спричинюватиме зниження непродуктивних втрат та зростання ефективності діяльності підприємства.

Для реалізації методичного підходу до організації аналітичної роботи може бути оформлена аудиторська програма, що визначала б характер, терміни та обсяги запланованих аудиторських процедур, необхідних для досягнення цілей завдання аудиторської перевірки.

Аудиторська програма повинна сприяти контролю за якістю діяльності внутрішніх аудиторів.

Аналітичні процедури можуть виконуватися протягом кожного з етапів аудиту: планування, безпосереднього проведення аудиторської перевірки, завершення аудиту.

Певні аналітичні процедури варто виконувати на стадії планування, щоб аудитор торговельного підприємства мав можливість визначити характер, масштаби та строки майбутньої роботи. Застосування аналітичних процедур на етапі планування сприяє розумінню об'єкта, який перевіряється, виявленню областей потенційних ризиків, властивих даному об'єкту. Крім того, виявлення областей потенційних ризиків дозволяє вірно спланувати ресурси, що будуть необхідними, та дає можливість підвищити ресурсну забезпеченість за рахунок зменшення аудиторських ресурсів у областях з низьким ступенем ризику.

При формуванні загального плану та програми аудиту застосування аналітичних процедур сприяє скороченню кількості та обсягу інших аудиторських процедур, дозволяє підвищити якість аудиту доходів від основної діяльності та скоротити витрати часу, допомагає ідентифікувати важливі моменти, які пізніше потребуватимуть особливої уваги.

Використовуючи результати тестів на відповідність системи внутрішнього контролю, внутрішньому аудиторіві необхідно визначити, наскільки її функціонування і структура відповідають попередній оцінці ризику невідповідності внутрішнього контролю. Зроблена оцінка існуючих відхилень може привести аудитора підприємства торгівлі до висновку про те, що визначений розмір ризику невідповідності внутрішнього контролю необхідно переглянути. У таких випадках аудиторіві слід змінити характер, строки і масштаб виконання запланованих процедур аудиту.

Аналітичні процедури ґрунтуються на певних очікуваннях. Щоб тест дав коректні результати, необхідно правильно сформулювати очікування та встановити залежність між величинами. У ході виконання аналітичної процедури аудитор повинен визначити прийнятний рівень розбіжностей між

фактичними та очікуваними результатами та розслідувати причини відхилень від очікуваної величини, якщо такі мали місце.

Джерелами, що дозволяють аудитору сформулювати очікування щодо взаємних залежностей між величинами, є: фінансова інформація, що відноситься до порівнянних періодів (звичайний метод, який використовується у ході аналітичної процедури); очікувані результати (бюджет, план тощо) і прогнози у порівнянні з фактичними даними (цей метод є найбільш дієвим у тому випадку, коли бюджет сплановано правильно); взаємозв'язок між елементами фінансових даних; інформація про галузь об'єкта аудиторського завдання; взаємозв'язок між фінансовими та нефінансовими даними.

Вибір методу значно залежить від мети проведення процедури та визначається особисто аудитором. До основних методів аналітичних процедур можна віднести: числові та відсоткові порівняння; коефіцієнтний аналіз; аналіз, заснований на статистичних методах; кореляційний аналіз; інші методи.

Застосовуючи дані методи для оцінки доходів від основної діяльності, аудитор проводить:

1. Порівняння фактичних показників з плановими (бюджетними) (з обов'язковим врахуванням реальності плану, бізнес-плану). Така діяльність покликана виявити сфери, що мають передумови до найбільших різниць між планом та фактом як в вартості, так і в кількості та повинна сприяти посиленню уваги до цих напрямів, а, отже, зниження ймовірності помилок. Тут необхідно враховувати два моменти:

достовірність прогнозів підприємства торгівлі, що уточняється з безпосередніми виконавцями;

ймовірність маніпулювання даними звітності з метою виконання планів, що потребує детальної перевірки інформації та оцінки ризиків.

2. Порівняння показників звітного періоду з показниками попередніх періодів. Значна варіація показників може свідчити про зміну зовнішніх щодо підприємства торгівлі умов або про неточності у фінансовій звітності.

3. Зіставлення наявних фінансових показників з планованими аудитором.

Для застосування процедури аудитор будує прогноз (або навіть прогнозний баланс) для зіставлення його з фактичними даними. Суть процедури полягає у тому, що аудитор порівнює залишки за рахунками з іншими показниками залишків, обліковими даними щодо прибутків і збитків, оперативною звітністю складського господарства тощо, та, на основі наочних тенденцій, робить власні припущення та спостереження.

4. Оцінка та аналіз показників фінансово стану торговельного підприємства. На основі такого аналізу внутрішній аудитор робить важливі висновки щодо життєздатності підприємства.

5. Порівняння інформації з аналогічною інформацією інших підрозділів підприємства та інших підприємств, з середньогалузевими даними. Найбільш цінну інформацію можна отримати від детального порівняння показників діяльності підприємств, що схожі за розміром та структурою, діють у тому ж сегменті торгівлі. Значні відхилення мають бути дослідженими аудитором, при цьому необхідно враховувати:

- розбіжності у обліковій політиці підприємств;
- різницю у застосованих технологіях, яка, зазвичай, значно впливає на показники собівартості та рентабельності;
- можливу специфічність продукції підприємства;
- різницю в економічних умовах окремих підприємств.

6. Порівняння даних про підприємство з очікуваними результатами за допомогою нефінансових даних (наприклад, порівняння облікових витрат на виплату заробітної платні зі зміною середньої кількості працівників, кількість реалізованої продукції з відпрацьованим часом тощо). Тут є важливою впевненість у точності нефінансових даних.

7. Визначення взаємозв'язку елементів інформації (наприклад, коливання облікових витрат на виплату відсотків порівнюються з відповідними залишками непогашеної заборгованості за наданими кредитами).

8. Порівняння фактичних даних з даними, встановленими внутрішнім аудитором.

9. Рейтинг підприємства (порівняння з рейтингом за інший період та з рейтингом інших підприємств).

Аналіз фінансово-господарської діяльності економічного суб'єкта починається там, де закінчується аудиторське дослідження, а отже, і аналітичні процедури. При цьому до заключних аналітичних аудиторських процедур можна віднести аналіз фінансового стану підприємства, оскільки він базується на використанні типових методів економічного аналізу та загальнонаукових прийомах.

Методи економічного аналізу використовуються службою внутрішнього аудиту й у інших випадках. Так, типово аналітичним завданням є базове припущення для проведення аудиторської діяльності щодо діяльності торговельного підприємства та можливості погашати свої зобов'язання протягом 12 місяців. Володіючи інструментарієм економічного аналізу, внутрішні аудитори можуть оцінювати фінансовий стан і автономно від аудиторської перевірки. Це варто мати на увазі як керівництву служби внутрішніх аудиторів, так і керівництву підприємства.

На етапі планування і підготовки службою внутрішнього аудиту торговельного підприємства програми проведення аудиторських процедур у товарних операцій формується обґрунтоване аудиторське судження про достовірність бухгалтерської звітності.

Підтвердження факту достовірності фінансової та бухгалтерської звітності здійснюється внутрішнім аудитором у межах отримання аудиторських доказів. Інтерпретація аудиторських доказів як надійних є похідною від джерела отримання інформації та способу його подання. Посилюється якість аудиторських доказів за умови їх отримання з різних джерел, що не суперечать одні одним. За умови, якщо отримана інформація з різних джерел не співпадає, службі внутрішнього аудиту доведеться провести додаткові процедури для визначення достовірності.

Одержуються аудиторські докази шляхом аналізу бухгалтерської інформації та проведенням перевірок з використанням типових методичних

прийомів та методів аудиту. Отриманню аудиторських доказів у межах внутрішньоаудиторського дослідження сприятимуть такі методичні прийоми (додаток 3).

Внутрішні аудитори можуть використовувати різні методи та способи проведення аналітичних процедур, відповідно до цілей та результатів, які вони мають намір отримати по їх закінченню.

Розглянемо можливі варіанти аналітичних процедур.

Фінансова політика підприємства у найбільш вузькому сенсі – це сукупність рішень і дій (процедур) у сфері грошових відносин підприємства (при продажу продукції та послуг, при розподілі доходів, виплаті дивідендів та відсотків, при випуску та розміщенні цінних паперів, при залученні зовнішніх джерел фінансування тощо), що виникають на всіх стадіях його створення, діяльності, реорганізації та ліквідації.

Для внутрішнього аудиту досліджуваними параметрами тут можуть бути: рівень і динаміка фінансових результатів, які дозволяють судити про оптимізацію діяльності підприємства; висока ступінь прибутку; високий ступінь капіталізації прибутку (умовний показник), тобто частка прибутку, спрямованого на створення фондів накопичення, і нерозподілена частка суми чистого прибутку, яка залишається у розпорядженні підприємства (свідчить про можливість розвитку та зростання позитивних фінансових результатів у майбутньому).

Крім того, про оптимальність фінансової політики підприємства загалом можна судити на підставі зростання показників: прибутковості (рентабельності) капіталу (або фінансового росту); прибутковості (рентабельності) власного капіталу (забезпечується, у першу чергу, оптимальним рівнем фінансового важеля, зростанням загальної суми прибутку тощо); швидкості обороту капіталу тощо.

Основні показники, які використовуються для аналізу: виручка, доходи, витрати, результати (прибуток, збиток) основної діяльності. У рамках даного блоку аудиту також необхідно проаналізувати (у динаміці за декілька періодів)

і оцінити: рівень доходів і витрат підприємства, склад, структуру, механізми формування, використовувану методику розрахунку таких показників; дотримання вимог законодавства щодо формування обов'язкових резервів.

Крім того, для отримання комплексного уявлення про стійкість фінансових результатів є доцільним розрахувати та оцінити «запас фінансової міцності» (різницю між фактичним та критичним обсягами продажів).

Аудит платоспроможності базується на аналізі таких показників: структура та періодичність неплатежів від оптових покупців, типові причини касових розривів; шляхи підкріплення / відновлення ресурсної бази (кредитування, домовленість з постачальниками про розтермінування, вексельні зобов'язання тощо).

Крім того, необхідно оцінити показники:

фондоємності та фондівіддачі; середньої обіговості платежів та капіталу; структури амортизаційних платежів;

рентабельності продажів, рентабельності обігових коштів підприємства та їхніх джерел (рентабельність продажів, рентабельність капіталу, рентабельність власного капіталу, рентабельність виробничих фондів тощо).

Крім того, є доцільним виявити та порівняти тенденції зміни значень показників рентабельності продажів та оборотності активів, виявити можливі стратегії розвитку підприємства, що забезпечують зростання значень обох показників.

Аналіз рівня та динаміки фінансових результатів діяльності та ефективності діяльності базується на даних аналітичного балансу з використанням методів горизонтального та вертикального аналізу.

При цьому необхідно порівняти поточні дані: з даними попередніх періодів; з даними планів і прогнозів; з нормативними (або оптимальними) значеннями; з середніми галузевими даними, а також – порівняти вищевказані фінансові коефіцієнти з нефінансовими показниками діяльності підприємства.

Проведення фінансового аналізу для внутрішніх аудиторів є найбільш розповсюдженою практикою, однак, використання інших методів аналізу

повинно стати звичною практикою внутрішніх аудиторів для отримання необхідних результатів за різними аспектами діяльності підприємства.

Кваліфікований аналіз зовнішнього середовища дає внутрішнім аудиторам можливість оцінки перспектив і своєчасного укладання планів з урахуванням ймовірних непередбачуваних обставин. З метою здійснення стратегічної діагностики зовнішнього середовища використовуються відомі технології: SWOT-аналіз, модель конкурентних сил за Портером, «метод п'яти сил», GAP-аналіз, STEP-аналіз.

Для оцінки адекватності визначення стратегічних цілей підприємства та напрямів їх досягнення внутрішній аудитор може здійснювати управлінське обстеження внутрішніх факторів підприємства.

Мета даного аналітичного обстеження – визначення того, чи володіє підприємство внутрішніми здатностями скористатися зовнішніми можливостями, а також – виявлення слабких сторін, які можуть ускладнити використання можливостей і подолання зовнішніх небезпек. Управлінське обстеження являє собою послідовну оцінку функціональних зон підприємства, призначену для виявлення її стратегічно сильних і слабких сторін.

Обстеження зазвичай охоплює маркетинг, фінанси та облік, операції (виробництво), персонал, корпоративну культуру та імідж підприємства, хоча у конкретних випадках можуть виділятися й інші зони.

При обстеженні функції маркетингу заслуговує на увагу ряд загальних областей для аналізу та дослідження (додаток Ж).

Аналіз організації фінансової діяльності та обліку – другий напрям управлінського обстеження. Минула та теперішня фінансова діяльність підприємства, особливо з погляду уявлень власників або керівництва про те, якою вона повинна бути, вивчається для того щоб оцінити, наскільки добре йдуть фінансові справи підприємства. Один із способів зробити це полягає у застосуванні методу аналізу фінансових коефіцієнтів. Ці коефіцієнти дають певне уявлення про розширення діяльності, прибутковість, формування капіталу для розвитку компанії, управління використанням позикових коштів,

про стан запасів, стан кредиторської та дебіторської заборгованості, ефективність використання активів підприємства тощо.

Такі способи аналізу є корисними для визначення доступності ресурсів для стратегічних заходів, а також – для визначення поточної ефективності використання активів підприємства. Аналіз також є придатним для оцінки поточної діяльності підприємства та його здатності протистояти конкурентному тиску та економічним спадам.

У процесі аналізу фінансової ситуації у центрі аналізу перебуває звіт про прибутки, бухгалтерський баланс та аналіз грошового потоку, і використовуються фінансові коефіцієнти та інші аналітичні засоби. Творче завдання полягає у виході за межі стандартних коефіцієнтів, у застосуванні фінансового аналізу для виявлення прихованих ресурсів і фінансово несталих сторін діяльності, а тоді вже – у розробці влучного плану викорінювання або/та використання недоліків.

Третій напрямок управлінського аналізу – оцінка виробництва, або, у широкому змісті, аналіз операцій підприємства у сфері його основної діяльності.

Аналіз ланцюжка створення цінності є одним з найбільш дієвих інструментів розбору механізму корисності та вартісного диференціювання, а також виявлення зв'язків між ними. Аналіз ланцюжка створення цінності підказує напрям зусиль у галузі, що дадуть змогу збільшити ступінь задоволення споживачів без надмірних витрат.

У процесі аналізу виявляється, на які етапи діяльності припадає найбільша частка сумарних витрат. Безумовно, найбільше зусиль фірми спрямовують на зниження собівартості, що сприяє зростанню прибутку та посилює позицію на ринку, проте знення інших видів витрат, особливо витрат на збут у галузі торгівлі, вважаються не менш вагомими.

Будь-яке підприємство є зацікавленим у підвищенні ефективності бізнесу та роботи персоналу. Досягненню цих цілей багато у чому сприяє впровадження кількісно вимірних і надійних у оцінці показників. У сучасній

практиці бізнесу застосовується технологія моніторингу за так званими ключовими показниками ефективності (КРЕ), які з фінансової точки зору являють собою систему певних фінансових коефіцієнтів (показників).

Основною перевагою системи, побудованої на базі ключових показників, є її універсальність. Система також є націленою й на підвищення зацікавленості персоналу у результатах діяльності компанії. При розробці КРЕ враховують специфіку діяльності підприємства. Застосовувати ж КРЕ можна як для оцінювання роботи всього підприємства, його окремих підрозділів, так і – для оцінювання роботи конкретних працівників. Крім того, система КРЕ дозволяє зіставити однорідні процеси, які протікають у різних умовах, дає можливість порівняти показники за декількома підрозділами за визначений період.

Основна перевага систем КРЕ полягає у тому, що процес прийняття рішень зводиться до аналізу даних, доступних у будь-який момент і представлених у заздалегідь затвердженому форматі.

Різноманіття показників, їх порівнянність дозволяють вибрати від двох до п'яти ключових показників для ефективного використання щодо обраного об'єкту. Наприклад, коефіцієнт прибутковості продажів за валовим прибутком може бути замінений або використовуватися паралельно з аналогічним показником – наприклад, коефіцієнтом прибутковості продажів за показником прибутку до оподаткування та сплати відсотків або – коефіцієнтом прибутковості продажів за прибутку після оподаткування та сплати відсотків тощо.

Тобто, варіативність та розмаїття інформації щодо економічного внеску складових бізнесу допомагає інвесторам та менеджерам спланувати саме ту комбінацію видів діяльності, що створить найбільшу економічну вартість. Тут потребується досягнення балансу між видами діяльності. Оцінка провадиться на підставі усіх економічних, а не тільки фінансових даних. Облік на основі діяльності (activity-based accounting) є джерелом збору інформації, важливої для цієї мети.

Простота розрахунків фінансових показників забезпечується прозорою формою подання фінансової або управлінської звітності. Всі необхідні дані містяться у балансі та звіті про фінансові результати. Керівництво може одержати інформацію за будь-який період настільки швидко, наскільки це дозволяє система обліку, що використовується. Такий строк є цілком прийнятним для вчасного здійснення управлінських впливів.

Цінність системи показників полягає у тому, що вона дає можливість виявити закономірності розвитку бізнесу в цілому або у окремих бізнес-процесах. Крім того, показники КРЕ використовуються у короткостроковому та довгостроковому бюджетуванні.

Адже бюджет за суттю є сукупністю фінансових показників, розроблених компанією для виконання заздалегідь намічених стратегічних і тактичних цілей. Причому, зазвичай головна мета – одержання прибутку, тієї самої ЕВІТ, у відповідності до якої оцінюється робота топ-менеджера. У цьому і полягає взаємозв'язок системи КРЕ з бюджетуванням. Але однією тільки об'єднувальною функцією підтримки бюджету система ключових показників не обмежується.

Отже, ціль застосування аналітичних процедур полягає у наданні допомоги аудитору щодо формування ним обґрунтованої та компетентної думки. Така попередня діагностика в аудиті, як і в інших областях людської діяльності, має бути якомога простішою та дешевою, не втрачаючи своєї точності та надійності.

Складність аналітичних процедур окупається ефективністю. Аналітичні процедури проводяться аудитором протягом усього процесу аудиту, що дає можливість підвищити його якість і скоротити трудовитрати. На стадії планування аудиту аналітичні процедури дозволяють визначити особливості діяльності об'єкта перевірки, виявити нетипові або невірно відображені факти, визначити області підвищеного ризику, що вимагають додаткової уваги. У період досліджень вони можуть виконуватися у поєднанні з іншими аудиторськими процедурами.

Внутрішні аудитори також можуть здійснювати різноманітні типи аналітичних процедур та методів проведення аналізу у якості окремих аудиторських завдань.

Моніторинг результатів проведення аудиторського завдання та формування і запровадження сформованих рекомендацій, наданих внутрішніми аудиторами, передбачає спостереження за втіленням результатів роботи аудиторів з метою усунення недоліків діяльності підприємства торгівлі. За наслідками перевірки внутрішні аудитори складають звіт, що містить основні результати виконання аудиторського завдання й розроблені рекомендації щодо їх усунення.

За результатами подальшого контролю складається службова записка або звіт, що відображають своєчасність і повноту виконання заходів, передбачених наказами або розпорядженнями уповноважених осіб.

Ціль моніторингу полягає у визначенні того, чи було внесено виправлення згідно до аудиторських зауважень, тобто, – чи вжито заходів із забезпечення зниження рівня виявлених ризиків або – заходів із запобігання ризикам. Результати моніторингу стану виконання рекомендацій внутрішнього аудиту підлягають перевірці керівником СВА.

Багато менеджерів вважають, що внутрішній та зовнішній аудит є взаємозамінними поняттями. Проте необхідність зовнішнього аудиту не зменшує значення внутрішнього аудиту, специфічною перевагою якого є пошук внутрішніх резервів компанії, особливо фахових, визначення перспектив їх горизонтів планування та ймовірності досягнення, зростання фінансової стійкості та посилення конкурентних позицій компанії.

Окрім того, СВА для досягнення максимального ефекту для торговельного підприємства не лише повинна протиставляти себе іншим службам чи зовнішнім радникам, але й посилювати свою результативність, співпрацюючи з ними (додаток К).

Зокрема, якщо мова йде про бухгалтерію, то співпраця є пріоритетною щодо підпорядкування служби внутрішнього аудиту, оскільки забезпечення функції контролю над обліковими процедурами, дієвістю внутрішнього контролю та надійністю інформації може досягатися лише при незалежності діяльності.

Суттєвого спрощення співпраця між відділами торговельного підприємства буде набувати за умови використання сучасного комп'ютерного забезпечення та програмно-математичного апарату, що дозволить в автоматичному режимі обмінюватися опрацьованими даними та сприятиме полегшенню рутинних процесів введення та документування первинної інформації.

В реаліях сьогодення ринок торгівлі є висококонкурентним, оскільки широкий асортимент товарів та послуг близьких за якістю та ціновим сегментом сприяє задоволенню послуг споживачів. В таких умовах конкурентоспроможним вважатиметься підприємство, що зможе вміло поєднати фактори економічного, науково-технічного, виробничого, організаційно-управлінського та іншого походжень у єдину ефективну систему, що сприятиме прибутковості торгівлі та економіки загалом.

3.3. Контроль якості внутрішнього аудиту доходів від основної діяльності

Проблема якості внутрішнього аудиту є актуальною для підвищення надійності результатів внутрішнього аудиту доходів торговельних підприємств. Якісною визнається аудиторська послуга, яка надається внутрішніми аудиторами з дотриманням професійних стандартів внутрішнього аудиту, законодавчих і нормативних вимог, що регулюють діяльність внутрішніх аудиторів, та яка задовольняє потреби користувачів [131].

Розгляд проблематики становлення та розвитку контролю й аудиту знайшов своє відображення у наукових працях вітчизняних учених та

закордонних фахівців, зокрема Р. Адамса, В. Андрєєва, А. Аренса, М. Барішнікова, С. Бичкової, М. Білухи, А. Богомолова, В. Бондаря, Ф. Бутинця, А. Герасимовича, Г. Давидова, В. Дерія, Д. Кармайкла, Т. Каменської, Дж. Лоббека, М. Лучка, В. Максимової, Н. Малюги, Є. Мниха, Л. Нападовської, В. Пантелєєва, О. Петрик, М. Пушкаря, О. Редька, Н. Ткаченко, Дж.К. Робертсона, В. Рудницького, Я. Соколова, В. Сопка, В. Шевчука та у працях інших авторів.

Проте в динамічних економічних умовах виникає необхідність у розгляді якості внутрішнього аудиту у контексті забезпечення стабільності суб'єкта господарювання у контексті євроінтеграційних процесів.

Метою контролю якості аудиту є забезпечення відповідності діяльності внутрішніх аудиторів встановленим критеріям якості. Варто розрізняти стратегічні та тактичні аспекти загального контролю якості внутрішнього аудиту (рис. 3.2).

Політика та процедури контролю якості встановлюються службою внутрішнього аудиту для підвищення внутрішньої культури та розуміння персоналом того, що якість – це головне при наданні аудиторських послуг. Відповідальність за розробку, організацію, впровадження та підтримання ефективного функціонування системи контролю якості внутрішнього аудиту несе керівник служби.

Керівник служби внутрішнього аудиту зобов'язаний розробити та впровадити у практику систему контролю якості, яка б забезпечувала обґрунтовану впевненість у тому, що персонал служби, а також – сам керівник, діють відповідно до Міжнародних професійних стандартів внутрішнього аудиту, Кодексу професійної етики та законодавчих і нормативних вимог, які регулюють діяльність внутрішніх аудиторів, а висновки (звіти), що надаються службою, відповідають умовам аудиторських завдань.

Аспекти загального контролю якості внутрішнього аудиту	
Стратегічні	Тактичні
Визначаються найважливіші цілі та завдання, які здійснюються службою внутрішнього аудиту для досягнення високої якості аудиторських послуг	Це конкретні заходи, що реалізуються і для досягнення стратегічних цілей і завдань внутрішнього аудиту
1. Знання бізнесу	<ul style="list-style-type: none"> - загальноекономічні чинники; - особливості галузі; - управління та структура власності; - асортимент продукції та госп. діяльність; - особливості законодавства; - підсумки аудиту за минулий рік; - основні фін. показники та тенденції їх зміни
2. Розуміння систем обліку і внутрішнього контролю	<ul style="list-style-type: none"> - оцінювання облікової політики; - аудит облікової системи; - тестування внутрішнього контролю
3. Визначення ризиків і суттєвості	<ul style="list-style-type: none"> - тест для оцінювання ризику; - розрахунок рівнів суттєвості; - виявлення складних ділянок обліку
4. Аудиторські процедури по суті	<ul style="list-style-type: none"> - аудит господарської діяльності; - аудит активів; - аудит зобов'язань; - аудит власного капіталу; - аудит доходів, витрат, фін. результатів; - аудит фінансової звітності; - аналітичні процедури; - аналіз фінансового стану
5. Координація, керівництво, нагляд та перевірка	<ul style="list-style-type: none"> - залучення інших аудиторів, експертів; - оцінка персоналу, що бере участь в аудиті; - характер і час надання аудиторського звіту; - визначення обставин, які вимагають особливої уваги тощо
Полягають у максимальному задоволенні потреб користувачів професійної думки внутрішнього аудитора	Спрямовані на забезпечення відповідності якості наданих аудиторських послуг встановленим критеріям

Рис. 3.2. Аспекти загального контролю якості внутрішнього аудиту

Примітки: доопрацьовано на основі [84]

Політика та процедури контролю якості служби внутрішнього аудиту

мають бути викладені письмово у формі відповідного документа та зафіксовані на паперових або електронних носіях з дотриманням вимог до аудиторської документації згідно з професійними стандартами внутрішнього аудиту (табл. 3.9), наприклад, у вигляді положення чи посібника з контролю якості, збірки внутрішніх стандартів та/або окремих положень служби внутрішнього аудиту.

Таблиця 3.9

Терміни планування внутрішніми аудиторами

Терміни планування	Частка, %
Щорічні	60
Короткострокові, до одного року	37
Кожні два роки	1
Більше, ніж на два роки	1
Відсутність планів	1

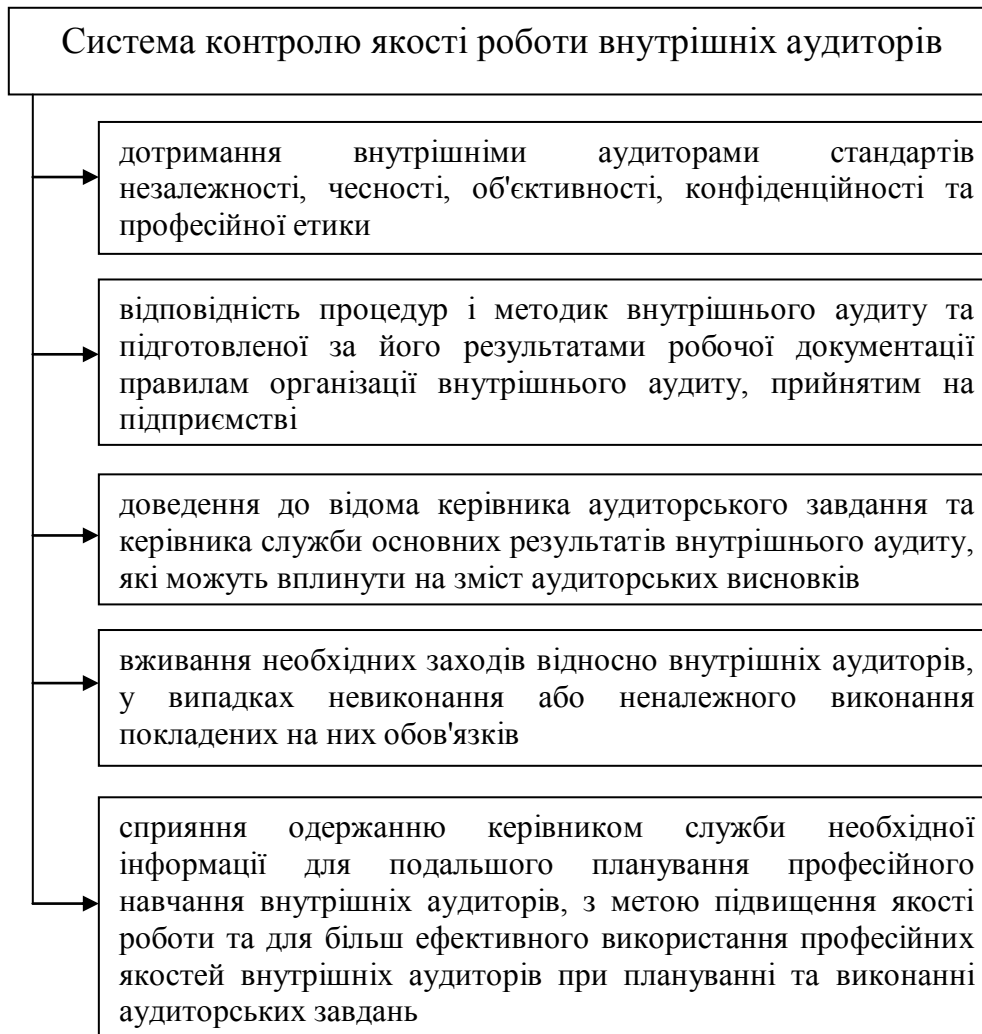
Примітки: розроблено на основі [243]

Наведений документ має бути затверджений наказом (розпорядженням) керівника підприємства. Персонал служби внутрішнього аудиту має бути ознайомлений з політикою та процедурами контролю якості, що застосовуються, та розуміти їх. Факт ознайомлення персоналом має бути належним чином задокументований. Для досягнення бездоганного розуміння з боку персоналу керівник СВА є зобов'язаним запровадити постійний процес навчання і роз'яснення політики та процедур контролю якості, здійснювати заходи заохочування персоналу та особисто демонструвати відповідність своєї фахової діяльності до таких політики та процедур.

Відповідно до Міжнародного стандарту контролю якості [131] система контролю якості аудиторських послуг має складатися з елементів: відповідальність керівництва за організацію контролю якості, етичні вимоги, прийняття завдання і продовження співпраці з клієнтом, виконання специфічних завдань, людські ресурси, виконання завдання, моніторинг.

Усі елементи контролю якості є взаємозалежними. Щодо кожного з наведених елементів мають бути встановлені політика та процедури контролю якості. Система контролю якості роботи внутрішніх аудиторів ґрунтується на

стандартних процедурах і політиках, а також на професійній думці керівника служби та керівника аудиторського завдання конкретного об'єкта, якому доручено виконувати таке завдання та керувати персоналом, зайнятим у його виконанні. Система контролю якості включає наступне (рис. 3.3).

Рис. 3.3. Система контролю якості роботи внутрішніх аудиторів
Примітки: доопрацьовано на основі [84]

Персонал служби внутрішнього аудиту має бути ознайомлений з політикою та процедурами контролю якості, що застосовуються, та розуміти їх. Факт ознайомлення персоналом має бути належним чином задокументований. Для досягнення бездоганного розуміння з боку персоналу керівник служби внутрішнього аудиту є зобов'язаним запровадити постійний процес навчання і роз'яснення політики та процедур контролю якості, здійснювати заходи заохочування персоналу та особисто демонструвати відповідність своєї фахової

діяльності до таких політики та процедур.

Відповідно до Міжнародного стандарту контролю якості система контролю якості аудиторських послуг має складатися з таких елементів, як відповідальність керівника за організацію контролю якості, етичні стандарти, отримання завдання і співпраця з клієнтом, виконання спеціальних завдань, фахові людські ресурси, виконання та моніторинг завдання.

Усі елементи контролю якості є взаємозалежними. Щодо кожного з наведених елементів мають бути встановлені політика та процедури контролю якості. Система контролю якості роботи внутрішніх аудиторів ґрунтується на стандартних процедурах і політиках, а також на професійній думці керівника служби та керівника аудиторського завдання конкретного об'єкта, якому доручено виконувати таке завдання та керувати персоналом, зайнятим у його виконанні.

Система контролю якості повинна забезпечити комплексну оцінку проведення аудиторських процедур та розроблення механізмів їхнього корегування.

Для того щоб акціонери підприємства, а також вищий менеджмент, комітет з аудиту та зовнішні аудитори почували себе впевнено, отримуючи послуги внутрішнього аудиту, керівник служби розробляє програму внутрішніх і зовнішніх оцінок якості роботи внутрішнього аудиту.

Висновок щодо оцінки компетентності зовнішніх експертів ґрунтується на фаховому судженні, яке враховує професійний досвід у області внутрішнього аудиту та підтверджену професійну кваліфікацію осіб, обраних для проведення перевірки. Оцінка кваліфікації визначає компетентність оцінюваних фахівців з урахуванням розміру і складності підприємства, що перевіряється, а також знань експертів про конкретний виробничий сектор, галузь або їхні технічні, технологічні знання. Незалежність експертів припускає принципову відсутність фактичного або можливого конфлікту інтересів.

Якщо оцінка проводиться зовнішньою стороною, головна користь такої роботи полягає у тому, що аналіз носить незалежний і неупереджений характер.

Зрозуміло, ця перевага досягається за рахунок більш високих витрат на проведення зовнішньої оцінки (у порівнянні з витратами на внутрішню оцінку). Проте, зовнішня оцінка навряд чи зможе повною мірою врахувати всі фактори, що впливають на співвідношення витрат і вигід при аналізі прибутковості та корисності служби внутрішнього аудиту та синергетичного ефекту від її наявності.

Таке обмеження є пов'язаним з тим, що певна фінансова та інша інформація, необхідна для забезпечення повноти висновків, може виявитися конфіденційною, недоступною зовнішнім оцінювачам. З огляду на рівень витрат, рішення щодо необхідності зовнішньої оцінки повинно прийматися керівником служби внутрішнього аудиту.

На завершення проведення оцінки зовнішній експерт повинен підготувати офіційний письмовий звіт, який має містити висновки про ступінь відповідності організації діяльності служби внутрішнього аудиту діючим стандартам, а також, якщо буде потреба, надати рекомендації з удосконалення процесів і процедур. Керівник служби внутрішнього аудиту зобов'язаний поінформувати вище керівництво та наглядову раду про результати виконання програми гарантії та підвищення якості.

З цією метою повинен проводитися моніторинг політики та процедур контролю якості внутрішнього аудиту на предмет їх адекватності до зміни ендогенних та еекзогенних факторів, ефективності реалізації і корегування, дотримання на практиці. Для забезпечення максимальної ефективності моніторингу необхідно системно проводити аналіз якості контролю внутрішнього аудиту та вибірково оцінку якості реалізованих аудиторських завдань. Підтримка високої якості аудиту гарантує підприємству одержання максимальної користі від своєї служби аудиту. Відповідальність за процес моніторингу повинен нести керівник служби внутрішнього аудиту.

Контроль за якістю можна здійснювати через керівництво служби аудиту; групи однакових за посадовим рівнем співробітників всередині аудиторської служби; зовнішній аудит. Керівник Служби повинен забезпечувати

щоквартальний контроль якості роботи внутрішніх аудиторів щодо застосування професійних стандартів (табл. 3.10).

Також рекомендується здійснювати моніторинг системи контролю якості та ефективності діяльності служби. При здійсненні моніторингу системи контролю якості спершу оцінюється внутрішня система контролю якості на відповідність нормативному забезпеченню діяльності внутрішніх аудиторів. Просте затвердження стандартів оцінки якості контролю внутрішнього аудиту жодним чином не гарантує його ефективності, тому, зазвичай, здійснюється вибіркова перевірка результатів аудиторських процедур та рекомендованих корегувальних заходів з метою встановлення їхньої продуктивності.

Основна мета проведення моніторингу - це визначення надійності оцінки якості внутрішнього аудиту за допомогою тестування функціонуючої системи контролю розробленими процедурами моніторингу. Для цього реалізуються такі заходи.

Таблиця 3.10

Питання оцінки якості застосування професійних стандартів

Стандарти планування	Стандарти виконання	Стандарти завершальної стадії
<ul style="list-style-type: none"> - якість аудиторських документів та висновків; - анування керівником аудиторської перевірки планових завдань, щоб виділити області з підвищеною потребою в увазі; - постановка перевіряльниками питань про найважливіші зміни робочого процесу або недавні труднощі; - уточнення питання, виділених у ході попередньої аудиторської перевірки, які потрібно поставити у ході поточної перевірки. 	<ul style="list-style-type: none"> - досягнення цілей аудиторської перевірки; - вагомість інформації, чи підтримує вона зроблені висновки; - перевірка виконання поставлених завдань у рамках аудиторської перевірки; - оцінка стану контрольних механізмів кожної важливої області, що перевіряється; - своєчасне спрямування первинних результатів аудиторської перевірки; - своєчасні та адекватні відповіді від об'єкта, що перевіряється. 	<ul style="list-style-type: none"> - ознайомлення керівництва служби внутрішнього аудиту з робочими документами до того, як був випущений офіційний звіт; - перевірка включення усіх важливих питань, у первинних документах; - підготовка звіту за прийнятний час; - одержання співробітниками рекомендацій та коректив за наслідками проведення внутрішнього аудиту; - проведення аудиторської перевірки у рамках виділених на неї коштів; - чітке визначення питань для контролю при проведенні наступної аудиторської перевірки; - висока якість виконання аудиторських документів.

Примітки: доопрацьовано на основі [84]

1. Розробка програми моніторингу контролю якості.

Програма моніторингу контролю якості включає перевірку дотримання нормативних вимог і умов; перевірку наявності розроблених і прийнятих корпоративних стандартів; оцінку системи підбору кадрів і програми підвищення кваліфікації працівників; дослідження корпоративних систем контролю якості та висловлення думки про її ефективність; оцінку практичного здійснення всіх етапів аудиторської перевірки (від прийняття завдання до завершення аудиту та надання аудиторського висновку при правильному та повному оформленні робочої документації відповідно до нормативних документів); оцінку інших факторів, що забезпечують необхідний рівень якості діяльності служби внутрішнього аудиту і виконуваних завдань з аудиту.

Службою внутрішнього аудиту можуть застосовуватися конкретні процедури моніторингу щодо рівня ефективності прийнятих процедур внутрішнього контролю якості. Приблизний алгоритм такого моніторингу наведено у додатку Н.

2. Моніторинг контролю якості окремих аудиторських завдань.

Контроль якості виконання аудиторських завдань можливо здійснювати відповідно до шаблону контролю якості. При цьому кожне окреме питання може мати власну оцінку, залежно від своєї значності. Загальна сума балів розподіляється між окремими працівниками служби внутрішнього аудиту та у кінцевому варіанті може впливати на оцінку ефективності роботи кожного аудитора, та на об'єктивну оцінку визначення можливої суми винагороди за результатами діяльності кожного звітного періоду.

Перевірки окремих завдань мають здійснюватися циклічно. При виборі завдань для проведення перевірки використовується принцип рівномірності відповідальності, тобто повинні бути представлені завдання усіх керівників груп протягом трирічного терміну. Схема організації перевірки, включно з часом проведення окремих завдань, залежить від багатьох чинників, які включають розмір підприємства та служба внутрішнього аудиту; кількість і географічне розташування офісів структурних підрозділів; результати

попередніх моніторингових процедур; ступінь повноважень як персоналу, так і структурних підрозділів (наприклад, чи має право служба внутрішнього аудиту структурного підрозділу проводити власні перевірки, чи перевірки призначає та проводить лише служба внутрішнього аудиту головного офісу); природу та складність практики та організації діяльності підприємства; ризики, пов'язані з замовниками внутрішнього аудиту та конкретними завданнями.

Серед завдань, які вже були завершені, можуть вибиратися для перевірки будь-які, при цьому не відбувається попередження аудиторів, що їх здійснювали. Перевіряють завдання аудитори, що не входили до складу робочої групи, не здійснювали контроль якості виконання завдання. Одним з критеріїв визначення обсягів перевірки будуть висновки зовнішніх незалежних аудиторів. При цьому незалежна зовнішня перевірка не замінює власної внутрішньої програми моніторингу.

Керівник служби внутрішнього аудиту повинен періодично готувати звіти, що підсумовують всі проблеми, виявлені системою контролю якості. Жодне з аналізованих питань не повинно розглядатися ізольовано, оскільки такий розгляд не показує комплексної картини діяльності та може сприяти залишенню поза увагою аспектів, що за умови їхнього ігнорування спричинять накопичення проблем системи контролю якості. Вчасно не усунуті, такі тенденції, здатні перетворитися у великі недоліки системи контролю якості. Здійснення моніторингу не повинно перетворюватися на технічний рутинний процес, його результати постійно повинні інтерпретуватися у рекомендації, спрямовані на усунення недоліків діяльності (табл. 3.11).

Якість роботи служби внутрішнього аудиту можна розуміти як ступінь довіри до аудиторського висновку щодо окремих аудиторських завдань. Думка внутрішнього аудитора є суб'єктивною. Проте її підґрунтям повинні бути чіткі аргументи, виявлені в процесі здійснення аудиту. Одним із способів, що допомагає отримати такі докази, є забезпечення впевненості в тому, що внутрішні аудитори дотримуються у своїй діяльності вимог чинного законодавства, стандартів та внутрішніх розпоряджень.

Таблиця 3.11

Перелік коригувальних дій для усунення недоліків функціонування системи контролю якості

Коригувальні дії	Частка позитивних результатів, %
Виконання планів аудиту	56
Рекомендації прийняті / впроваджені	55
Обстеження перевірених відділів	42
Співпраця з правлінням та менеджментом	41
Забезпечення раціонального управління ризиками/внутрішнього контролю	33
Своєчасне закриття висновків аудиту	31
Результати ревізії	30
Управлінські запити до якості внутрішнього аудиту	29
Завершення запланованих процедур	27
Уникання і поліпшення від впровадження рекомендацій	21
Збалансована система показників	18
Відсутність регулювання	13

Примітки: складено за [247]

Працівники служби внутрішнього аудиту мають залишатися повністю незалежними від підрозділів, що перевіряються та будуть підлягати аудиту в майбутньому, зокрема від контрольних процедур, пов'язаних з поточними операціями. Внутрішні аудитори мають демонструвати високий рівень професійної об'єктивності у процесі збору, оцінки та обговорення інформації, що стосується діяльності або процесу, який перевіряється. Внутрішні аудитори повинні надавати виважену оцінку з урахуванням усіх відповідних обставин та не перебувати під впливом особистих інтересів або інтересів інших осіб. Це особливе положення працівників внутрішнього аудиту, яке має за мету забезпечити їх незалежність, повинно бути прийняте до уваги усіма колегіальними органами та структурними підрозділами підприємства.

Для підтримки системи контролю якості внутрішнього аудиту на відповідному рівні пропонуємо:

-обумовити процедури забезпечення стандартів якості служби

внутрішнього аудиту при виконанні аудиторських завдань, а саме: проводити контроль за фаховим складом та підвищенням кваліфікації кадрів служби;

- розробити методичні вказівки відносно форми та складу робочих документів; запропонувати методологію узгодження розбіжностей у професійних судженнях працівників, зайнятих на одному завданні;

- сприяти підвищенню професійного рівня працівників за допомогою: обговорення сучасних аудиторських процедур, їхнього впливу на можливості удосконалення роботи підприємства; у програмі керування кадрами надавати особливої уваги новачкам, включати у навчальні програми плани щодо підвищення їх кваліфікації; стимулювати працівників до навчання та підвищення кваліфікації; здійснювати поточну оцінку реалізованих завдань з метою виявлення відповідності досвіду роботи, встановленим органом державного регулювання діяльності внутрішніх аудиторів та професійними об'єднаннями внутрішніх аудиторів; оцінки досвіду у різних областях аудиту та різних галузях економіки; урізноманітнення виконуваної роботи.

3. Документування системи контролю якості.

Служба внутрішнього аудиту є зобов'язаною застосовувати політику та процедури, що вимагають наявності відповідної документації, яка б містила опис кожного елемента системи контролю якості внутрішнього аудиту.

Документація, яку відносять до системи контролю якості:

- описує окремі елементи та процедури системи контролю якості, включно з процедурою моніторингу перевірки виконаних завдань;

- реєструє результати проведених процедур контролю якості та загальну оцінку: дотримання професійних стандартів внутрішнього аудиту, законодавчих нормативних вимог; відповідності та ефективності застосування системи контролю якості; вірності застосування службою політик та процедур контролю якості;

- ідентифікує виявлені недоліки, оцінює їх вплив на загальну ефективність діяльності СВА;

•містить рекомендації щодо удосконалення як самої системи контролю якості, так і організації діяльності служби внутрішнього аудиту взагалі, відповідно до існуючих нормативно-правових вимог та регламентів підприємства.

Відповідальність за здійснення коректування за наслідками аудиту у світовій практиці наведено на табл. 3.12.

Таблиця 3.12

Відповідальність за здійснення коректування за наслідками аудиту у світовій практиці

Відповідальність сторін	Частка, %
Зовнішній аудитор	15
Внутрішні аудитори	29
Обидві сторони аудиту	49
Інші види	6

Примітки: розроблено на основі [243]

Таким чином, контроль якості внутрішнього аудиту є необхідним елементом системи управління діяльністю служби внутрішнього аудиту. Впровадження відповідної системи контролю якості забезпечує надійність результатів внутрішнього аудиту, підвищує ефективність рекомендацій, та сприяє впевненості керівництва підприємства та його власників в необхідності створення служби внутрішнього аудиту, та підтримки її іміджу та значення для підприємства. Заходи, що застосовуються для коректування результатів внутрішнього аудиту у світі наведено в табл.3.13.

Найвищою оцінкою ефективності служби внутрішнього аудиту є гарантія, що всі системи підприємства побудовані та функціонують адекватно, що необхідні механізми контролю вбудовано у кожний бізнес-процес та вони належно працюють. Ефективність внутрішнього аудиту неможливо виміряти точно. Однак, щорічно можна відслідковувати певні критерії, незважаючи на ті або інші недоліки більшості з них. Для аналізу продуктивності аудиту використовуються якісні та кількісні показники.

Такі показники мають демонструвати динаміку виконання річного плану служби внутрішнього аудиту та витрати служби у розрізі проектів. До показників ефективності діяльності внутрішнього аудиту вважаємо за потрібне віднести:

Таблиця 3.13

**Заходи, що застосовуються для коректування результатів
внутрішнього аудиту у світі**

	Африка	Тихо-океанська Азія	Східна Європа – Центральна Азія	Латинська Америка	Середній Схід	США та Канада	Західна Європа
Довіра до комп'ютерних технологій	6%	2%	4%	7%	0%	3%	2%
Залучення персоналу з інших відділень	3%	4%	6%	4%	3%	5%	7%
Аутсорсинг/ко-сорсинг	28%	7%	4%	14%	23%	22%	21%
Без виправлень	2%	1%	5%	6%	0%	5%	6%
Інші заходи	2%	2%	6%	5%	0%	3%	4%

Примітки: розроблено на основі [247]

– чисельність працівників служби внутрішнього аудиту (слід зауважити, що допоки служби внутрішнього аудиту має у своєму розпорядженні достатньо співробітників, є можливість скорочувати чисельний склад, концентруючи увагу на областях високого ризику, підвищуючи таким чином показники продуктивності та ефективності служби);

– вартість утримання служби внутрішнього аудиту: за умови підконтрольності ризиків та високої упевненості щодо нормального розвитку бізнесу, у керівництва неминуче з'являється бажання знижувати витрати на аудит. Тож керівнику служби внутрішнього аудиту варто тримати на високому рівні ефективність служби. Якщо робота служби внутрішнього аудиту покриває

основні ризики діяльності, витрати, звичайно ж, не повинні зростати, якщо не будуть зростати ризики підприємства;

– кількість звітів про аудиторські перевірки (цей показник має недолік: вимагаються додаткові обумовлення через те, що для проведення аудиторської перевірки різних систем потрібні різні періоди часу. Таким чином, одного року може відбутися велика кількість аудиторських перевірок локальних систем, за результатами яких буде підготовлено більше звітів, ніж іншого року, коли буде перевірено менше число систем, значних за розміром);

– кількість проведених за період аудитів з розрахунку на одного аудитора (недолік цього показника такий самий, що й у попереднього);

– кількість завершених аудитів порівняно до затвердженого плану або кількість аудитів, проведених у відповідності до бюджету (таку цифру завжди можна одержати, але, як показник продуктивності служби, вона також має недолік: протягом року завжди трапляються позапланові аудиторські перевірки або розслідування, і це означає, що планові аудиторські перевірки можуть не відбутися або відбутися із зсувом термінів);

– кількість аудиторських рекомендацій (критерій є обмеженим для застосування: якщо аудитори будуть знати, що мірою ефективності роботи є число рекомендацій, це може спонукати їх надавати погано продумані або нерозумні рекомендації для того, щоб збільшити кількісні показники роботи);

– відсоток виконаних аудиторських рекомендацій або кількість повторних аудиторських рекомендацій (може вказувати або на неефективність аудиторських рекомендацій або на слабкість моніторингу їхнього виконання);

– пряме скорочення витрат чи економія від виконання рекомендацій аудиту (показник достатньо важко розрахувати об'єктивно);

– контроль за якістю (працівники, відповідальні за контроль якості робочих документів аудиторської служби, можуть розробити систему балів; чим більшою є кількість балів, тим вищою можна вважати якість роботи);

– задоволеність замовників аудиту (добрим показником ефективності є

оцінка служби внутрішнього аудиту тими, хто піддавався аудиторським перевіркам. Але знову ж, її важко виміряти, хоча проведення періодичного опитування думок клієнтів представляється корисним).

Критерії оцінки ефективності результатів роботи підприємства торгівлі в цілому, так і окремих підрозділів, у тому числі служби внутрішнього аудиту, визначаються на власний розсуд та у зв'язку з економічною ситуацією в країні. Залежно від рівня управління кількість таких критеріїв може відрізнятися, зокрема, вище керівництво може покладатися на кілька показників загального змісту, наприклад, прибутковість, витрати діяльності, фінансову оцінку знайдених службою внутрішнього аудиту прогалин.

Розширений перелік і цільові значення показників встановлює керівник служби внутрішнього аудиту за погодженням з керівництвом.

Створення програм оцінки якості та ефективності внутрішнього аудиту на підприємстві буде сприяти удосконаленню якості послуг, які надаються службою внутрішнього аудиту на підприємстві, та сприяти підвищенню рівня довіри до результатів аудиторських перевірок з боку замовників та інших користувачів аудиторських висновків.

Аналіз процедур прийняття рішень у рамках внутрішнього аудиту включає наступні сегменти (додаток П).

Як впливає з додатку, забезпечення правильності та надійності прийняття рішень у ідеалі повинно спиратися на систему внутрішніх регламентів корпоративної політики, а також – на розгалужену систему планів. Зміст означених документів значною мірою залежить від бізнесу підприємства, його структури, стратегічних цілей і не може бути прямо скопійованим з регламентів інших підприємств.

Для проведення якісної перевірки та підготовки відповідного висновку необхідно розробити певну методику оцінки механізму прийняття рішень. У ході збору та систематизації управлінської інформації варто виходити з того, що звичайно основним завданням керівників великих підприємств є вирішення питань розподілу ресурсів, іншими словами, руху активів. Те або інше рішення

має прийматися виважено та максимально обґрунтовано. Найкращим підходом до вирішення цієї проблеми є розгляд прийнятих рішень по декількох зрізах, наприклад, – за видами угод або моделями прийняття рішень щодо кожного типу угод.

Моделювання загальної картини прийняття рішень на підприємстві, а також порівняння дійсного процесу прийняття рішення з ідеальними моделями може дати додаткову інформацію про критичні ланки в існуючій системі прийняття рішень та дозволяють:

- оцінити типи рішень, найбільш піддані помилкам через недосконалість використовуваних процедур прийняття рішень;
- розробити пропозиції щодо формалізації різних типів рішень з урахуванням недоліків існуючої практики;
- з'ясувати, наскільки раціонально є завантаженими рівні та горизонтальні ланки системи управління, уточнити обов'язки та повноваження вищих керівників підприємства;
- оцінити необхідність і достатність інформаційного забезпечення рішень за угодами різного виду;
- визначити напрями, за якими повинен розвиватися аналіз виконання рішень.

Необхідно також виходити з того, що більша частина рішень на будь-якому великому підприємстві приймається на основі планів його діяльності. Через це аналіз схем прийняття цієї частини рішень є нерозривно пов'язаним з процесом підготовки та затвердження планів, а тому аналізу таких типів рішень повинно передувати дослідження системи планування. Завдання такого аналізу – вивчення планів, методик підприємства та повноважень посадових осіб щодо їх складання та затвердження.

Що стосується організаційних аспектів процесу підготовки та прийняття рішень, то, на наш погляд, є необхідною певна схема їхньої підготовки, узгодження та винесення остаточного вердикту. Для цього необхідно дослідити:

- існуючі процедури підготовки та розгляду проектів рішень (які служби і яким чином беруть участь, строки виконання робіт тощо);
- функції та повноваження служб та посадових осіб;
- системи планів з погляду ухвалення конкретного рішення.

Основну увагу необхідно приділити тому:

- хто і як ініціює ухвалення рішення;
- як і ким встановлюються критерії відбору оптимального варіанту;
- хто збирає та аналізує інформацію про можливі альтернативи, обмеження та інші фактори, що впливають на ухвалення остаточного рішення;
- хто погоджує та приймає дане рішення.

Внутрішні аудитори повинні не лише рекомендувати запровадити чи посилити контроль, а й пропонувати змінити його систему там, де виявлено істотні ризики, які неадекватно управляються та контролюються.

Практична кількісна оцінка якості внутрішнього аудиту доходів торговельних підприємств можлива шляхом опрацювання експертних суджень за допомогою математичного апарату вирівнювання (коефіцієнт Кендала та критерію Пірсона).

Серед перших питань, що постають при здійсненні такого аналізу є добір групи експертів, що зможуть фахово відповісти на поставлені питання. В межах аналізованих підприємств (що мають у своїй структурі службу внутрішнього аудиту) було запропоновано пройти анкетування 14 працівникам, серед яких 5 працівників бухгалтерської служби та служби внутрішнього аудиту, 3 працівники ревізійної комісії, 4 менеджерів та фінансових директорів та 2 зовнішніх аудиторів. Такий підбір експертів покликаний забезпечити різномірневу презентацію бачення роботи служби внутрішнього аудиту та максимально точно визначити прогалини, які необхідно усунути для ефективного управління основною діяльністю підприємств торгівлі.

Наступним етапом дослідження є формування анкети, що міститиме набір питань для визначення якісних характеристик внутрішнього аудиту на

підприємствах торгівлі:

1. Фаховість персоналу (досвід роботи та етичність).
2. Знання бізнесу та конкурентів.
3. Налагодженість співпраці зі службами підприємства.
4. Розуміння систем обліку доходів від основної діяльності.
5. Конфіденційність.
6. Надійність висновків служби внутрішнього аудиту.
7. Наявність зворотного зв'язку щодо здійснених рекомендацій.
8. Використання ІТ-технологій.
9. Оперативність здійснення аналізу.
10. Вартість наданих послуг.

Респондентам було запропоновано наступну шкалу відповідей: 1 – незадовільно, 2 – задовільно, 3 – добре, 4 – відмінно.

Опрацювання анкет (додаток Р) відбувалося за допомогою програмного забезпечення Microsoft Excel та дало змогу зробити низку висновків. Для оцінки важливості того чи іншого фактору було здійснено ранжування важливості для кожного з експертів (додаток С) та утворено нову таблицю рангів (додаток Т), що стала основою для проведення розрахунків (додатки У,Ф). За результатами аналізу маємо наступний розподіл важливості факторів при визначенні якості внутрішнього аудиту торгівлі (табл. 3.14).

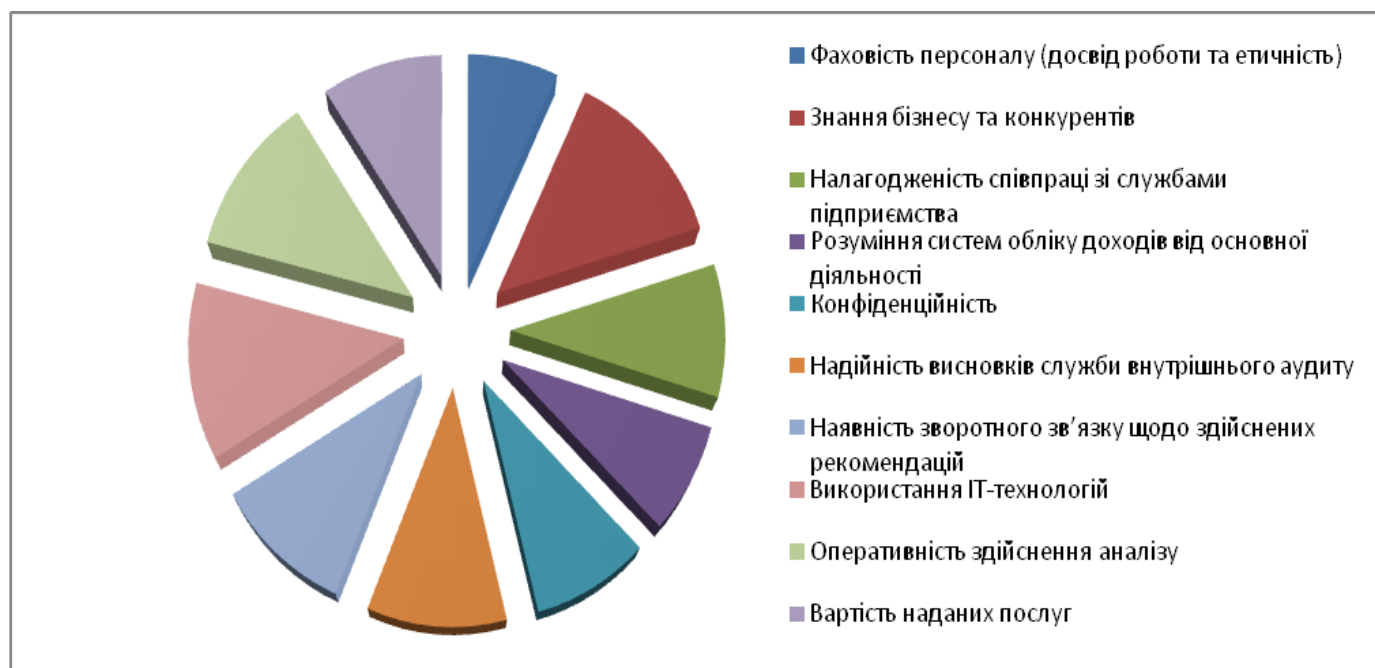
Таблиця 3.14

Важливість факторів при визначенні якості внутрішнього аудиту торгівлі

Фактори якості	Відсотки, %
Вартість наданих послуг	90
Оперативність здійснення аналізу	86
Використання ІТ-технологій	84,5
Наявність зворотного зв'язку щодо здійснених рекомендацій	80,5
Надійність висновків служби внутрішнього аудиту	80
Конфіденційність	78,5
Розуміння систем обліку доходів від основної діяльності	71,5
Налагодженість співпраці зі службами підприємства	70,5
Знання бізнесу та конкурентів	65
Фаховість персоналу (досвід роботи та етичність)	63,5

Джерело: складено автором

Частка факторів при визначенні якості внутрішнього аудиту аналізованих підприємств торгівлі зображено на рис. 3.4.

Рис. 3.4. Частка факторів при визначенні якості внутрішнього аудиту торгівлі

Джерело: складено автором

За даними проведено аналізу підприємств торгівлі можемо зробити висновки про те, що в сучасних умовах ведення бізнесу вартість наданих послуг внутрішніми аудиторами має важливе значення, крім того, основну увагу експерти приділяють оперативності та достовірності висновків аудиторів, застосуванню інформаційних технологій. При цьому найменшу вагу відділено досвіду діяльності аудиторів та, зважаючи на високу конкуренцію, знанню середовища функціонування.

Це загалом свідчить про те, що служба внутрішнього аудиту швидше покликана контролювати внутрішні бізнес-процеси, а аналіз зовнішнього середовища може покладатися на інші відділи підприємства або зовнішніх структур.

Найвищою оцінкою ефективності служби внутрішнього аудиту є

гарантія, що всі системи підприємства побудовані та функціонують адекватно, що необхідні механізми контролю вбудовано у кожний бізнес-процес та вони належно працюють, а підприємство отримує дохід від здійснення основної діяльності.

Висновки до розділу 3

Відповідно до визначеної мети дослідження організаційних та методичних аспектів обліку доходів від основної діяльності на підприємствах торгівлі автором сформовано такі висновки та пропозиції:

1. Запропонована система критеріїв (оптимальності складу, ефективності, фаховості та синергетики) функціонування системи внутрішнього аудиту, що дасть змогу застосовувати ключові вимоги до ефективної діяльності служби та посилити на цій основі достовірність обліку та звітності і транспарентність інформації суб'єкта господарювання.

2. Розроблена модель організації та методики аудиту як система взаємопов'язаних елементів (об'єкта, суб'єкта, предмета, методів, кінцевої мети, вертикалі підпорядкування, інформації, принципів та процедур діяльності, основних завдань та оцінки ефективності), покликана забезпечити формування ефективної системи внутрішнього аудиту доходів від основної діяльності та посилити конкурентоспроможність підприємства в умовах економічної кризи.

3. Розроблено методичний підхід до організації аудиту доходів від основної діяльності, що розглядається як поетапний процес (визначення мети, розробка загальних засад і порядку проведення, конкретне поетапне планування, підбір інформації та проведення, формування висновків і розробка пропозицій, моніторинг запровадження пропозицій та корегування наслідків), що сприятиме зниженню непродуктивних втрат та зростанню ефективності діяльності служби внутрішнього аудиту та підприємства загалом.

4. Практична кількісна оцінка якості внутрішнього аудиту можлива шляхом опрацювання експертних суджень за допомогою математичного апарату вирівнювання (коефіцієнт Кендала та критерію Пірсона). За результатами аналізу здійснено розподіл важливості факторів при визначенні якості внутрішнього аудиту підприємств торгівлі та їхньої частки у структурі якості внутрішнього аудиту аналізованих підприємств торгівлі.

За даними проведено аналізу можемо стверджувати про те, що в сучасних умовах ведення бізнесу вартість наданих послуг внутрішніми аудиторами має важливе значення, крім того, основну увагу експерти приділяють оперативності та достовірності висновків аудиторів, застосуванню інформаційних технологій. При цьому найменшу увагу відділено досвіду діяльності аудиторів та, зважаючи на високу конкуренцію, знанню середовища функціонування. Це загалом свідчить про те, що служба внутрішнього аудиту швидше покликана контролювати внутрішні бізнес-процеси, а аналіз зовнішнього середовища може покладатися на інші відділи підприємства або зовнішніх структур.

Основні результати наукових досліджень, викладені у третьому розділі, опубліковані в роботах дисертанта [43;49;54;117;165;166;169;170].

ВИСНОВКИ

У роботі здійснено теоретичне узагальнення і запропоновано нове вирішення наукового завдання, що полягає в удосконаленні обліку та внутрішнього аудиту доходів від основної діяльності підприємств торгівлі. Основні науково-практичні результати викладено у таких висновках:

1. Специфіка торговельних підприємств зумовлює особливості формування доходу, які необхідно враховувати в бухгалтерському обліку. Фінансово-економічні показники та сам процес отримання доходів від основної діяльності на таких підприємствах знаходяться під впливом низки зовнішніх (економічні, соціальні й політичні) і внутрішніх (кількість, якість, асортимент товарів та рівень цін, а також елементи облікової політики) чинників. Управління доходами від основної діяльності дає можливість виявити ступінь їх впливу на загальний дохід підприємства та досягти стійкого розвитку в нестабільному середовищі.

2. Особливістю діяльності торговельних підприємств є те, що товари можуть бути відвантажені, перебувати у запасах і бути реалізованими за різних умов та форм оплати (за готівку, платіжними картками, з розстрочкою платежу тощо), що впливає на момент визнання доходу. Крім того, реалізація товарів може починатись в одному звітному періоді і закінчуватись в іншому. При визначенні економічної сутності та можливості визнання доходів торговельних підприємств концептуальними є такі положення: реалізація товарів зумовлює збільшення активів або зменшення зобов'язань з одночасним зростанням власного капіталу; внески учасників підприємства не вважаються доходами; покупцеві передаються суттєві ризики і вигоди, пов'язані з товаром; економічні вигоди підприємства збільшуються; дохід може бути достовірно оцінений (виміряний).

3. З метою вдосконалення законодавчо-нормативного регулювання процесу отримання доходів від основної діяльності, їх обліку та аудиту доцільно уточнити економічну сутність доходу та уніфікувати визначення цієї категорії у різних взаємопов'язаних документах нормативно-правового характеру; визначити єдині підходи до оцінки доходів за видами, умовами, часом надходжень коштів від реалізації на рахунки суб'єктів господарювання; встановити чіткі процедури

документальної реєстрації процесів отримання доходу та механізм зведення даних відповідно до вимог стандартів обліку і звітності; чітко параметризувати вимірювання доходів для розрахунку фінансових результатів діяльності та оцінювання ефективності господарювання.

4. Основними проблемами щодо документальної формалізації облікової політики підприємства торгівлі є: недосконалість офіційних роз'яснень її змісту, неврахування всіх структурних елементів, що передбачають вибір облікових процедур, відсутність положень з управлінського обліку та обліку податкових розрахунків. До наказу про облікову політику торговельних підприємств слід включити низку специфічних положень, які відображають особливості організації їх господарської діяльності: 1) розмежування доходів за кожною класифікаційною групою відповідно до видів діяльності підприємства; 2) порядок визнання, оцінки та обліку доходу від реалізації товарів; 3) відображення системи рахунків аналітичного обліку за видами діяльності та порядку їх застосування, причому така система повинна враховувати об'єкти обліку доходів підприємства, інформаційні потреби користувачів і створювати умови для отримання оперативної та повної інформації про доходи; 4) перелік і порядок складання та подання основних внутрішніх звітів, а також додатки з бланками форм таких звітів і методичними рекомендаціями щодо їх заповнення.

5. Організація обліку повинна охоплювати всю сукупність облікових процедур – від документування господарських операцій, їх облікового відображення до формування фінансової звітності для внутрішніх і зовнішніх користувачів. Процес організації бухгалтерського обліку відбувається у чотири етапи (підготовчий, методичний, технічний та організаційний). Зазначені етапи є взаємопов'язаними, а виконання притаманних їм облікових процедур забезпечить оптимізацію облікового процесу, економічність збору та обробки облікової інформації й максимальну ефективність роботи виконавців, у тому числі і тих, що займаються обліком доходів від основної діяльності на підприємствах торгівлі.

6. Запропонована модифікована система обліку доходів від основної діяльності підприємств торгівлі передбачає додаткове виокремлення субрахунків

другого порядку до рахунків 282 «Товари в торгівлі»; 902 «Собівартість реалізованих товарів»; 702 «Дохід від реалізації товарів»; 791 «Результат операційної діяльності», а також аналітичних рахунків до них, за якими окремо можна обліковувати доходи від реалізації товарів за методами стимулювання і активізації продажу товарів. Це сприятиме поглибленню аналітичності облікової інформації у частині вирішення питання щодо доцільності застосування того чи іншого маркетингового інструменту та прийняття системних управлінських рішень у процесі формування чистого доходу підприємства.

7. Враховуючи пріоритети управлінської спрямованості обліку доходів від основної діяльності підприємств торгівлі на основі поєднання функцій планування (прогнозування), обліку і контролю доходів торговельних підприємств, розроблено систему бюджетування доходів (річних, квартальних, місячних). Складання бюджетів доходів та звітів про їх виконання забезпечить реалізацію таких завдань у процесі управління доходами: планування доходів; забезпечення управлінців необхідною оперативною інформацією для прийняття рішень на основі контролю та аналіз отримання доходів; вчасне виявлення недоліків в операціях, пов'язаних з отриманням доходів; оцінка і контроль діяльності господарських сегментів (виробничих підрозділів) щодо їх внеску в загальний дохід; пошук кращих варіантів управління доходами.

8. Практичне використання запропонованої на основі застосування засобів ARIS (методологія, розроблена компанією IDS Scheer AG (Німеччина) для структурованого опису, аналізу та вдосконалювання бізнес-процесів підприємства, підготовки до впровадження складних інформаційних систем і контролінгу бізнес-процесів) облікової моделі інформаційної підтримки внутрішніх бізнес-процесів, моделювання та бюджетування доходів для підприємств сфери торгівлі допоможе торговельним підприємствам не тільки запровадити новий підхід до фінансового планування і контролю доходів, але й виявити існуючі недоліки та спробувати усунути їх, пропонуючи нові, більш ефективні моделі. Важливим позитивним фактором при цьому є те, що випробовування нових підходів здійснюється на моделі, а не на реальних об'єктах.

9. Розроблена модель організації та методики внутрішнього аудиту як комплекс взаємопов'язаних елементів (об'єкта, суб'єкта, предмета, методів, кінцевої мети, вертикалі підпорядкування, сукупності зібраної інформації, принципів і процедур діяльності внутрішніх аудиторів, основних завдань СВА та оцінки ефективності її роботи) впорядковує процес контролю за доходами. Приймаючи рішення про організацію внутрішнього аудиту доходів від основної діяльності та обрання його методики, слід врахувати напрям, специфіку й обсяги фінансово-економічної діяльності, сформованість системи управління суб'єкта господарювання, стан внутрішнього контролю тощо.

10. Впорядкуванню процесу внутрішнього аудиту доходів від основної діяльності торговельних підприємств сприятиме його організація за такими етапами: визначення мети, розробка загальних засад і порядку проведення, конкретне поетапне планування, підбір інформації, надання висновків та розробка пропозицій, моніторинг запровадження пропозицій і корегувальні дії. Це забезпечить створення ефективного контрольного середовища та процедур внутрішнього контролю й сприятиме посиленню конкурентоспроможності торговельного підприємства.

11. Запропонована на основі застосування кількісних показників та експертних оцінок система критеріїв оцінки ефективності функціонування внутрішнього аудиту включає критерії оптимальності складу, ефективності, фаховості й синергетики. Обґрунтовано доцільність здійснення моніторингу системи контролю якості та ефективності діяльності служби, а також визначено основні елементи моніторингу і розроблено алгоритм його проведення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алборов Р. А. Выбор учетной политики предприятия: Принципы и практические рекомендации / Р. А. Алборов. – М. : АО «ДИС», 1995. – 80 с.
2. Астахов В. П. Теория бухгалтерского учета / В. П. Астахов. – М. : Эксперт. бюро, 1997. – 351 с.
3. Аткинсон Э. А. Управленческий учет: [3-е изд.: пер. с англ.] / Э. А. Аткинсон, Р. Д. Банкер, Р. С. Каплан, М. Янг. – М. : Издательский дом «Вильямс», 2005. – 878 с.
4. Аудит: еволюція, потенціал, ефективність : [монографія] / К. О. Назарова. – К. : Київ. нац. торг.- екон. ун-т, 2015. – 464 с.
5. Аудит (Основи державного, незалежного професійного та внутрішнього аудиту) : [підручник] / В. В. Немченко, О. Ю. Редько, К. О. Редько та ін.; за ред. проф. В. В. Немченка. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 340 с.
6. Аудиту України 20 років: історичний аспект, проблемні питання та перспективи розвитку : колект. монографія / [Редько О. Ю. та ін.]; під наук. ред. д-ра екон. наук, проф. К. С. Сурніної; Тавр. нац. ун-т ім. В. І. Вернадського. – Сімферополь : ДІАЙП, 2013. – 291 с.
7. Бакаев А. С. Учетная политика предприятия / А. С. Бакаев, Л. З. Шнейдман. – М. : Бухгалтерский учет, 1994. – 112 с.
8. Бардаш С. В. Економічний контроль в Україні: системний підхід: [монографія] / С. В. Бардаш. – К. : КНТЕУ, 2010. – 656 с.
9. Бардаш С. В. Методологія і організація системи економічного превентивного контролю в Україні: автореф. дис. на здобуття д-ра екон. наук : спец. 08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз і аудит» / С. В. Бардаш. – К., 2011. – 36 с.
10. Безруких П. С. Бухгалтерский учет: [учебник] / П. С. Безруких, Н. П. Кондраков, В. Ф. Палий и др. [под ред. П. С. Безруких]. – М. : Бухгалтерский учет, 1994. – 528 с.

11. Белобжецкий И. А. Бухгалтерский учет и внутренний аудит / И. А. Белобжецкий. – М. : Бухгалтерский учет, 1994. – 128 с.
12. Бенько М. М. Інформаційні системи і технології в бухгалтерському обліку: [монографія] / М. М. Бенько. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2010. – 336 с.
13. Білуха М. Т. Теорія бухгалтерського обліку: [підручник] / М. Т. Білуха. – К. : КНТЕУ, 2000. – 692с.
14. Білуха М. Т. Теорія фінансово-господарського контролю і аудиту: [підручник] / М. Т. Білуха. – К. : Вища школа, 1996. – 364 с.
15. Білуха М. Т. Фінансовий контроль: теорія, ревізія, аудит: [підручник] / М. Т. Білуха, Т. В. Микитенко. – К. : Українська академія оригінальних ідей, 2006. – 888 с.
16. Бернстайн Л. А. Анализ финансовой отчетности / Л. А. Бернстайн. – М. : Финансы и статистика, 2003. – 622 с.
17. Белоусова І. А. Облікова політика в управлінському обліку / І. А. Белоусова // Вісник Житомирського державного технологічного університету. – 2003. – № 3 (25). – С. 27-30.
18. Бланк И. А. Основы финансового менеджмента / И. А. Бланк. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – К. : Ника-Центр, 2004. – 618 с.
19. Бланк И. А. Торговый менеджмент / И. А. Бланк. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – К. : Ника-Центр, 2004. – 780 с.
20. Блонська В. І. Стратегія управління доходами торговельного підприємства в умовах розвитку ринкових відносин / В. І. Блонська // Науковий вісник НЛТУ України: [зб. наук.-техн. праць] – Львів : РВВ НЛТУ України. – 2008. – Вип. 18.6. – С. 117-123.
21. Бондар В. П. Організація і технологія аудиторської діяльності: стратегія якості та відповідальності: автореф. дис. на здобуття д-ра екон. наук : спец. 08.00.09 «Бухгалтерський облік, аналіз і аудит» / В. П. Бондар; Державна академія статистики, обліку та аудиту держкомстату України. – К., 2009. – 36 с.

22. Бугай Н. Роль внутрішнього аудиту в удосконаленні системи управління ризиками в умовах нестабільної економіки (на прикладі ПАТ «Лебединський насінневий завод») [Електронний ресурс] / Н. Бугай, Ю. Михлик // Соціально-економічні проблеми і держава. — 2015. — Вип. 1 (12). — С. 58-66. — Режим доступу до журн.: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2015/15bnolnz.pdf>.
23. Бутинець Ф. Бухгалтерський облік у зарубіжних країнах / Ф. Бутинець, Л. Горещька. — Житомир : ПП «Рута», 2002. — 544 с.
24. Бутинець Ф. Ф. Бухгалтерський управлінський облік / [Ф. Ф. Бутинець та ін.]. — Житомир : ЖІТІ, 2000. — 536 с.
25. Бутинець Ф. Ф. Бухгалтерський, фінансовий облік / [за ред. проф. Ф. Ф. Бутиця]. — Житомир : ЖІТІ, 2001. — 288 с.
26. Бутинець Ф. Ф. Інформаційні системи бухгалтерського обліку: курс лекцій. [навчал. посіб. для студ. спеціал. 7.050106 «Облік і аудит»] / Ф. Ф. Бутинець, С.В. Івахненко. — Житомир : ЖІТІ, 1997. — 304 с.
27. Бутинець Ф. Ф. Бухгалтерський фінансовий облік. Конспект лекцій : Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. з спец. 7.050106 «Облік і аудит» / Ф. Ф. Бутинець, Н. Г. Виговська, С. В. Івахненко, Н. М. Малюга, Л. В. Чижевська, С. В. Бардаш, Т. А. Бутинець, В. М. Пархоменко, О. М. Петрук; ред.: Ф. Ф. Бутинець; Житомир. інж.-технол. ін-т. - Житомир : ПП «Рута», 2001. — 286 с.
28. Бухгалтерський облік, контроль і аналіз: проблеми теорії та методології [монографія] / [Бутинець Ф. Ф. та ін.]; за ред. д-ра екон. наук, проф., Засл. діяча науки і техніки, Засл. проф. ЖДТУ Ф.Ф. Бутиця; Нац. акад. статистики, обліку і аудиту, Вінниц. фін.-екон. ун-т, Житомир. наук. бух. шк. - К. : [б. в.], 2013. — 604 с.
29. Бухгалтерський фінансовий облік: підручник [для студ. спец. «Облік і аудит» вищ. навч. закладів]. / За ред. проф. Ф. Ф. Бутиця. — 5-е вид., доп. і перероб. — Житомир: ПП «Рута», 2003. — 601с.
30. Вахрушина М. А. Бухгалтерский управленческий учет: учеб. пособие / М. А. Вахрушина. — М. : ЗАО «Финстатинформ», 2000. — 359 с.

31. Вильямс Ян. Справочник СААР с комментариями / Ян. Вильямс. — М. : Инфра-М, 2000. — 380с.
32. Войналович О. П. Організація бухгалтерського обліку: теоретико-методичні засади: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня . канд. екон. наук: спец. 08.06.04 «Бухгалтерський облік, аналіз і аудит» / О. П. Войналович, Національний аграрний університет. — Київ, 2006. — 21 с.
33. Войнаренко М. П. Міжнародні стандарти фінансової звітності та аудиту: навч. посіб. / М. П. Войнаренко, Н. А. Пономарьова, О. В. Замазій. — К. : Центр учбової літератури, 2010 — 488 с.
34. Войтенко Т. Сучасний облік: «Два в одному» / Т. Войтенко, Я. Кавторєва, А. Риндя, Л. Солошенко. — Х. : Фактор, 2004. — 176 с.
35. Войтенко Т. План рахунків податкового обліку / Т. Войтенко, О. Кононенко // Бухгалтерський тиждень. — 2004. — № 46. — С.37-47.
36. Всемирная история экономической мысли: В 6 т. Т. 2. От Смита и Рикардо до Маркса и Энгельса / МГУ им. М. В. Ломоносова; Гл. редкол.: В. Н. Черковец (гл. ред.) и др.— М. : Мысль, 1988.— 574с.
37. Гальперин Я. М. Основы бухгалтерского учета [4-е изд.] / Я. М. Гальперин. — М.-Л., 1970. — 370с.
38. Ганяйло О. М. Особливості формування облікової політики підприємства при переході на міжнародні стандарти фінансової звітності / О. М. Ганяйло // Бухгалтерський облік, аналіз та аудит: проблеми теорії, методології та організації. — 2008. — №2. — С.13-15.
39. Велш, Глен А. Основи фінансового обліку : пер. с англ. / Глен А. Велш, Деніел Г. Шорт; пер. О. Мінін, О. Ткач. — К. : Основи, 1999. — 943 с.
40. Голов С. Ф. Бухгалтерський облік за міжнародними стандартами: приклади і коментарі [практичний посібник] / С. Ф. Голов, В. М. Костюченко. — К. : Лібра, 2001. — 840 с.
41. Голов С. Ф. Бухгалтерський облік та фінансова звітність за міжнародними стандартами / С. Ф. Голов, В. М. Костюченко. — К. : Лібра, 2004. — 880 с.

42. Голов С. Ф. Фінансовий та управлінський облік / С. Ф. Голов, В. І. Єфіменко. – К. : Автоінтерсервіс, 1996. – 544 с.
43. Голуб Н. М. Якісні характеристики програмного забезпечення інформаційних технологій аудиту / Н. М. Голуб // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету: Спецвип. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. «Моделювання систем і процесів обліку, аналізу і аудиту», (Київ, 10–11 квіт. 2008 р.). – 2008. – № 5. – С. 222–228.
44. Голуб Н. М. Обліково-інформаційне забезпечення сучасного менеджменту / Н. М. Голуб // Вісник національного університету водного господарства та природокористування. Економіка. – 2008. – Вип. 4 (44), ч. 5 – С. 200–203.
45. Голуб Н. М. До питання антикризового управління доходами / Н. М. Голуб // Коммунальное хозяйство городов. – 2009. – № 89. – С. 415–419.
46. Голуб Н. М. Вдосконалення обліку доходів відповідно до вимог міжнародних стандартів / Н. М. Голуб // Вісник Житомирського державного технологічного університету (Економічні науки). – 2009. – № 4 (50). – С. 31–32.
47. Голуб Н. М. До проблеми детінізації діяльності у сфері торгівлі / Н. М. Голуб // Економічний аналіз : Зб. наук. праць Терноп. нац. екон. ун-ту. – 2010. – Вип. 6. – С. 212–214.
48. Голуб Н. М. Еволюція наукових поглядів щодо змісту доходів та джерел їх утворення / Н. М. Голуб // Актуальні проблеми сучасної науки : матеріали п'ятої Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., (Київ, 29–31 жовт. 2008 р.). – К. ТОВ «ТК Меганом», 2008. – С. 14–16.
49. Голуб Н. М. Аудит доходів в системі стратегічного управління діяльністю торговельного підприємства / Н. М. Голуб // Сучасні проблеми фінансово-господарського контролю : матеріали Другої Всеукр. наук.-практ. конф., (Кривий Ріг, 21 лист. 2008 р.). – Кривий Ріг : КЕІ КНЕУ, 2008. – С. 239–242.
50. Голуб Н. М. Нормативно-правове регулювання обліку доходів / Н. М. Голуб // Облік, контроль і аналіз в управлінні підприємницькою діяльністю : матеріали VI-ї Міжнар. наук.-практ. конф., (Черкаси, 8–10 квіт. 2009 р.). – Черкаси : ЧДТУ, 2009. – С. 18–20.

51. Голуб Н. М. Проблеми визнання доходів для цілей обліку та аудиту / Н. М. Голуб // Реалізація національних економічних інтересів України в рамках євроінтеграційних процесів : матеріали Міжн наук-практ. конф. вчених та спеціалістів, (Сімферополь, 14–15 трав. 2009 р.). – Сімферополь : ПП «Підприємство Фенікс», 2009. – С. 209–213.
52. Голуб Н. М. До проблеми повного відображення доходів в системі обліку / Н. М. Голуб // Фінанси України 2009 : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф., (Київ, 15–16 груд. 2009 р.). – К. : ТОВ «Ультрадрук», 2009. – С. 44–45.
53. Голуб Н. М. Облік доходів в розумінні різних наукових шкіл / Н. М. Голуб // Розвиток України в XXI столітті: економічні, соціальні, екологічні, гуманітарні та правові проблеми : матеріали V Міжнар. інтернет-конф. (Тернопіль, 30 жовт. 2009 р.). – Тернопіль : ТНЕУ, 2009. – С. 25–27.
54. Голуб Н. М. Аудит доходів: можливі порушення / Н. М. Голуб // Інтелектуальний потенціал молоді в науці та практиці : матеріали III Всеукр. наук. конф. студ., аспірантів та молодих вчених, (Хмельницький, 28 трав. 2009 р.). – Хмельницький : УЕП, 2009. – С. 64–66.
55. Голуб Н. М. Облік доходів в умовах застосування комп'ютерних інформаційних систем / Н. М. Голуб // Інформаційні системи та технології управління : матеріали Міжнар. інтернет-конф. (Донецьк, 12 жовт. 2009 р.). – Донецьк : [ДонНУЕТ], 2009. – С. 158–162.
56. Гордієнко Н. І. Аудит, методика і організація : навч. посіб. [для студ. екон. спец.] ; у 2 ч. / Н. І. Гордієнко, О. В. Харламова, М. Ю. Карпенко. — Х. : ХНАМГ, 2007. – Ч. 2. – 2007. – 294 с.
57. Горицька Л. А. Поняття категорії «Дохід» і «Витрати» відповідно до національних стандартів бухгалтерського обліку і міжнародних стандартів бухгалтерського обліку та фінансової звітності / Л. А. Горицька // [Фінанси України] – 2008. – № 8. – С. 68–74.
58. Городилов М. А. Совершенствование организационных аспектов аудита и ревизии [Электронный ресурс] / М. А. Городилов // Аудит и финансовый

- анализ. — 2008. — № 5. — Режим доступу : <http://auditfin.com/fin/2008/5/Gorodilov/Gorodilov%20.pdf>.
59. Гуцайлюк З. В. Аудит (теорія, методика, збірник завдань) / З. В. Гуцайлюк, Я. В. Мех, М. Т. Щирба. — Тернопіль : Економічна думка, 2002. — 308 с.
60. Даньків Й. Я. Бухгалтерський облік в галузях економіки: навч. посібник / Й. Я. Даньків, М. Р. Лучко, М. Я. Остап'юк. — Київ : Знання і Прес, 2003. — 206 с.
61. Даценко Г. В. Проблеми розвитку внутрішнього аудиту в Україні [Електронний ресурс] / Г. В. Даценко, М. В. Уманська // — Доступ до ресурсу : www.inkonf.org
62. Державна служба статистики України. Статистична інформація. Макроекономічні показники [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
63. Дерій В. А. Витрати і доходи підприємств у системі обліку та контролю: [монографія] / В. А. Дерій. — Тернопіль : ТНЕУ, «Економічна думка», 2009. — 272с.
64. Добровський В. М. Управлінський облік: [навч.-метод. посібник для самоствивч. дисц.] / В. М. Добровський, Л. В. Гнилицька, Р. С. Коршикова; за ред. В. М. Добровського. — К. : КНЕУ, 2003. — 235 с.
65. Додонов А. А. Организация учета в условиях АСУ / А. А. Додонов. — М. : Легкая индустрия, 1973. — 210 с.
66. Дудка С. Внутрішній аудит: найголовніше / С. Дудка. — 2011. — 230 с.
67. Економічний енциклопедичний словник : У 2 т. Т. 1 / [за ред. С. В. Мочерного]. — Львів : Світ, 2005. — 616 с.
68. Економічна теорія. Політекономія: [підручник] / за ред. В. Д. Базилевича / В. Д. Базилевич, В. М. Попов, К. С. Базилевич, Н. І. Гражевська. - 7-те вид., перероб. і доп. — К. : Знання-Прес, 2008. — 719 с.
69. Євдокімов В. В. Особливості впровадження комп'ютерних систем бухгалтерського обліку на великих підприємствах / В. В. Євдокімов // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. — №1(13). — Житомир : ЖДТУ, 2009. — С. 193-202.

70. Энтони Р. Рис Дж. Учет: ситуации и примеры: [Пер. с англ. / Под. ред. и с предисл. А. М. Петрачкова]. – 2-е изд., стереотип. – М. : Финансы и статистика, 1998. – 560 с.
71. Жаліло Я. А. Системна криза в Україні: передумови, ризики, шляхи подолання : аналіт. доп. / Я. А. Жаліло, К. А. Кононенко, В. М. Яблонський [та ін.] ; за заг. ред. Я. А. Жаліла. – К. : НІСД, 2014. – 132 с.
72. Житний П. Є. Облікова політика в умовах розвитку фінансово-промислових систем: методологія та організація: [монографія] / П. Є. Житний. – Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2007. – 352 с.
73. Жминько С. И. Внутренний аудит / С. И. Жминько, О. И. Швырева, М. Ф. Сафонова. – Ростов н/Д : Феникс, 2008. — 316 с.
74. Загородній А. Г. Ризики аудиторської діяльності: методика виявлення й оцінювання : [монографія] / А. Г. Загородній, Л. М. Пилипенко. – Л. : ЗУКЦ, 2010. – 232 с.
75. Задорожний З.- М. В. Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи обліку [монографія] / З.-М. В. Задорожний, Я. Д. Крупка. – 2013. – 294 с.
76. Зубілевич С. К. Облік доходів за міжнародними стандартами бухгалтерського обліку / С. К. Зубілевич // Вісник бухгалтера і аудитора України. – 2012. – № 2. – С. 4–11.
77. Іванова Н. А. Організація і методика аудиту: [навч. посібник] / Н. А. Іванова, О. В. Ролінський. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 216 с.
78. Івахненко С. В. Інформаційні технології аудиту та внутрішньо-господарського контролю в контексті світової інтеграції : [монографія] / С. В. Івахненко. — Житомир : Рута, 2010. — 432 с.
79. Івахненко С. В. Інформаційні технології в організації бухгалтерського обліку та аудиту : [навч. посіб.] / С. В. Івахненко. – 4-те вид., випр. – К. : Знання-Прес, 2008. – 348 с.
80. Ивашкевич В. Б. Организация бухгалтерского учета с применением ЭВМ / В. Б. Ивашкевич. – М. : Финансы и статистика, 1988. – 176 с.

81. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій: Наказ Міністерства фінансів України від 30.11.99р. № 291 у редакції від 18.06.2015 р. № 573 (із змінами і доповненнями) // [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: [http:// www.minfin.gov.ua](http://www.minfin.gov.ua)
82. Інформаційні системи і технології в обліку та аудиті: підручник / В. Д. Шквір, А. Г. Загородній, О. С. Височан; [Нац. ун-т «Львів. політехніка». - 2-ге вид., доопрац. і допов.]. – Л. : Вид-во Львів. політехніки, 2013. – 399 с.
83. Історія економічних учень: підручник / [Л. Я. Корнійчук, Н. О. Татаренко, А. М. Поручник та ін.; За ред. Л. Я. Корнійчук, Н. О. Татаренко]. – К.: КНЕУ, 1999. – 564 с.
84. Каменська Т. О. Ефективність діяльності та якість внутрішнього аудиту / Т. О. Каменська // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. – Чернівці, 2010 – вип. III (39). – С. 301-306.
85. Каменська Т. О. Внутрішній аудит. Сучасний погляд : [монографія] / Т. О. Каменська. – К., 2010. – 499 с.
86. Каменська Т. О. Система первинного обліку як об'єкт внутрішнього аудиту/ Т. О. Каменська // Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту. – К, 2011. – №1 (30). – С. 48-52.
87. Каменська Т. О. Основні принципи організації роботи внутрішнього аудиту / Т. О. Каменська // Аудит в Україні: ідентифікація та парадигма розвитку. Наукова школа аудиту Національного Центру Обліку та Аудиту. Спеціальний випуск. – К., 2010. – С. 20-23.
88. Каменська Т. О. Роль внутрішнього аудиту в сучасних умовах : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. [Сучасна наукова думка], (Миколаїв, 17черв. 2010 р.). – Миколаїв, 2010. – С. 11-13.
89. Каменська Т. О. Управління внутрішнім аудитом: розробка нормативних документів / Т.О. Каменська // Вісник соціально-економічних досліджень: Зб. наук. праць Одес. Держ. Економ. ун-ту. – Одеса, 2010. - №39. – С. 64-70.

90. Каменська Т. О. Аналітичні процедури як метод отримання аудиторських доказів [Електронний ресурс] / Т. О. Каменська, О. Ю. Редько // Проблеми системного підходу в економіці. Електронне наукове фахове видання. Режим доступу до журн.: http://www.nbuuv.gov.ua/e-journals/PSPE/2010_4/Kamenska_410.htm.
91. Каменская Т. А. Отчетность, предоставляемая руководящему органу компании о деятельности службы внутреннего аудита / Т. А. Каменская // Инновационные и экономические проблемы современной России: межвузовский сборник трудов. – М.: СВР-АРГУС, 2009. – С. 43-46.
92. Карпінський Б. А. Фінанси: термінологічний словник / Б. А. Карпінський, Т. Б. Шира. – К. : «Видавничий дім «Професіонал», 2007. – 608 с.
93. Качалин В. Финансовый учет и отчетность в соответствии со стандартами СААР / В. Качалин. – М. : Дело, 1998.
94. Кашаев А. Н. Организация бухгалтерского учета в производственных объединениях / А. Н. Кашаев. – М. : Финансы и статистика, 1986. – 192 с.
95. Кирьянова З. В. Теория бухгалтерского учета: [учебник] / З. В. Кирьянова. – М. : Финансы и статистика, 1995. – 192 с.
96. Князева О. В. Класифікація доходів підприємств в системі бухгалтерського обліку / О. В. Князева // Вісник КНТЕУ. – 2006. – № 5. – С. 56-62.
97. Кодекс етики професійних бухгалтерів 2009. Міжнародна федерація бухгалтерів / перекл. з англ.; за ред. С. Я. Зубілевич. – К. : Федерація професійних бухгалтерів і аудиторів України, 2010. – 124 с.
98. Концептуальна основа фінансової звітності, видана РМСБО у вересні 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/929_009.
99. Концепція незалежності: зовнішній і внутрішній аудит: [монографія] / [Н. С. Шалімова та ін.] ; за ред. д-ра екон. наук, проф. І. К. Дрозд. – К. : Сова, 2012. – 238 с.
100. Костів М. А. Управлінські аспекти обліку та контролю операційних доходів і витрат на підприємствах електролампового виробництва : дис... канд.

екон. наук: 08.06.04 / Костів Мирон Андрійович ; Укоопспілка, Львівська комерційна академія. – Л., 2005. – 228 с.

101. Костюк П. А. Бухгалтерский словарь / П. А. Костюк. – Мн.: “Вышейш. школа”, 1971. – 160 с.

102. Кузнецова Ю. Н. Эволюция концепции прибыли: от прошлого к настоящему / Ю. Н. Кузнецова // Бухгалтерский учет. – 1992. – №12. – С. 25-28.

103. Кузьмін О. Є. Основи менеджменту : підручник / О. Є. Кузьмін, О. Г. Мельник. – К. : „Академвидав” (Альма-матер), 2003. – 416 с.

104. Кузьминский А. Н. Организация бухгалтерского учета и анализа хозяйственной деятельности / А. Н. Кузьминский, В. В. Сопко. – К. : Вища шк. Головное изд-во, 1986. – 256 с.

105. Куцик П. О. Глобальна економіка: принципи становлення, функціонування, регулювання та розвитку / П. О. Куцик, О. І. Ковтун, Г. І. Башнянин. – Львів : Видавництво ЛКА, 2015. – 594 с.

106. Куцик П. О. Економічна суть та склад витрат майбутніх періодів / П. О. Куцик, Н. В. Куценко // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу: міжнарод. збірник наукових праць / Серія: Бухгалтерський облік, контроль і аналіз / [відповід. ред. д.е.н., проф. Ф.Ф. Бутинець]. – Вип. 3 (18), Ч.1. – Житомир : ЖДТУ, 2011. – С. 217-221.

107. Куцик П. О. Облік витрат майбутніх періодів: організаційний аспект / П. О. Куцик // Розвиток бухгалтерського обліку: теорія, професія, міжпредметні зв'язки: збірник матеріалів ІХ Міжнар. наук.- практ. конф. (26 лютого 2015 р.; м. Київ) / Відпов. за вип. Б. В. Мельничук. – К. : ННЦ «ІАЕ», 2015. – С. 285-289.

108. Куцик П. О. Сучасний підхід до організації обліку доходів майбутніх періодів / П. О. Куцик, Л. Т. Ясінська // Економічні науки. Сер. : Облік і фінанси. – 2012. – Вип. 9(2). – С. 216-223.

109. Лебедзевич Я. В. Основні тенденції визначення фінансового результату: історичний аспект / Я. В. Лебедзевич // Вісник ЖІТІ. – 2000. – № 9. – С. 64-71.

110. Лежненко Л. І. Облік і аудит формування фінансових результатів (на прикладі хлібопекарних підприємств України) : дис. ... канд. екон. наук :

- 08.00.09 / Леженко Людмила Ігорівна ; Держ. вищ. навч. закл. «Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана». – К., 2009. – 219 с.
111. Ліфанов О.Д. Внутрішній аудит / О.Д. Ліфанов. – 2011. – 348 с.
112. Лисица Т. Доходы и расходы: ведем учет по-новому / Т. Лисица // Баланс. – 2011. – № 32. – С. 46–49.
113. Литвин Ю. Я. Організація бухгалтерського обліку, контролю і аналізу в сільському господарстві: [навч. посібник] / Ю. Я. Литвин. – К.: Виша шк., 1993. – 301 с.
114. Литвин Ю. Я. Організація бухгалтерського обліку, контролю і аналізу в сільському господарстві: [підручник] / [Ю. Я. Литвин, В. М. Олійник, М. С. Палюх, М. В. Семчишин]; за ред. засл. діяча науки і техніки України, академіка АН вищої школи України Ю. Я. Литвина. – Тернопіль : «Тернопіль», 1998. – 376 с.
115. Лігоненко Л. О. Антикризове управління підприємством: теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій. / Л. О. Лігоненко. – К. : КНТЕУ, 2001. – 580 с.
116. Лучко М. Р. Історія обліку: світ та Україна, погляд крізь роки / М. Р. Лучко, М. Я. Остап'юк. – Тернопіль : Зорепад, 1998. – 151 с.
117. Лучко М. Р. Контроль якості внутрішнього аудиту підприємств в умовах євроінтеграційних процесів / М. Р. Лучко, Н. М. Пилипчук // Бізнес Інформ. – №7. – 2015. — С. 229–234.
118. Мазаракі А. А. Економіка торговельного підприємства: [підручник для вузів] / А. А. Мазаракі, Л. О. Лігоненко, Н. М. Ушакова / під ред. проф. Н. М. Ушакової. – К. : «Хрещатик», 1999. – 800 с.
119. Макаров В. Г. Теория бухгалтерского учета : изд. 2-е, перераб. и доп. / В. Г. Макаров – М. : Финансы, 1975. – 295 с.
120. Макеєва О. Перспективи розвитку внутрішнього аудиту в Україні / О. Макеєва // – Економіст, 2010. – С. 54–56.
121. Малькова Т. Н. Древняя бухгалтерия: какой она была? / Т. Н. Малькова – М. : “Финансы и статистика”, 1995. – 304 с.

122. Манів З. О. Економіка підприємства: навч. посіб. / З. О. Манів, І. М. Луцький. – К. : Знання, 2004. – 580 с.
123. Маркс К. Капитал: Критика политической экономии: Т.3 кн.3: Процесс капиталистического производства, взятый в целом / К. Маркс. ч.2. – 1989. – 509-1078с.
124. Марченко Д. М. Удосконалення організації внутрішнього фінансового контролю підприємств / Д. М. Марченко // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 2. – С. 163-171.
125. Маршалл А. Принципы экономической науки : [т.1. пер. с англ.] / А. Маршалл – М. : Издат. Группа «Прогресс», 1993. – 415с.
126. Мельник Л. Ю. Економічна теорія: політекономічний контекст : [навч. посіб.] / Л. Ю. Мельник, П. М. Макаренко. – К. : Кондор, 2008. – 524 с.
127. Методичні рекомендації по застосуванню реєстрів бухгалтерського обліку № 356 від 29.12.2000 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://minfin.com.ua/taxes/-/!news/nnakMINFIN_356/nnakMINFIN_356.html.
128. Мэтьюс М. Р. Теория бухгалтерского учета: [учебник] // Пер. с англ. под ред. Я. В. Соколова, И. А. Смирновой. – М. : Аудит, ЮНИТИ, 1999. – 663 с.
129. Міжнародні професійні стандарти внутрішнього аудиту (Стандарти). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.iaa-ru.ru/files/documents_open/Standards%20rus%202013%20ПА%20clean.pdf
130. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку МСБО 18 “Дохід”. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/929_025
131. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг : видання 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.apu.com.ua/891-mizhнародni-standarti-kontrolyu-yakosti-auditu-oglyadu-inshogo-nadannya-vpevnenosti-ta-suputnikh-poslug-vidannya-2014-roku>

132. Мильнер Б. З. Теория организации : [учебник] / Б. З. Мильнер. – М. : ИНФРА-М, 2003. – 558 с.
133. Мних Є. В. Економічний аналіз діяльності підприємства : [підручник] / Є. В. Мних. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2008. – 514 с.
134. Мних Є. В. Контроль у системі інноваційного менеджменту підприємства : [монографія] / Є. В. Мних, С. В. Бардаш, О. А. Шевчук та ін. – Київ : КНТЕУ, 2011. – 452 с.
135. Мних Є. В. Фінансовий аналіз : [підручник] / Є. В. Мних, Н. С. Барабаш. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2014. – 536 с.
136. Мочерний С. В. Економічний енциклопедичний словник : У 2 т. Т. 1 / [за ред. С. В. Мочерного]. – Львів : Світ, 2005. – 616 с.
137. Мултанівська Т. В. Теоретичні основи внутрішнього аудиту та його місце в системі управління компанією / Т. В. Мултанівська, Т. С. Воїнова // Економіка розвитком. – 2012. – № 3(63). – С. 54-60.
138. Назарова К. О. Сучасні тенденції трансформації внутрішнього аудиту / К. О. Назарова // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2011. – № 6. – С. 94-101.
139. Нападівська Л. В. Роль та значення методів економічного аналізу у прийнятті управлінських рішень / Л. В. Нападівська // Регіональні перспективи, Кременчук : Асоціація «Перспектива» – 2007. – № 2-3. – С. 22-23.
140. Нападівська Л. В. Управлінський облік : [монографія] / Л. В. Нападівська. – Дніпропетровськ : Наука і освіта, 2000. – 450 с.
141. Нападівська Л. В. Управлінський облік : [підручник для студентів вищих навчальних закладів] / Л. В. Нападівська. – К. : Книга, 2008. – 544 с.
142. Нарібаєв К. Н. Организация бухгалтерского учета в США / К. Н. Нарібаєв. – М. : Финансы, 1979. – 152 с.
143. Наумова Н. А. Основы бухгалтерского учета : [учеб. пособие] / Н. А. Наумова, И. П. Василевич, Л. В. Нуридинова ; под ред. Я. В. Соколова. – М. : Аудит, ЮНИТИ, 2000. – 304 с.

144. Немченко В. В. Практичний курс внутрішнього аудиту : [підручник] / В. В. Немченко, В. П. Хомутенко, А. В. Хомутенко. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 240 с.
145. Нестеренко О. О. Планування аудиту товарних операцій на підприємствах роздрібної торгівлі / О. О. Нестеренко // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка». – Ужгород, 2010. – Спеціальний випуск 29 (частина 1). – С. 330-333.
146. Никонович М. О. та ін. Організація і методика аудиту : [навч. посіб.] / за ред. Є. В. Мниха. – К., КНТЕУ, 2006. – 472с.
147. Облік, аналіз та контроль: теорія, методологія, практика [колект. монографія] : / [за ред. І. Б. Садовської] ; Луц. нац. техн. ун-т [та ін.]. – Луцьк : Луц. НТУ, 2014. – 270 с.
148. Основи економічної теорії : політекономічний аспект : [підручник] / відп. ред. Г.Н. Климко. – 4-те вид., перероб. і доп. – К. : Знання-Прес, 2002. – 615 с.
149. Основи економічної теорії : [посіб. для студ. вищих навч. закл.] / за ред. Ю. В. Ніколенка / Ю. В. Ніколенко, А. В. Демківський, Л. І. Вергун, О. М. Діденко. – 3-тє вид. – К. : ЦУЛ, 2003. – 504 с.
150. Основи економічної теорії : [посіб. для студ. вищих навч. закл.] / В. О. Рибалкін, М. О. Хмелевський, Т. І. Біленко, А. Г. Прохоренко. – К. : Академія, 2003. – 351 с.
151. Павлюк І. Проблеми бухгалтерського обліку торгової націнки та шляхи їх вирішення / І. Павлюк // Бухгалтерський облік і аудит. – 2008. – № 2. – С.15-25.
152. Палий В. Ф. АСУ и проблемы теории бухгалтерского учета / В. Ф. Палий, Я. В. Соколов : – М. : Финансы и статистика, 1981. – 224 с.
153. Пантелеев В. П. Аудит : [навч. посіб.] / В. П. Пантелеев. – К. : Видавничий дім «Професіонал», 2008. – 400 с.
154. Пантелеев В. П. Внутрішній аудит / В. П. Пантелеев, М. Д. Корінько. – К.: Держ. академія статистики обліку та аудиту Державного комітету статистики України, 2006. – 247 с.

155. Пантелеев В. П. Внутрішньогосподарський контроль: методологія та організація : [монографія] / В. П. Пантелеев. – К. : ДП «Інформ-аналіт. агентство», 2008. – 491 с.
156. Пелешко Н. М. Аналітичні процедури аудиту доходів і витрат підприємства / Н. М. Пелешко // Вісник Національного університету «Львівська політехніка» / Менеджмент та підприємництво в Україні : етапи становлення і проблеми розвитку. – 2009. – № 647. – С. 458-462.
157. Петрик О. А. Аудит: методологія і організація : [монографія] / О. А. Петрик. – К. : КНЕУ, 2003. – 260 с.
158. Петрик О. А. Концептуальні основи внутрішнього аудиту на підприємствах України / О. А. Петрик // Регіональні перспективи. – 2001. – № 2-3. – С. 197-200.
159. Петрик О. А. Оцінка системи внутрішнього контролю підприємства у процесі незалежної аудиторської перевірки / О. А. Петрик // Вісник податкової служби України. – 2003. – № 19. – С. 59-63.
160. Петрик О. А. Стан та перспективи розвитку аудиту в Україні: методологічні та організаційні аспекти : дис. доктора екон. наук: 08.06.04 / О. А. Петрик. – Київ, 2004. – 540 с.
161. Петрик О. Законодавчо-нормативне регулювання аудиторської діяльності в Україні: реалії сьогодення / О. Петрик // Бухгалтерський облік і аудит. – 2009. – № 8/9. – С. 70-77
162. Петрова В. И. Научная организация бухгалтерского учета / В. И. Петрова. – М. : Финансы, 1975. – 136 с.
163. Пилипчук Н. М. Проблеми формування облікової політики щодо доходів з основної діяльності підприємств торгівлі / Н. М. Пилипчук // Економічний аналіз : Зб. наук. праць Терноп. нац. екон. ун-ту. – 2011. – №9. – Частина 1. – С.256-259.
164. Пилипчук Н. М. Оптимізація облікової інформації про доходи з основної діяльності в системі управління діяльністю підприємств / Н. М. Пилипчук // Регіональна бізнес-економіка и управление. – 2013. – №1(37). – С.105-109.

165. Пилипчук Н. М. Концептуальна модель організаційно-методичного забезпечення внутрішнього аудиту доходів / Н. М. Пилипчук // Економічний аналіз : Зб. наук. праць Терноп. нац. екон. ун-ту. – 2015. – Т. 19, (№ 1). – С. 193–199.
166. Пилипчук Н. М. Методичний підхід до організації аналітичної роботи внутрішнього аудиту доходів від основної діяльності / Н. М. Пилипчук // Економічний аналіз : Зб. наук. праць Терноп. нац. екон. ун-ту. – 2015. – Т. 19, (№ 1). – С. 193–199.
167. Пилипчук Н. М. Проблеми бухгалтерського обліку доходів в умовах використання комп'ютерних інформаційних систем / Н. М. Пилипчук // Інформаційні системи і технології в економіці : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., (Київ, 3–4 берез. 2011 р.). – К. : КНТЕУ, 2011. – С. 272–274.
168. Пилипчук Н. М. Проблеми облікового забезпечення управління доходами на підприємствах торгівлі / Н. М. Пилипчук // Економічний і соціальний розвиток України в ХХІ столітті: національна візія та виклики глобалізації : матеріали ХІ Міжнар. наук.-практ. конф. молодих вчених, (Тернопіль, 13–14 берез. 2014 р.). – Тернопіль : Вектор, 2014. – С. 308–310.
169. Пилипчук Н. М. Проблеми організації контролю якості аудиту в Україні / Н. М. Пилипчук // Наукове забезпечення пр�ксеології аудиту : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., (Київ, 6–7 лист. 2014 р.). – К. : КНТЕУ, 2014. – С. 111–114.
170. Пилипчук Н. М. Роль внутрішнього аудиту в розвитку фінансової системи України / Н. М. Пилипчук // Розвиток фінансової системи України в умовах економічних перетворень : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 15–16 квіт. 2015 р.). – К. : КНТЕУ, 2015. – С. 145–147.
171. Пильменштейн Д. И. Основы бухгалтерского учета. Изд. 2 / Д. И. Пильменштейн – М. : Статистика, 1974. – 160 с.
172. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

173. Подольский В. И. Информационные системы бухгалтерского учета : [учебник для вузов] / под ред. В. И. Подольского. – М. : Аудит, ЮНИТИ, 1998. – 319 с.
174. Подолянчук О.А. Облік доходів сільськогосподарських підприємств: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.09 / Подолянчук Олена Анатоліївна. – К., 2009. – 286 с.
175. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 9 «Запаси» : затверджене наказом Міністерства фінансів України від 20.10.1999 р. № 246, зі змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0751-99>.
176. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 15 «Дохід» : затверджене наказом Міністерства фінансів України від 20.10.1999 р. № 246, зі змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0751-99>.
177. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати» : затверджене наказом Міністерства фінансів України від 20.10.1999 р. № 246, зі змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0751-99>.
178. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 19 «Об'єднання підприємств» : затверджене наказом Міністерства фінансів України від 20.10.1999 р. № 246, зі змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0751-99>.
179. Положення з національної практики контролю якості аудиторських послуг 1 «Організація аудиторськими фірмами та аудиторами системи контролю якості аудиторських послуг», затверджене рішенням Аудиторської палати України № 182/4 від 27.09.2007 року // Аудиторська палата України. – Електронний ресурс. – <http://www.apu.com.ua/>
180. Практичний курс внутрішнього аудиту : підручник / за ред. В. В. Демченко. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 240 с

181. Про аудиторську діяльність: Закон України, затв. постановою Верховної Ради України від 22 квіт. 1993 р. зі змін. і допов. // Відом. Верховної Ради України. – 1993. – № 23.
182. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16.07.1999 № 996-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nau.kiev.ua>.
183. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»: Наказ Міністерства фінансів України від 07.02.2013 р. № 73 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>.
184. Про інформацію : Закон України, прийнятий Верховною Радою України № 2657-XII від 2 жовтня 1992р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nau.kiev.ua>
185. Про облікову політику : лист Міністерства фінансів України від 21.12.05 р. № 31-34000-10-5 / 27793 зі змінами та доповненнями [Електронний ресурс] / Україна. Мін-во фінансів. – Режим доступу: <http://www.liga.net>.
186. Про схвалення проекту нової редакції Принципів корпоративного управління України [Електронний ресурс] : Рішення Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 11.12.2003 № 571. – Режим доступу: <http://www.nssmc.gov.ua/activities/corpmanagement>.
187. Проблеми і перспективи розвитку аудиту в Україні : [монографія] / [Пушкар М. С. та ін.] ; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Пушкаря Михайла Семеновича; Терноп. нац. екон. ун-т, Каф. аудиту, ревізії та контролінгу. – Т. : ТНЕУ : Карт-бланш, 2012. – 219 с.
188. Проблеми і перспективи розвитку бухгалтерського обліку, аналізу та контролю в умовах глобалізації економіки : [монографія] / за заг. ред. проф. Вериги Ю. А., доц. Ночовної Ю. О.; ВНЗ Укоопспілки «Полтав. ун-т економіки і торгівлі» (ПУЕТ). – Полтава : ПУЕТ, 2014. – 332 с.

189. Проскуріна Н. М. Розвиток процедур аудиту: теорія та методологія : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.09 / Проскуріна Неля Миколаївна ; Держ. служба статистики України, Нац. акад. статистики, обліку та аудиту. – К., 2012. – 573 с.
190. Прохар Н. В. Облік доходів, витрат і фінансових результатів: проблеми теорії та практики : [монографія] / Н. В. Прохар, Ю. О. Ночовна. – Полтава : РВВ ПУЕТ, 2011. – 257 с.
191. Пушкар М. С. Бухгалтерський облік: основи методології і організації / М. С. Пушкар, Т. П. Журавель, Ю. Я. Литвин, В. Г. Мельник. – Тернопіль : 1997. – 266 с.
192. Пушкар М. С. Історія обліку і контролю господарської діяльності : навч. посіб. / М. С. Пушкар, Н. В. Гавришко, Р. В. Романів. – Тернопіль : Карт-бланш, 2003. – 223 с.
193. Пушкар М. С. Тенденції та закономірності розвитку бухгалтерського обліку в Україні (теоретико–методологічні аспекти): [монографія] / М. С. Пушкар. – Тернопіль: Економічна думка, 1999. – 424 с.
194. Пушкар М. С. Філософія обліку : [монографія] / М. С. Пушкар. – Тернопіль: Карт-бланш, 2002. – 158 с.
195. Редько О. Ю. Аудит в Україні. Морфологія : [монографія] / О. Ю. Редько. – К. : ДП «Інформ-аналіт. агентство». – 2008. – 493 с.
196. Редько О. Ю. Методологія та організація професійного аудиту в Україні. Стан та перспективи розвитку : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.09 / Редько Олександр Юрійович ; Держ. ком. статистики України, Держ. акад. статистики, обліку та аудиту. – К., 2009. – 453 с.
197. Реслер М. В. Облік витрат та доходів операційної діяльності меблевих підприємств : дис... канд. екон. наук : 08.06.04 / Реслер Марина Василівна ; Терноп. нац. екон. ун-т. – Т., 2006. – 242 с.
198. Рожко М. Ю. Категорія «дохід» в обліковій теорії та практики. Розвиток системи обліку, аналізу та аудиту в Україні: традиції, проблеми, перспективи. [Зб. тез доп. студ.-учас. VI міжнар. студент. наук. конфер.] 14

березня 2014. – К. : ДП «Інформаційно-аналітичне агенство», 2014. – С. 60-63.

199. Розвиток науки про бухгалтерський облік і господарський контроль: забезпечення стійкості розвитку економіки України : [монографія] / Т. А. Бутинець [та ін.] ; за ред. д-ра екон. наук, проф., Засл. діяча науки і техніки України Ф. Ф. Бутинця ; Житомир. держ. технол. ун-т, Ін-т обліку і фінансів. – Житомир : ЖДТУ, 2012. – 307 с.

200. Рудницький В. Внутрішній аудит: Методологія, організація : [монографія] / В. Рудницький – Т. : Економічна думка, 2000. – 354с.

201. Рядська В. В. Аудит в економічній системі України: сучасний стан та концепція розвитку : [монографія] / В. В. Рядська. – Чернігів : Лозовий В. М. [вид.], 2014. – 471 с.

202. Рядська В. В. Аудит у розвитку підприємницької діяльності в Україні : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.09 / Рядська Валентина Володимирівна ; Держ. ВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана». – Київ, 2015. – 33 с.

203. Садовников О. А. Шляхи вдосконалення організації і методики аудиту доходів за видами діяльності / О. А. Садовников // Аудитор України. – 2008. – № 21. – С. 29–32.

204. Садовська І. Б. Застосування оперативного бюджетного планування на сільськогосподарських підприємствах / І. Б. Садовська, Н. В. Тлущкевич // Облік і фінанси АПК. – 2006. – №11. – С.73–78.

205. Сахарцева І. І. Основи складання бухгалтерської звітності за вимогами Національних стандартів України: [навч. посіб.] / І. І. Сахарцева. – К. : Кондор, 2003. – 614 с.

206. Смирнов Э. А. Основы теории организации / Э. А. Смирнов. – М. : Аудит, Юнити, 1998. – 375с.

207. Сметанко О. В. Теорія та практика внутрішнього аудиту в акціонерних товариствах України : [монографія] / О. В. Сметанко ; ДВНЗ «Київ. нац. економ. ун-т ім. В. Гетьмана». – К. : КНЕУ, 2014. – 436 с.

208. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов : / Кн. 1 Ш / Рос. АН, Ин-т экономики ; отв. ред. Л. И. Абалкин. – М. : Наука, 1993. – 570 с.
209. Соколов Я. В. Бухгалтерский учет: от истоков до наших дней : [учебное пособие для вузов]. – М. : Аудит, ЮНИТИ, 1996. – 638 с.
210. Соколов Я. В. История бухгалтерского учета : [учебник] / Я. В. Соколов, В. Я. Соколов. – М. : Финансы и статистика, 2004. – 272 с.
211. Сонин А. Внутренний аудит для успешной компании / А. Сонин // Консультант. – 2004. – № 19. – С. 20-23.
212. Сонин А. С. Внутренний аудит как важнейший элемент системы управления компанией [Электронный ресурс] // Институт внутренних аудиторов : / А. С. Сонин. – Режим доступа: <http://www.iaa-ru.ru>.
213. Сопко В. В. Бухгалтерський облік / В. В. Сопко. – К. : КНЕУ, 2000. – 578 с.
214. Сопко В. В. Організація бухгалтерського обліку, економічного контролю та аналізу : [підручник] / В. В. Сопко, В. П. Завгородній. – К. : КНЕУ, 2000. – 260 с.
215. Сотникова Л. В. Оценка состояния внутреннего аудита : [практ. пособ.] / Л. В. Сотникова ; под ред. В. И. Подольского. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2005. – 143 с.
216. Сподарик В. Внутрішній аудит: проблеми, методика та організація / В. Сподарик // Економічний аналіз. – 2010. – № 6. – С. 503-505.
217. Сухарева Л. О. Аудит: оцінка якості системи бухгалтерського обліку : [монографія] / Л. О. Сухарева, К. О. Закалінська ; Донецький національний ун-т економіки і торгівлі ім. Михайла Туган-Барановського. – Донецьк : Вебер, Донецька філія, 2009. – 263 с.
218. Тарасюк М. В. Бюджетування в торговельних підприємствах та об'єднаннях. Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.06.01 / М. В. Тарасюк ; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. – К., 2006. – 26 с.
219. Тарнавська Н. П. Менеджмент: теорія та практика / Н.П. Тарнавська, Р.М. Пушкар. – К. : Видавничо-книготоргова фірма «Карт-бланш», 1997. – 458 с.

220. Теорія бухгалтерського обліку: [монографія] / Л. В. Нападовська, М. Добія, Ш. Сандер, Р. Матезіс та ін.; за заг.ред. Л. В. Нападовської. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2008. – 735 с.
221. Ткаченко Н. М. Бухгалтерський облік на підприємствах України з різними формами власності : [навч. посіб.] / Н. М. Ткаченко – 3-тє вид, доп. й перероб. – К. : А.С.К., 1998. – 784 с.
222. Томіна В. Ю. Аудиторська діяльність в Україні: адміністративно-правовий аспект : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Томіна Вікторія Юріївна ; Держ. ВНЗ «Запоріз. нац. ун-т» М-ва освіти і науки України. – Запоріжжя, 2015. – 17 с.
223. Труфіна Ж. С. Загальні принципи та організаційні аспекти аудиту доходів і фінансових результатів операційної діяльності хлібопекарних підприємств / Ж. С. Труфіна // Вісник Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» : зб. наук. праць. – Темат. вип. : Розвиток обліку та аудиту як основи інформаційно-аналітичної системи підприємства. – Х. : НТУ «ХПІ», 2005. – № 58, т. 2. – С. 142-144.
224. Учет, анализ и аудит на современном уровне развития: теория и практика : [монография] / [Е. Е. Ионин и др.] ; под ред. Е. Е. Ионина ; Донец. нац. ун-т, Каф. «Учет, анализ и аудит». – Донецк : Ноулидж, Донец. отд-ние, 2014. – 357 с.
225. Філозоп О. В. Організація процесу внутрішнього аудиту на підприємстві / О. В. Філозоп // Міжнародний збірник наукових праць. – 2009. – №1(13). – С. 30-35.
226. Фоміна О. В. Облік і аудит в управлінні продажами товарів : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.09 / Фоміна Олена Володимирівна ; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. – К., 2008. – 269 с.
227. Хендриксен Э.С., Ван Бреда М.Ф. Теория бухгалтерского учета: Пер. с англ. / Под ред. проф. Я.В. Соколова. / Э.С. Хендриксен, М.Ф. Ван Бреда – М.: Финансы и статистика, 2000. – 576 с.

228. Хил Лафуенте А. М. Финансовый анализ в условиях неопределенности / А. М. Хил Лафуенте ; [пер. с исп. под ред. Е. И. Велесько, В. В. Краснопрошина, Н. А. Лепешинского]. – Мн.: Технология, 1998. – 150 с.
229. Хорнгрен Ч. Управленческий учет / Ч. Хорнгрен, Дж Фостер, Ш Датар. – [10-е изд]. – [пер. с англ.]. – СПб. : Питер, 2005. – 1008 с.
230. Цал-Цалко Ю. С. Витрати підприємства : [навч. посіб.] / Ю. С. Цал-Цалко – К. : Центр навчальної літератури, 2002. – 656 с.
231. Ченаш В. С. Внутрішній аудит як система забезпечення ефективного управління підприємством / В. С. Ченаш // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – № 6. – С. 116-119.
232. Череп А. В. Аудиторський ризик: оцінка, моделювання, управління : [монографія] / А. В. Череп, Н. М. Шмиголь ; ДВНЗ «Запорізь. нац. ун-т» Мін-ва освіти і науки України. – Запоріжжя : Дике Поле, 2009. – 308 с.
233. Чечета А. П. Анализ финансового состояния предприятий / А. П. Чечета // Бухгалтерский учет. – 1992. – № 7. – С. 11-16.
234. Шалімова Н. С. Аудит в системі соціально-економічних відносин України : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.09 / Шалімова Наталія Станіславівна ; Держ. вищ. навч. закл. «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана». – К., 2013. – 32 с.
235. Швець В. Г. Теорія бухгалтерського обліку : [підручник] / В. Г. Швець. – К. : Знання, 2004. – 447 с.
236. Шмиголь Н. М. Економічна суть доходів та доходності в системі управління підприємством / Н. М. Шмиголь // Держава та регіон : [наук.-виробн. журнал] – Сер. : Економіка та підприємництво. – Запоріжжя : Вид-во Класичного приватного університету. – 2014. – № 7. – С. 221-225.
237. Шурміна А. Внутрішньогосподарський контроль доходу від операційної діяльності / А. Шурміна // Економічний аналіз : зб. наук. праць кафедри економ. аналізу Терноп. нац. економ. ун-ту. – Вип. 6. – Тернопіль : ТНЕУ, 2011. – С 533-535.

238. Юхименко П. І. Історія економічних учень: [навч. посіб.] / П. І. Юхименко, П. М. Леоненко. – К.: Знання-Прес, 2000. – 514 с.
239. Ядгаров Я. С. История экономических учений: [учебник для вузов] / Я. С. Ядгаров. – М. : ИНФРА-М, 1999. – 320 с.
240. Якуніна Л. В. Проблеми формування облікової політики підприємства / Л. В. Якуніна // Бухгалтерський облік, аналіз та аудит: проблеми теорії, методології та організації. – 2008. – № 2. – С. 13-15.
241. American Production and Inventory Control Society – APICS, <http://www.apics.org/>.
242. Cost accounting / B. Deakin Edward, W. Michael Maher. – [4th ed.]. – Irwin: Homewood, 2001. – 1059 с.
243. Internal Audit Around the World : A Perspective on Global Regions // The Institute of Internal Auditors Research Foundation (IIARF), 2014. – 153 с.
244. International Professional Practices Framework (IPPF) 2013 Edition. Copyright 2009 – 2012 by The Institute of Internal Auditors, 247 Maitland Avenue, Altamonte Springs, Florida 32701 – 4201, USA. All right reserved. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.theiia.org/bookstore/product/international-professional-practices-framework-2011-1533.cfm>.
245. Internal Audit Capabilities and Performance Levels in the Public Sector / Elizabeth MacRae, Diane van Gils // The Institute of Internal Auditors Research Foundation, 2014. – 101 p.
246. Management Assessment of Internal Control / [public Law]. – July 30, 2002. – 789 p.
247. Staying a Step Ahead Internal Audit's Use of Technology Closer Look // Michael P. Cangemi TECHNOLOGY CBOOK The Global Internal Audit Common Body of Knowledge <http://contentz.mkt5790.com/lp/2842/191428/> 2015-1403_CBOOK_Staying_A_Step_Ahead.pdf.

Додаток А

**Періодизація наукових поглядів щодо змісту доходів та джерел їх
утворення**

№	Період	Представники	Основні положення
1	2	3	4
1.	Стародавня Греція (6 ст.до н.е. – 5.ст.н.е.)	Платон (“Держава”, “Закони”) Ксенофонт (“Про доходи”) Аристотель (“Нікомахова етика”) [239, с.124-135]	Розглядали такі поняття, як багатство, мистецтво наживати достаток, торгівля та джерела виникнення грошей.
2.	Доба середньовіччя (5-17 ст.)	Фома Аквінський (“Сума проти язичників”) [239, с.31]	Засуджував торговельний прибуток та лихварський процент, які він вважав результатом нечесного обміну та присвоєння чужої праці, а багатство – сукупністю матеріальних благ у натуральній формі, які можуть бути створені тільки своєю працею.
3.	Меркантилізм (16-17 ст.)	Т. Мен (“Багатство Англії у зовнішній торгівлі, або баланс нашої торгівлі як принцип нашого багатства”) А. Монкретьєн (“Трактат політичної економії”) [239, с.37]	Багатство країни вбачали у золоті і сріблі, джерелом якого була зовнішня торгівля. Вважали, що активного господарського і торговельного балансу можна досягти лише шляхом безперервного розвитку промисловості, сільського господарства, торгівлі, засобів і шляхів сполучення.
4.	Класична французька школа (поч. 18 ст.- поч. 19 ст.)	Ф. Кене (“Про торгівлю”, “Зауваження відносно грошового процента”) [239, с.57]	Вбачав основу багатства у сільському господарстві, завдяки якому приводиться у рух промисловість та підтримується процвітання нації. До того ж, чистий продукт можуть вироблятися тільки у сільському господарстві.
5.	Класична англійська школа (кін. 17 ст.- поч.19 ст.)	У. Петті (“Різне про гроші”, “Політична арифметика”) [239, с.43]	На відміну від меркантилістів, він визнавав, що багатство утворюють не тільки дорогоцінні метали, камені та гроші, а і землі країни, будівлі, товари.
А. Сміт (“Дослідження про природу і причини багатства народів”) [208, с.86]		На його думку, основним джерелом багатства, з одного боку, була сфера виробництва, а з іншого – розвиток сільського господарства. А. Сміт був прихильником того, щоб державні структури не втручалися у регулювання ринкових відносин, тому що кожна людина намагається використати свій капітал так, щоб він приніс найбільший прибуток. Збільшуючи власні доходи підприємці, не підозрюючи, збільшують доходи країни, а значить, зростає суспільний дохід держави.	

1	2	3	4
		Д. Рікардо (“Засади політичної економії і оподаткування”) [239, с.78]	Він виділив три основних класи (власників землі, власників грошей і капіталу та робітників) та три основних види доходів (прибуток, заробітна плата та рента). На думку Д. Рікардо, головним завданням політичної економії є визначення законів, які керують розподілом доходів. Він був впевнений, що зростання доходів капіталістів обов’язково знижує доходи робітників.
6.	Марксистська школа	К. Маркс (“Капітал”) [123, с.886]	Ретельно розглянув доходи та джерела їх виникнення. Триединою формулою, яка охоплює всі тайни суспільного процесу виробництва він вважав капітал – прибуток (підприємницький доход та процент), земля – земельна рента, труд – заробітна плата. І тільки разом вони можуть приносити дохід.
7.	Маржиналізм	А. Маршалл (“Принципи економічної науки”) [125, с.133-135]	Поняття доходу та багатства вивчав, починаючи з первісного устрою. А. Маршалл визначав різні види доходу, а саме і чистий дохід, який утворюється шляхом зменшення валового доходу на витрати, пов’язані з виробництвом; номінальний дохід, який зростає завжди, коли людина виконує будь-яку роботу, за яку отримує гроші. З точки зору суспільного значення у поняття дохід А. Маршалл включав всі види вигоди, які людство мало раніше і зараз з природних ресурсів. При вивченні матеріального благополуччя суспільства в цілому він розглядав термін “капітал”, який по значенню майже відповідає вживанню терміну “дохід”.
8.	Маржиналізм	Дж.-Б. Кларк (“Філософія багатства”, “Розподіл багатства”) [239, с.169]	Розробив концепцію розподілу доходів на основі принципів граничного аналізу цін факторів виробництва, яку в економічній літературі називають "законом граничної продуктивності" Дж.-Б. Кларка.
9.	Монетаризм	М. Фрідмен („Теорія цін”, „Гроші і економічний розвиток”) [239, с.302-303]	Розробив концепцію перманентного доходу. Він визнав: існує перманентний та тимчасовий доходи, які по-різному впливають на поведінку людей, на їх споживання і заощадження. Перманентний дохід – це такий дохід, який споживач очікує отримати протягом тривалого часу. Тимчасовий дохід може виникнути несподівано (успадкування,

1	2	3	4
			виграш), тому серйозно не впливає на споживацьку поведінку. Одним з основних пунктів теорії М. Фрідмена є постулат, що весь отриманий тимчасовий дохід йде на заощадження, а рівень довгострокового споживання визна-чається перманентним доходом.
10	Кейнсіанство (кін. 19 ст.- 70-ті рр. 20 ст.)	Дж. М. Кейнс (“Загальна теорія зайнятості, процента і грошей”) [239, с. 219]	Доходи за Дж. М. Кейнсом розпадаються на дві частини: споживання і заощадження. При зростанні доходів споживання також зростає, але після досягнення якогось рубежу, частина доходів починає відкладатися у вигляді заощаджень. У цей час доходи зростають швидше, ніж зростає споживання, тому що деяка частина грошей, яка раніше йшла на споживання відкладається у вигляді заощаджень. Основний психологічний закон Кейнса полягає у тому, що з ростом доходу схильність до споживання падає, а схильність до заощадження зростає
<i>Економічна думка в Україні</i>			
1.	Меркантилізм (кін. 17 ст. -поч. 18 ст.)	Ф. Прокопович (“Слово о власти и чести царской”) Г. Граб’янка (“Летопись Григория Грабянки”) С. Величко (“Летопись событий в Юго-Западной России в XVII в.”) [83, с.165-173]	Надавали великого значення розвитку промисловості і торгівлі.Відрізнялись від західноєвропейських меркантилістських концепцій широтою й оригінальністю до розв’язання питань суті багатства та його джерел.
2.	Розвиток політичної економії (сер. 19 ст. – поч.20 ст.)	Т.Ф.Степанов (“Записки про політичну економію”) [151, с. 230-246]	Аналізує такі питання, як предмет політичної економії, суть і джерела багатства, продуктивна й непродуктивна праця, суспільний поділ праці, відношення між виробництвом та споживанням, цінність, капітал, заробітна плата, прибуток, рента, процент, кредит, національний дохід тощо.
		І.В. Вернадський (“Предмет політичної економії”) [239, с. 130]	Він розрізняє споживну вартість (придатність) і вартість. Вартість, зазначає він, «визначається працею, а не придатністю». Отже, у питанні про вартість і про джерело доходів І. Вернадський стояв на позиціях класичної школи, проте, усупереч класикам, вважав усі види праці продуктивними.

1	2	3	4
		<p>М.А. Балудянський (“Национальное богатство. Изображение различных хозяйственных систем”, “О разделении и обороте богатства”) [239, с. 133]</p>	<p>М. Балудянського господарські системи — це не економічні системи у сучасному їх розумінні, а фактичні системи економічної думки (учень) — економічні вчення меркантилізму, економістів (така сама назва фізіократів) і Адама Сміта. Як критерій розрізнення господарських систем М. Балудянський обґрунтовано виділяв центральне поняття — тлумачення творцями та прихильниками суті та джерел національного багатства.</p>
		<p>Г.М. Цехановецький (“Значение Адама Смита в истории политико-экономических систем”, “Краткий обзор политической экономии”) [239, с.135]</p>	<p>Вважав основною сферою дослідження політичної економії обмін багатства, через який здійснюється розподіл як факт переважно суспільний.</p>
		<p>М. Туган-Барановський (“Основи політичної економії”) [239, с. 189]</p>	<p>Розробив власну теорію розподілу доходів, відому як соціальна теорія розподілу. Виходячи із своєї теорії розподілу, М. Туган-Барановський чітко визначив два основні фактори, від яких залежить заробітна плата: зростання продуктивності суспільної праці (економічний фактор) та соціальна сила робітничого класу (соціальний фактор).</p>
		<p>Є.Є.Слущкий (“До теорії збалансованості бюджету споживача”, “Теорія кореляції і елементи вчення про криві розподілу”) [239, с.199]</p>	<p>Розробив поняття основного рівня вартості, показавши, як зміна ціни товару впливає на попит індивіда на інший товар. Цей вплив Дж. Р. Хікс назвав, відповідно, ефектом доходу та ефектом заміщення.</p>

Джерело: узагальнено автором

Визначення доходів в економічній літературі

Визначення	Автор	Джерело інформації
Надходження економічних вигід, які виникають у вигляді виручки від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), гонорарів, відсотків, дивідендів тощо.	Ф.Ф.Бутинець А.М.Герасимович Г.Г.Кірейцев Ю.І.Осадчий та інші [29, с.509]	Бухгалтерський фінансовий облік: Підручник для студентів спеціальності «Облік і аудит» вищих навчальних закладів. / За ред. проф. Ф.Ф. Бутинця. – 5-е вид., доп. і перероб. – Житомир: ПП «Рута», 2003. – 601 с.
Різниця між ціною продажу та купівлі товарів на різних стадіях реалізації товару являє собою доход торговельного підприємства з одиниці реалізованого товару.	А.А. Мазаракі Л.О. Лігоненко Н.М. Ушакова [118, с.417]	Економіка торговельного підприємства. Підручник для вузів. (Під ред. проф. Н.М. Ушакової) – К. «Хрещатик», 1999. – 800 с.
1) гроші або матеріальні цінності, отримані від виробничої, комерційної, посередницької чи іншої діяльності; 2) різниця між вибором від реалізованої продукції, робіт чи послуг і матеріальними витратами на їх виготовлення; 3) сума дивідендів і відсотків, отриманих відповідно до акцій та вкладів і депозитів.	С.В. Мочерний Я.С. Ларіна О.А. Устенко С.І. Юрій [136, с.203]	Економічний енциклопедичний словник: У 2 т. Т. 1 / За ред. С.В. Мочерного. – Львів: Світ, 2005. – 616 с.
<i>У широкому розумінні</i> дохід розглядається як грошові та натуральні надходження до суб'єктів господарського життя. <i>У вузькому значенні</i> дохід — це потік грошових надходжень за одиницю часу (годину, тиждень, місяць, рік). На відміну від багатства, яке втілюється в запасах активів (будівлі, споруди, знаряддя праці, цінні папери, готівкові гроші й т. ін.), дохід передбачає приплив грошей.	В.Д. Базилевич В.М. Попов К.С. Базилевич Н.І. Гражевська [68, с.306]	Економічна теорія. Політ-економія: Підручник / За ред. В.Д. Базилевича / В.Д. Базилевич, В.М. Попов, К.С. Базилевич, Н.І. Гражевська. - 7-те вид., перероб. і доп. - К.: Знання-Прес, 2008. - 719 с.

Визначення	Автор	Джерело інформації
Сума виручки,отримана у відповідний період від реалізації товарів та інших активів, а також надходження від позареалізаційних операцій,пов'язаних із здійсненням господарської діяльності.	І.О. Бланк [19, с.240]	Торговий менеджмент. – 2-е изд., перераб. И доп. – К.: Эльга, Ника-Центр, 2004. – 784 с.
Збільшення економічних вигод протягом звітного періоду у формі припливу або зростання активів чи зменшення зобов'язань, що приводять до збільшення капіталу і не є внесками акціонерів.	А.Б. Карпінський Т. Б. Шира [92, с.125]	Фінанси: термінологічний словник. — К.: «Видавничий дім «Професіонал», 2007. — 608 с.
Обсяг грошових чи натуральних надходжень за певний проміжок часу, які отримують суб'єкти економіки.	Л.Ю. Мельник П.М. Макаренко [126, с.359]	Економічна теорія: політекономічний контекст – Навчальний посібник. – К.: Кондор, 2008. – 524 с.
Грошовий вираз сукупності продуктів або послуг, переданих підприємством своїм покупцям протягом деякого проміжку часу.	Э. С. Хендриксен М.Ф. Ван Бреда [227, с.233]	Теория бухгалтерского учета: Пер. с англ. / Под. ред. проф. Я. В. Соколова.– М.: Финансы и статистика, 2000. – 576 с.
Створення активів у вигляді грошових коштів або рахунків до одержання за результатами реалізації товарів, робіт та послуг.	Р. Энтони, Дж. Рис [70, с.421]	Учет: ситуации и примеры: Пер. с англ. / Под. ред. и с предисл. А. М. Петрачкова. – 2-е изд., стереотип. – М.: Финансы и статистика, 1998. – 560 с.
Надходження активів або зменшення зобов'язань підприємства (чи поєднання першого та другого) у результаті поставки товарів, надання послуг, здійснення робіт, отримання відсотків, дивідендів, роялті від використання відповідних активів іншими юридичними чи фізичними особами, якщо це є основними видами діяльності даного підприємства.	І. І. Сахарцева [205, с.498]	Основи складання бухгалтерської звітності за вимогами Національних стандартів України: навч. посіб. – К.: Кондор, 2003. – 614 с.
Виручки за реалізовану продукцію, товари, роботи, послуги після вирахування матеріальних витрат.	Н.М. Ткаченко [221, с.458]	Бухгалтерський облік на підприємствах України з різними формами власності. – К.: “А.С.К.”. — 1998. – 800 с.

Визначення	Автор	Джерело інформації
Елемент діяльності – операційної, фінансової або інвестиційної – якщо відбулася подія його визнання на основі економічного змісту господарської операції та юридичного оформлення.	В.В. Сопко [213, с.337]	Бухгалтерський облік: Навчальний посібник. – К.: КНЕУ, 2000. – 578с.
Потік грошових та інших надходжень за одиницю часу і складається з таких елементів, як прибуток, заробітна плата, процент і рента.	Пушкар М.С. [194, с.389]	Фінансовий облік: Підручник. – Тернопіль: Карт-бланш, 2002. – 628 с.

Джерело: узагальнено автором

Класифікації доходів в економічній літературі

Бланк І.О. [19, с. 241-242]			
<i>За характером діяльності:</i> доходи від звичайної діяльності; надзвичайні доходи.	<i>За періодом формування:</i> доходи звітного періоду; доходи майбутніх періодів.	<i>За напрямом господарської діяльності:</i> доходи від операційної діяльності; доходи від інвестиційної діяльності; доходи від фінансової діяльності.	<i>Залежно від джерела формування:</i> доходи від реалізації товарів; доходи від реалізації інших активів; доходи від позареалізаційних операцій.
<i>За елементами формування доходів від реалізації товарів:</i> комерційний дохід від реалізації товарів; загальний дохід від реалізації товарів.	<i>За підгалуззю торговельної діяльності:</i> доходи від роздрібної торгівлі; доходи від оптової торгівлі; доходи від оптово-посередницької торгівлі.	<i>Залежно від ідентифікації в процесі бухгалтерського обліку:</i> дохід, що підлягає отриманню та отриманий у звітному періоді; дохід, що підлягає отриманню, але не отриманий у звітному періоді; дохід, що отриманий, але не підлягає отриманню у звітному періоді.	<i>За характером оподаткування доходу:</i> оподаткований дохід; дохід, що не підлягає оподаткуванню.
<i>За ступенем податкового очищення:</i> валовий дохід підприємства; чистий дохід підприємства.	<i>Залежно від рівня формування прибутку:</i> дохід, достатній для формування прибутку; дохід, не достатній для формування прибутку.		

Мазаракі А.А. [119, с. 414-416]			
<i>Залежно від характеру отримання доходів: доходи від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг); доходи від використання майна (капіталу).</i>	<i>Залежно від повноти та місця відображення доходів: «бухгалтерські» доходи; «приховані» доходи.</i>	<i>Залежно від виду діяльності: доходи від торговельної діяльності; доходи від виробничої діяльності; доходи від посередницької діяльності; доходи від інвестиційно-кредитної діяльності; доходи від продажу майнових та інтелектуальних прав; від іншої діяльності.</i>	
Базилевич В.Д. [69, с. 308-310]			
<i>За рівнем формування: дохід як поняття приватногосподарське (мікрорівень); дохід як поняття народногосподарське (макрорівень).</i>	<i>За джерелом надходження: доходи від трудової та підприємницької діяльності; доходи від власності; доходи, що безпосередньо не пов'язані з оцінкою результатів діяльності.</i>	<i>Доходи, що утворюються в результаті використання певних факторів виробництва (факторні доходи): доходи у вигляді заробітної плати або посадових окладів; рентний дохід; процентний дохід або прибуток на капітал; підприємницький дохід (прибуток) у вигляді залишкового доходу.</i>	<i>Для аналізу доходів підприємства використовують такі поняття: валовий дохід; середній дохід; граничний дохід.</i>
<i>За величиною нарахованих і реально отриманих доходів населення: номінальний дохід; реальний дохід.</i>	<i>За суб'єктом привласнення: доходи населення; доходи підприємств; доходи держави; доходи суспільства (національний дохід).</i>		

Бутинець Ф.Ф. [24, с.223]			
<i>З метою визнання і визначення суми доходів:</i> дохід від реалізації продукції; дохід від надання послуг; дохід від використання активів.	<i>Залежно від виду діяльності:</i> дохід від звичайної діяльності; дохід від надзвичайної діяльності.	<i>Залежно від місяця виникнення:</i> доходи центрів інвестицій; центрів доходів; центрів прибутку; загальний дохід підприємства.	
Нападовська Л.В. [142, с. 106-108]			
<i>За видами діяльності:</i> доходи від звичайної діяльності; доходи від надзвичайних подій.	<i>За галузями діяльності:</i> доходи від промислової діяльності; доходи від торговельної діяльності; доходи від надання послуг.	<i>З характером оподаткування:</i> дохід, який підлягає оподаткуванню; дохід, який не підлягає оподаткуванню.	<i>За періодом формування:</i> дохід звітного періоду; дохід минулого періоду.
<i>За видами:</i> фактично отриманий дохід; плановий дохід.			

Джерело: узагальнено автором на основі [19;24;69;119;142]

Таблиця різниць, що збільшують та зменшують фінансовий результат до оподаткування

Збільшує фінансовий результат до оподаткування	Зменшує фінансовий результат до оподаткування
1	2
Податкові збитки минулих років (пп. 140.4.2 ПКУ)	
	Від'ємне значення об'єкта оподаткування минулих податкових (звітних) років (з урахуванням п. 3 підрозд. 4 розд. XX ПК)
Операції з основними засобами (далі – ОЗ) і нематеріальними активами (далі – НА) (п. 138.1, 138.2 ПКУ)	
Сума амортизації ОЗ і НА, нарахованої в бухобліку	Сума амортизації ОЗ і НА, розрахованої за правилами п. 138.3 ПК
Сума уцінки та втрат від зменшення корисності ОЗ і НА, уключених до витрат звітного періоду за правилами бухобліку	Сума дооцінки та вигід від відновлення корисності ОЗ або НА в межах уцінки і втрат від зменшення корисності таких об'єктів, раніше включених до витрат звітного періоду за правилами бухобліку
Сума залишкової вартості окремих об'єктів ОЗ і НА, визначеної за правилами бухобліку, у разі ліквідації чи продажу таких об'єктів	Сума залишкової вартості окремих об'єктів ОЗ і НА, визначеної за правилами ПК, у разі ліквідації чи продажу таких об'єктів
Уцінка інвестиційної нерухомості та біологічних активів, які оцінюються за справедливою вартістю (пп. 141.2.1 ПКУ)	
Сума уцінки, відображена у складі фінрезультату до оподаткування за правилами бухобліку, що перевищує суму раніше проведеної дооцінки таких активів	
Резерв сумнівних боргів і списання дебіторської заборгованості (п. 139.2 ПКУ)	
Витрати на формування резерву сумнівних боргів, визнані у звітному періоді за правилами бухобліку	Сума коригування (зменшення) раніше сформованого резерву, на суму якого в період його формування збільшився фінрезультат до оподаткування
Витрати від списання дебіторської заборгованості, яка не підпадає під податкове визначення безнадійної заборгованості з пп. 14.1.11 ПК, понад суму сформованого резерву	
Забезпечення на оплату відпусток працівників та інші виплати, пов'язані з оплатою праці (п. 24 підрозд. 4 розд. XX ПКУ)	
	Витрати на оплату відпусток працівникам та інші виплати, пов'язані з оплатою праці, які після 1 січня 2015 року відшкодовуються за рахунок резервів, сформованих у бухобліку до цієї дати, якщо такі витрати не було включено до складу витрат у податковому обліку

1	2
Інші резерви та забезпечення для відшкодування майбутніх витрат (окрім резервів і забезпечень, перелічених вище) (п. 139.1 ПКУ)	
Витрати на формування резервів і забезпечення для відшкодування майбутніх витрат, визнані у звітному періоді за правилами бухобліку	Витрати, що відшкодовуються за рахунок резервів і забезпечень, сформованих для відшкодування майбутніх витрат
	Сума коригування (зменшення) раніше сформованих резервів і забезпечень, на суму яких у період їх формування збільшився фінрезультат до оподаткування
Операції з довгостроковими інвестиціями, нарахування і виплата дивідендів (пп. 140.4.1, 140.5.3 ПКУ)	
Сума втрат від інвестицій в асоційовані, дочірні та сумісні підприємства, розрахованих за методом участі в капіталі або за методом пропорційної консолідації	Сума нарахованих доходів від участі в капіталі інших платників податку на прибуток
	Сума дивідендів, що виплачуються підприємству іншими платниками податку на прибуток
Операції з інструментами власного капіталу (пп. 140.4.3, 140.5.8 ПКУ)	
Суми процентів і дооцінки, які враховано у фінре-зультаті до оподаткування в поточному податковому звітному періоді на інструменти власного капіталу, перекласифіковані у фінансові зобов'язання згідно з нормами бухобліку	Сума уцінки, яка врахована у фінрезультаті до оподаткування в поточному податковому (звітному) періоді на інструменти власного капіталу, перекласифіковані у фінансові зобов'язання згідно з нормами бухобліку
Операції з неприбутковими організаціями (пп. 140.5.4, 140.5.9 ПКУ)	
Сума в розмірі 30 % вартості товарів, у т. ч. необоротних активів, робіт, послуг, придбаних у неприбуткових установ та організацій, крім бюджетних установ. Коригування не здійснюється, якщо витрати підтверджуються платником податків за правилами звичайних цін відповідно до процедури, передбаченої ст. 39, але без подання звіту	
Сума коштів або вартість товарів (робіт, послуг), перерахованих (переданих) протягом звітного (податкового) року неприбутковим організаціям, у розмірі, що перевищує 4 % оподаткованого прибутку минулого звітного року.	
Контрольовані операції (пп. 140.5.1, 140.5.2 ПКУ)	
Сума перевищення договірної (контрактної) вартості придбаних товарів (робіт, послуг)	
Сума перевищення звичайних цін над договірною (контрактною) вартістю реалізованих товарів (робіт, послуг)	

1	2
Операції з борговими зобов'язаннями з пов'язаними особами – нерезидентами (п. 140.1–140.3, п. 20 підрозд. 4 розд. XX ПКУ)	
Сума перевищення нарахованих у бухобліку процентів за борговими зобов'язаннями над 50 % суми фінрезультату до оподаткування, фінансових витрат і нарахованої амортизації за даними фінзвітності звітного періоду, у якому здійснюється нарахування таких процентів	Проценти, що перевищують суму обмеження, установленого п. 140.2 ПК, і в минулих звітних періодах збільшили фінансовий результат до оподаткування, у сумі, зменшеній щорічно на 5 % до повного її погашення з урахуванням згаданих обмежень
	Проценти, нараховані до 1 січня 2015 року, але не включені до складу витрат згідно з п. 141.1, 141.2 ПК у старій редакції, з урахуванням обмежень, установлених п. 140.3 ПК
Роялті, нараховані на користь нерезидента (пп. 140.5.5–140.5.7 ПКУ)	
Витрати з нарахування роялті, що перевищують суму доходів від роялті, збільшену на 4 % чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) за даними фінзвітності за минулий звітний рік	
Витрати з нарахування роялті в повному обсязі, якщо такі роялті нараховано на користь нерезидентів, перелічених у пп. 1–4 пп. 140.5.7 ПК	
Роялті, нараховані на користь резидента (пп. 5 і 6 пп. 140.5.7 ПКУ)	
Витрати з нарахування роялті в повному обсязі, якщо такий резидент: – не є платником податку на прибуток, за винятком фізосіб на загальній системі оподаткування; – звільнений від сплати податку на прибуток або сплачує такий податок за ставкою іншою, ніж 18 %	
Придбання товарів, робіт, послуг у нерезидентів (пп. 140.5.4 ПКУ)	
Сума в розмірі 30 % вартості товарів, у т. ч. необоротних активів, робіт, послуг, придбаних у нерезидентів, зареєстрованих у державах (на територіях)	
Операції із цінними паперами (далі – ЦП) (п. 141.2 ПКУ)	
Збиток від продажу (іншого відчуження) ЦП, відображений у складі фінрезультату до оподаткування звітного періоду за правилами бухобліку	Прибуток від продажу (іншого відчуження) ЦП, відображений у складі фінрезультату до оподаткування звітного періоду за правилами бухобліку

Джерело: узагальнено на основі [173]

Додаток Г

Торговельні підприємства м. Києва та Київської області, фінансово-господарська діяльність яких була досліджена автором

№	Назва підприємства	Юридична адреса	Вид діяльності
1	ТОВ «Індезіт Україна»	м. Київ, Печерський р-н, Пров.Музейний, 4, 01001 Тел.: (044) 494-36-11	Оптова та роздрібна торгівля електро побутовими товарами
2	АТ «Дніпровуд»	м. Київ, Дніпровський р-н, вул. М.Раскової, 17, 02660 Тел.: (044) 490-53-17	Оптова та роздрібна торгівля виробами з дерева
3	ТОВ Торговий Дім «Насіння»	м.Київ, Солом'янський р-н, вул.Клінічна, 25, 03141 Тел.: (044) 275-31-55	Оптова та роздрібна торгівля насінням
4	АТ «Фуршет»	м. Київ, Подільський р-н, вул.Ярославська, 57, 04070 Тел.: (44) 425-15-08	Роздрібна торгівля продовольчими і непродовольчими товарами
5	ТОВ «Лара»	м. Київ, Солом'янський р-н, бул. І.Лепсе, 9в, 03124 Тел.: (044) 497-97-10	Роздрібна торгівля продуктами харчування та фармацевтичними товарами
6	ТОВ «Край»	м. Київ, Голосіївський р-н, вул.Академіка Глушкова, 13Б, 01000 Тел.: (044) 496-13-43	Роздрібна торгівля продовольчими і непродовольчими товарами
7	ТОВ «Мілксервіс»	м. Київ, Солом'янський р-н, проспект Перемоги, 67, 02660 Тел.: (097) 328-74-60	Оптова та роздрібна торгівля інгредієнтами для молокопереробної галузі
8	ТОВ «ФОРА»	Київська область, м.Вишневе, вул. Промислова, 5, Тел.: (044) 593-09-10	Роздрібна торгівля продуктами харчування, напоями та тютюновими виробами
9	ТОВ «Фоззі груп»	Київська область, с.Проліски, вул. Броварська, 2а, 08300 Тел.: (044) 593-09-10	Оптова та роздрібна торгівля продовольчими і непродовольчими товарами
10	ТОВ «АМАКО УКРАЇНА»	Київська область, с.Проліски, вул. Броварська, 2, 08322 Тел.: (044) 490-32-51	Роздрібна торгівля сільськогосподарською технікою

Додаток Е
Таблиця 1

Принципи аудиту

Групи принципів	Принципи	Характеристика принципів
Етичні принципи	Незалежність	Є фундаментальним принципом, на якому базується професія внутрішнього аудитора. Під незалежністю розуміється організаційна незалежність від об'єкта перевірки, яка характеризується в значній мірі рівнем підпорядкованості СВА.
	Об'єктивність	Це індивідуальна якість внутрішнього аудитора. Об'єктивність полягає в тому, що внутрішній аудитор неупереджений у своїх висновках й оцінках. Він зобов'язаний проводити зважену оцінку всіх стосовних перевірки обставин, а у своїх судженнях не бути підданим впливу власних інтересів та інтересів третіх осіб.
	Чесність	Чесність внутрішнього аудитора є фундаментом, на якому ґрунтується довіра до його думки. Тому аудитори: - повинні бути чесні, сумлінні й відповідальні при виконанні роботи; - повинні працювати в рамках діючих нормативно-правових актів; - не повинні брати участь в акціях або діях, що дискредитують професію внутрішнього аудитора, СВА або господарюючого суб'єкта; - повинні поважати юридично й етично виправдані цілі діяльності господарюючого суб'єкта й вносити вклад у їхнє досягнення
	Конфіденційність	Внутрішні аудитори поважно відносяться до конфіденційності отриманої інформації. Внутрішній аудитор не розголошує інформацію, отриману при проведенні перевірок або наданні консультаційних послуг без відповідних на те повноважень
	Професійна компетентність	Оскільки внутрішні аудитори в професійній діяльності застосовують свої знання, навички й досвід, вони повинні: - брати участь тільки в тих завданнях, для виконання яких мають достатні професійні знання, навички й досвід; - надавати послуги тільки відповідно до Кодексу професійної етики внутрішнього аудитора; - безупинно підвищувати свою професійну майстерність
Сумлінність	- це обов'язковість надання аудитором професійних послуг з належною старанністю, уважністю, оперативністю й належним використанням своїх здібностей. Принцип сумлінності має на увазі старанне й відповідальне відношення аудитора до своєї роботи, але не повинен трактуватися як гарантія безпомилковості в	

Групи принципів	Принципи	Характеристика принципів
	Доброзичливість	аудиторській діяльності. Повага до замовника аудиторських послуг та колег у професійному спілкуванні, позитивне ставлення до критичних зауважень з приводу виконаної роботи та перевірка їх на підставі доказів, внесення в разі потреби змін і доповнень, повага до думки інших фахівців та урахування її в процесі дослідження
	Професійна поведінка	- це дотримання пріоритету суспільних інтересів й обов'язок аудитора підтримувати високу репутацію своєї професії, утримуючись від здійснення вчинків, не сумісних з наданням аудиторських послуг і здатних знизити повагу й довіру до професії аудитора, завдати шкоди її суспільному іміджу.
	Принципи організації діяльності	Системність
Регулярність		Функції внутрішнього аудиту здійснюються на регулярній основі. Це дозволяє створити систему постійного моніторингу фінансово-господарської діяльності підприємства й знижує ризики виникнення помилок і порушень
Гнучкість		Окремі напрямки перевірок й об'єкти контролю визначаються відповідно до масштабів діяльності, характером операцій й угод, підприємства. Це дозволяє змінювати напрямки перевірок, приділяти особливу увагу особливо складним напрямкам і великим фінансово-господарським угодам
Повнота		Повне охоплення всіх напрямків діяльності підприємства. Перевірки повинні здійснюватися в усіх напрямках діяльності підприємства, об'єктом перевірки може бути будь-який підрозділ і фінансово-господарська операція на предмет відповідності нормативним вимогам й економічній обґрунтованості зроблених операцій
Пріоритетність		Пріоритетність перевірок за особливо складними напрямками. Перевірки можуть бути суцільні, вибіркові, тематичні, комплексні та ін. Форма й періодичність перевірок визначаються виходячи зі складності операцій, їхньої регулярності, ступеня впливу на ризики підприємства по досягненню його цілей
Рациональність		Зрозумілість, простота системи внутрішнього аудиту, співвідношення витрат на проведення аудиту з економічними перевагами від його проведення
Своєчасність		Проведення відповідних процедур та виявлення недоліків в діяльності підприємства для своєчасного їх усунення
Організованість		Сукупність певних елементів, спрямованих на

Групи принципів	Принципи	Характеристика принципів
		раціональне виконання аудиторського процесу. До них належить комплектування кадрів аудиторського підрозділу підприємства. Забезпечення службовими приміщеннями, меблями, обчислювальною технікою, довідковою літературою також є елементом організації аудиту. Сюди входять інформаційні елементи організації портфеля замовлень на проведення внутрішнього аудиту, визначення об'єктів та строків здійснення перевірок діяльності підрозділів та організація їх виконання у строки, передбачені планами.
	Моніторинг	Внутрішній аудитор веде нагляд за результатами аудиторської перевірки, відслідковує графік та своєчасність їх впровадження в діяльність підприємства
Методологічні принципи	Компетентність	висока професійність при дослідженні аудитором питань, поставлених замовником, спираючись на норми аудиту, володіння методиками проведення наукових досліджень з питань економіки, аудиту, обліку та ін.
	Методологія аудиту	сукупність загальнонаукових і власних методичних прийомів фінансово-господарського контролю, які формують метод аудиту. Методологія аудиту ґрунтується на наукових методах дослідження відображення фінансово-господарської діяльності підприємства та його підрозділів у бухгалтерському обліку і звітності – достовірності, своєчасності, обґрунтованості і розподілу результатів діяльності, оподаткування, фінансової стабільності та ін.
	Системний підхід	необхідний при проведенні аудиту до вибору методики виконання окремих аудиторських процедур при дослідженні господарських процесів, інвестицій, фінансового менеджменту, маркетингу та ін.
	Доцільність вибору методики	Додержання методології аудиту забезпечується доцільністю вибору методики дослідження, доказів та інформації з досліджуваних питань, визначення критеріїв суттєвості й достовірності, методик оцінки ризику у висновку аудитора, використання даних і результатів роботи інших аудиторів або експертів, норм оформлення результатів аудиту (акт, висновок), поінформованість замовників (клієнтів), контроль якості роботи аудитора.
Принципи здійснення внутрішнього аудиту	Професійний скептицизм	Прояв професійного скептицизму означає, що аудитор критично оцінює вагомість отриманих аудиторських доказів й уважно вивчає аудиторські докази, які суперечать яким-небудь документам або заявам керівництва або ставлять під сумнів вірогідність таких документів або заяв
	Документування	Важливим принципом є документування аудиторських процедур під час виконання аудиту. Робочі документи є підтвердженням, наскільки зібрані докази достатні й достовірні, наскільки аудит був належним чином

Групи принципів	Принципи	Характеристика принципів
		спланованим і його проведення контролювалося; вони є основою для контролю якості виконаної в клієнта роботи аудитором, підтвердженням того, чи зібрав аудитор досить адекватні свідчення для складання аудиторського звіту.
	Планування	Аудитор повинен планувати свою роботу постійно для одержання ефективної організації та проведення аудиту. Метою планування, крім основного завдання - організації перевірки ефективно й у строк, є: визначення очікуваного рівня довіри до даних обліку; організація координації дій, осіб причетних до аудиту, викладення у вигляді програми характеру, строків і глибини аудиторських процедур.
	Суттєвість	Принцип суттєвості впливає з того, яку кількість аудиторських процедур здійснює аудитор та скільки потрібно одержати аудиторських доказів при вибірковій перевірці. Тому він примушений вибрати найбільш вагомим господарські факти, на яких буде базуватися думка аудитора.
	Доказовість	Найчастіше одержання аудиторських доказів (свідчень) здійснюється у результаті проведення незалежних (самостійних) аудиторських процедур, які дозволяють аудиторам скласти обґрунтований висновок про предмет перевірки. Аудиторські процедури проводяться для одержання доказів про повноту, точність й об'єктивність даних обліку й звітності, ефективність та результативність операцій, відповідність законодавству та ін.
	Розмежування відповідальності	Принцип розмежування відповідальності в аудиті й принцип специфіки аудиторської відповідальності. Принцип розмежування відповідальності декларується в аудиторському звіті й допускає, що аудитор відповідає за формулювання й вираження думки про відповідність предмету перевірки визначеним критеріям. Відповідальність за діяльність та відповідність предмету перевірки визначеним критеріям несе керівництво об'єкту аудиту. Відповідальність за використання інформації, що міститься в аудиторському звіті, і прийняття рішень несе безпосередньо користувач аудиторської інформації.
	Розумної впевненості	Аудиторський звіт необхідно складати з чітким і ясним формулюванням висновків про надання розумної впевненості щодо результатів аудиту відповідно до предмету перевірки. Якщо висловлюється думка про неможливість надання розумної впевненості, аудитор примушений дійсно й аргументовано вказати причини негативного висновку або викласти застереження.
	Уніфікованості	Робочі стандарти містять правила, якими належить користуватись аудиторам при виконанні аудиторських перевірок. Вони включають підготовку до аудиту,

Групи принципів	Принципи	Характеристика принципів
		планування, вивчення інформації, використання робочих документів, одержання аудиторських доказів (свідчень), їхню оцінку й аналіз, застосування відповідних прийомів і способів перевірки, комп'ютерні методи аудиту та ін.
Принципи контролю якості аудиту	Управління якістю	Принцип управління якістю аудиту необхідний для вибору інструментів управління якістю на різних етапах здійснення аудиту від підготовки та планування до формування висновків і надання звіту.
	Ефективність управління аудитом	Принцип обумовленості підвищенням ефективності управління аудитом є базовим в системі принципів якості. Його реалізація дозволяє через створену систему контролю якості аудиту проводити оцінку служби внутрішнього аудиту залежно від якості аудиторських послуг й очікувань користувачів аудиторського звіту.

Примітки: Каменська Т.О. Основні принципи організації роботи внутрішнього аудиту / Т.О. Каменська // Аудит в Україні: ідентифікація та парадигма розвитку. Наукова школа аудиту Національного Центру Обліку та Аудиту. Спеціальний випуск. – К, 2010. – С. 20-23.

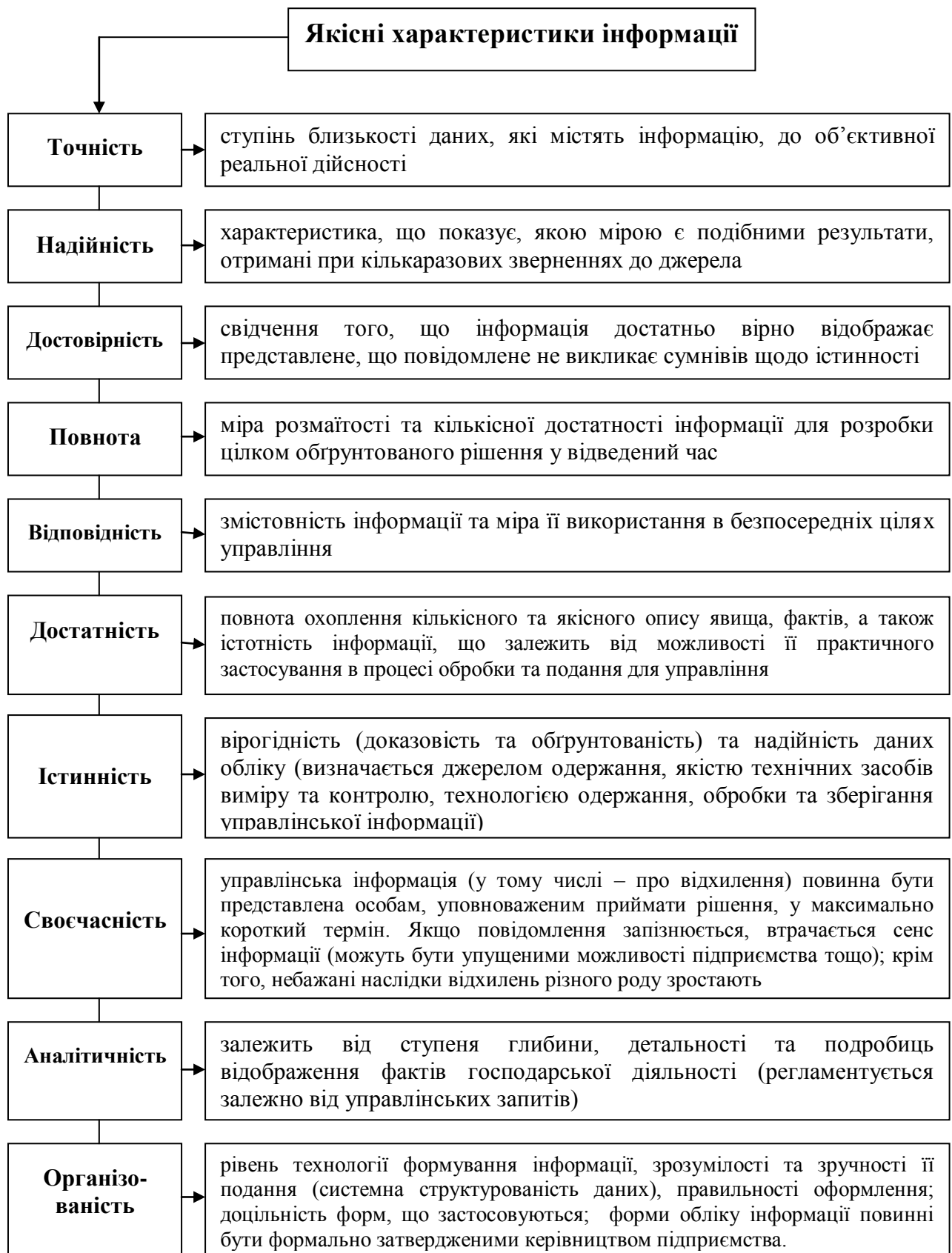

Рис. 1. Якісні характеристики інформації

Аналіз функцій маркетингу підприємства

Області аналізу	Характеристика об'єктів дослідження
Частка ринку та конкурентоздатність продукції	Бажана частка ринку у відсотках до його загальної ємності є істотною метою, що встановлюється та контролюється вищим керівництвом. Всупереч загальнопоширеній думці, щоб забезпечувати прибутковість немає необхідності контролювати ринок або навіть займати там переважне положення. Конкурентоздатність продукції повинна бути оцінена фактично. Вона може визначатися високою якістю, низькою ціною, особливими споживчими властивостями, престижем торговельної марки компанії, вдалим упакуванням, ефективною рекламою та іншими факторами.
Розмаїтість та якість продукції та послуг, що випускаються	Багато підприємств задовольняються продуктом або обмеженим асортиментом товарів та послуг, у той час як інші активно впроваджують на ринок десятки та сотні моделей виробів. При встановленні короткострокових і довгострокових цілей вище керівництво повинно постійно контролювати та оцінювати асортимент пропонованих споживачам виробів.
Ринкова статистика	Складну проблему для керівництва представляє контроль змін у складі та в інтересах споживачів.
Ринкові дослідження та розробки	Ще однією проблемою для керівництва є дослідження та розробка нових товарів і вивчення нових ринків. У конкурентному середовищі бізнесу необхідними є регулярне відстеження та аналіз нових товарів і послуг, що з'являються в конкурентів, а також – розробка нових кращих продуктів для підтримки необхідної конкурентоздатності.
Передпродажне та післяпродажне обслуговування клієнтів	Одним з найбільш слабких місць вітчизняних компаній є функція обслуговування. Ефективне та якісне обслуговування допомагає продати більше товарів, воно створює та зберігає лояльність клієнтів. Це доводить наступний факт: багато які з авторитетних фірм встановлюють високі ціни, стабільно утримуючи ринкові позиції, завдяки чудовому обслуговуванню клієнтів.
Ефективний збут, реклама та просування товару	Агресивна, компетентна група менеджерів з продажів може виявитися найбільш коштовним надбанням підприємства. Аналогічним чином, творчо спрямована реклама та просування товару слугують гарним доповненням до асортименту виробів. Координація збуту, реклами та просування товару є важливою управлінською функцією.
Прибуток	Кращі товари або стимулювання збуту виявляться нічого не вартими, якщо у результаті відсутній прибуток. Постійний контроль за прибутком від різних товарів і послуг є важливим важелем управління. Для некомерційних організацій першочерговою метою є ефективність операцій, тобто зниження рівня витрат на одиницю наданих послуг.

Примітки: Каменська Т. О., Редько О. Ю. Аналітичні процедури як метод отримання аудиторських доказів [Електронний ресурс] / Т. О. Каменська // Проблеми системного підходу в економіці. Електронне наукове фахове видання. Режим доступу до журн.: http://www.nbu.gov.ua/e-journals/PSPE/2010_4/Kamenska_410.htm

Додаток 3
Таблиця 1

Методичні прийоми внутрішнього аудиту доходів на підприємствах роздрібної торгівлі

№ з/п	Методичні прийоми	Процедури методу	Документальне оформлення
1	Інвентаризація	Фізична перевірка - огляд і підрахунок, а також інвентаризація розрахунків і зобов'язань і інших статей балансу, пов'язаних з обліком товарних операцій, з метою перевірки наявності і збереження товарних запасів, встановлення їх відповідності відомостям обліку	Акт інвентаризації, порівняльна відомість
2	Експертиза	Дослідження фахівцем питань (перевірка достовірності документів, грошових знаків, цінних паперів) які стосуються товарних операцій, рішення яких вимагає спеціальних знань у відповідній області	Висновок експерта
3	Лабораторний аналіз	Застосовується для виявлення необхідних показників якості товарів, шляхом відповідного (фізичного, хімічного або біологічного) аналізу в стаціонарних умовах	Висновок лабораторного аналізу про якість товарів
4	Зустрічна перевірка	Зіставлення записів в облікових регістрах перевірки документів шляхом порівняння їх з іншими документами, копіями, що знаходяться у розпорядженні третіх осіб	Акт зустрічної перевірки, в якому відображаються розбіжності в документах
5	Аудиторська вибірка	Статистичний метод, що полягає у відборі даних з сукупності, що перевіряється, за певним інтервалом, ознакою або носить випадковий характер	Робочий документ внутрішнього аудитора з вказівкою кількості елементів вибірки з генеральної сукупності розповсюдження помилки на всю сукупність
6	Аналітичні процедури	Полягають у виявленні, аналізі, оцінці і перевірці по суті співвідношень між фінансовими показниками діяльності торговельного підприємства і визначенні їх взаємного причинно-наслідкового зв'язку	Робочий документ внутрішнього аудитора з висновками про відхилення від встановлених параметрів

Примітки: Нестеренко О. О. Планування аудиту товарних операцій на підприємствах роздрібної торгівлі / О. О. Нестеренко // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка». – Ужгород, 2010. – Спеціальний випуск 29 (частина 1). – С. 330-333.

Додаток К

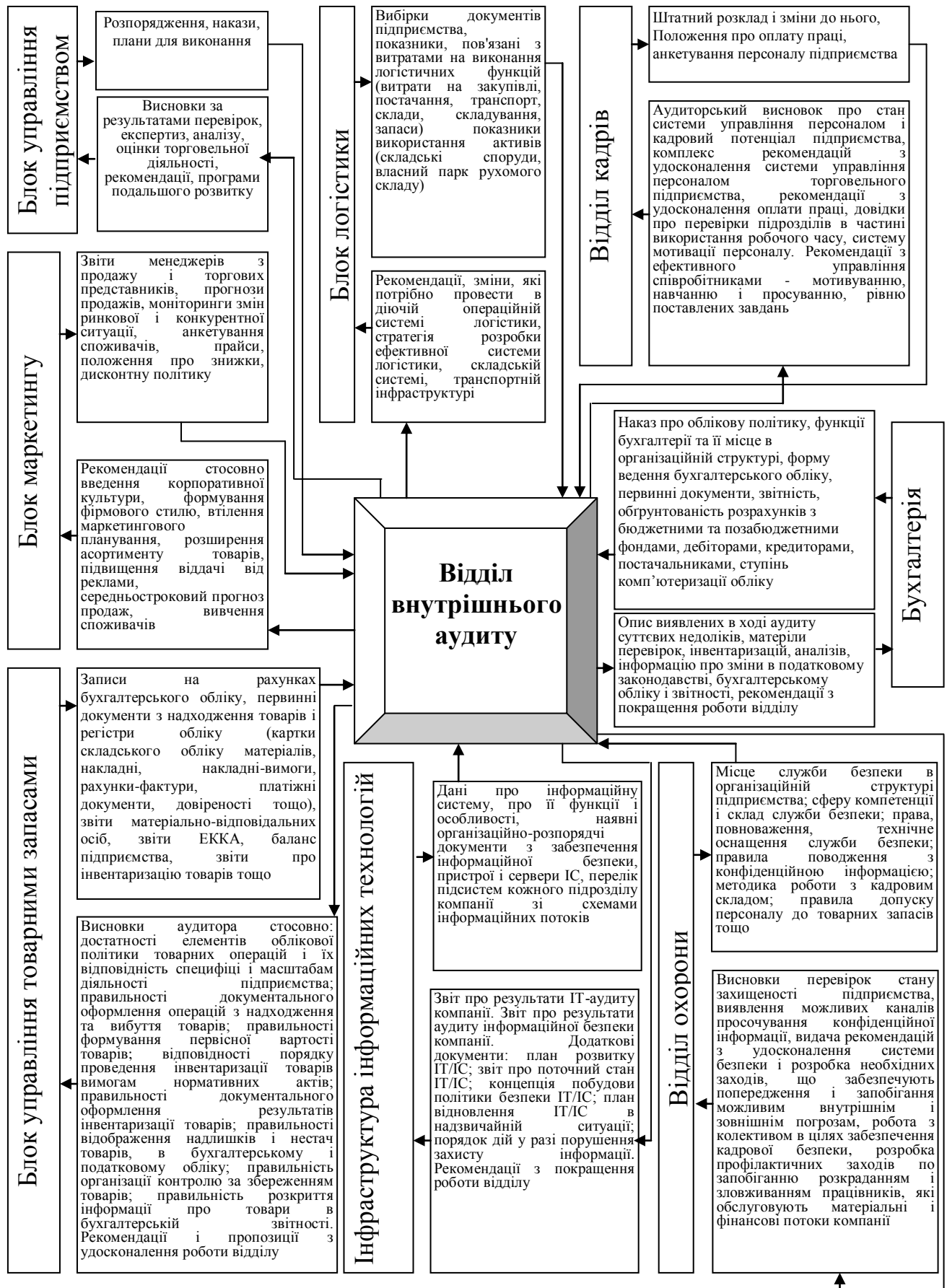

Рис. 1. Інформаційний взаємозв'язок відділу внутрішнього аудиту з іншими відділами та службами підприємства роздрібної торгівлі

Додаток Л
Таблиця 1

Програма внутрішніх і зовнішніх оцінок якості внутрішнього аудиту

Внутрішні оцінки		Зовнішні оцінки
Оцінювання здійснюється на підґрунті аналітичної роботи – постійного та періодичного аналізу діяльності СВА		Зовнішні оцінки, такі як перевірка якості внутрішнього аудиту, повинні проводитися як мінімум один раз на п'ять років кваліфікованим та незалежним експертом або групою експертів, які не є співробітниками підприємства
<i>Постійний аналіз</i>	<i>Періодичний аналіз</i>	<i>Кваліфікований незалежний зовнішній експерт або група експертів —</i>
складається з висновків та наступних дій, необхідних для реалізації необхідного поліпшення.	проводиться з метою визначення відповідності діяльності СВА положенню про аудиторську службу, стандартам, кодексу професійної етики, а також з метою дослідження загальної ефективності та дієвості СВА у процесі задоволення запитів і потреб груп користувачів.	це люди, що є компетентними у питаннях професійної практики внутрішнього аудиту та зовнішньої оцінки діяльності СВА
Здійснюється за допомогою: - нагляду за роботою внутрішнього аудиту в ході виконання ним аудиторського завдання; - аналізу контрольних списку заходів та аналогічних інструментів контролю виконання процедур, які були запропоновані внутрішніми аудиторами; - зворотного зв'язку від споживачів аудиторських послуг, представників власників та зацікавлених сторін; - аналізу основних кількісних показників операційної діяльності СВА; - вивчення проектних бюджетів, даних обліку і контролю робочого часу та виконання аудиторських планів, рівнів відшкодування виробничих витрат тощо.	Періодичний аналіз може: - включати додаткові інтерв'ю та опитування серед представників груп замовників та користувачів; - здійснюватися самими працівниками служби внутрішнього аудиту підприємства (внутрішня оцінка); - здійснюватися керівником СВА або іншими професіоналами у сфері аудиту, які на момент проведення аналізу є працівниками будь-якого підрозділу підприємства; - являти собою синтез внутрішньої оцінки та підготовки внутрішніми аудиторами матеріалів для наступного аналізу керівника СВА або іншими професіоналами у сфері аудиту; - включати бенчмаркінг поточної діяльності внутрішнього аудиту та її основних результатів, у якості зразків для порівняння з прикладами передової практики професії внутрішнього аудитора.	У ході зовнішньої оцінки провідний її фахівець звичайно приділяє основну увагу наступним аспектам: - адекватність діяльності СВА прийнятому на підприємстві положенню про службу внутрішнього аудиту та відповідним професійним стандартам; - цілі, завдання, політика та процедури, прийняті у практиці внутрішнього аудиту підприємства; - робочі програми та методи, що використовуються службою внутрішнього аудиту; - навички та персональні результати працівників служби внутрішнього аудиту; - внесок служби внутрішнього аудиту у поліпшення систем управління ризиками, корпоративного управління та внутрішнього контролю підприємства.

Примітки: Каменська Т. О. Управління внутрішнім аудитом: розробка нормативних документів / Т.О. Каменська // Вісник соціально-економічних досліджень: Зб. наук. праць Одеського Державного Економічного університету. – Одеса, 2010. - №39. – С. 64-70.

Додаток М

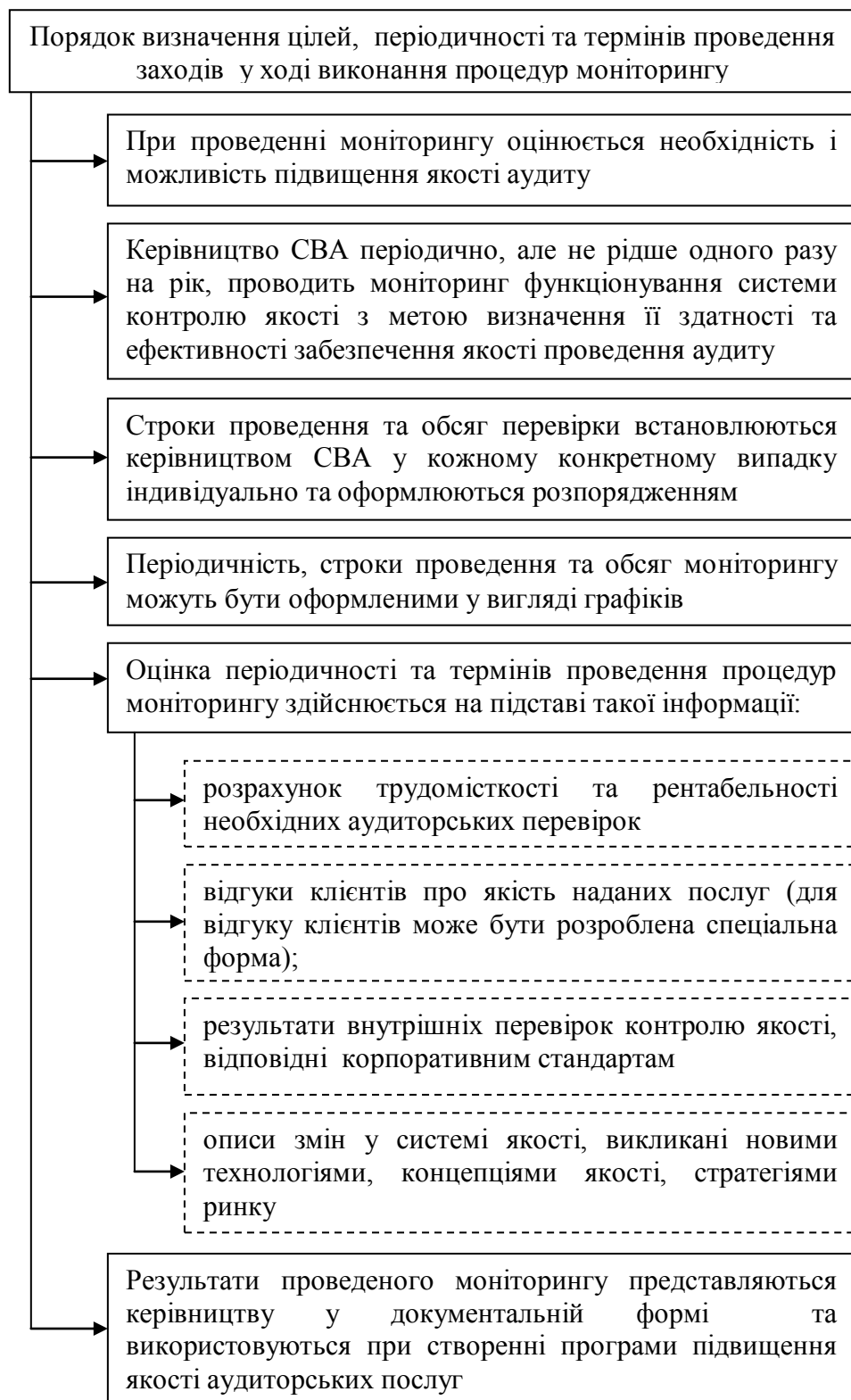

Рис.1. Порядок визначення цілей, періодичності та термінів проведення заходів у ході виконання процедур моніторингу

Примітки: Каменська Т. О. Ефективність діяльності та якість внутрішнього аудиту / Т. О. Каменська // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. – Чернівці, 2010 – вип. III (39). – С. 301-306.

Додаток Н

Рис. 1. Ознаки ефективності процедур моніторингу

Примітки: Каменська Т. О. Управління внутрішнім аудитом: розробка нормативних документів / Т.О. Каменська // Вісник соціально-економічних досліджень: Зб. наук. праць Одеського Державного Економічного університету. – Одеса, 2010. - №39. – С. 64-70.

Додаток П
Таблиця 1

Технологія внутрішнього аудиту системи прийняття управлінських рішень

Програма перевірки	Питання
Загальний опис, аудит та оцінка системи управління	Внутрішнім аудиторам необхідно підготувати загальний опис системи управління підприємством: повноважень зборів акціонерів, наглядової ради, структуру виконавчого органа, організаційну схему управління підприємством – лінійного, функціонального тощо; порядок управління структурними підрозділами, філіями тощо, порядок взаємозв'язку між основними підрозділами та їх взаємозалежність, а також намітити заходи щодо вдосконалення системи управління підприємством.
Процедури прийняття рішень та розподіл повноважень	Чисельність менеджерів підприємства та розподіл повноважень між ними; Оцінка процедур прийняття рішень: - забезпечення дієвого контролю законності та обґрунтованості рішень; - відповідність організаційної структури підприємства прийнятним цілям і стратегіям його розвитку; - забезпечення гнучкого реагування на умови зовнішнього середовища, які здатні швидко змінюватися; - стан регламентів: штатних розкладів, внутрішніх інструкцій та положень про філії, служби, відділи, ділянки, регламентів ключових посадових осіб, а також нормативних документів, на підставі яких складено та тарифіковано штатні розклади.
Аудит та оцінка політики підприємства відносно структурних підрозділів	Якщо підприємство має дочірні, асоційовані підприємства, філії, представництва та інші відособлені підрозділи, внутрішнім аудиторам необхідно оцінити методи розробки та реалізації політики підприємства відносно таких відособлених підрозділів. Така робота зазвичай передбачає: – розгляд основних цілей і принципів політики підприємства; – виявлення основних причин перебудови політики відносно своїх підприємств і підрозділів; – вибір методів і процедур розробки політики відносно своїх підприємств і підрозділів; – створення системи контролю за дочірніми, асоційованими підприємствами та відособленими підрозділами з боку керівництва підприємства; – встановлення механізму прийняття конкретних управлінських рішень щодо підприємств і підрозділів; – формування відповідних висновків.
Аудит та оцінка механізму прийняття рішень	– аудит та оцінка прийняття стратегічних рішень; – аудит та оцінка системи середньострокового планування; – аудит та оцінка поточної комерційної діяльності; – аудит та оцінка інвестиційної діяльності; – аудит та оцінка системи управління фінансами.

Програма перевірки	Питання
Аудит та оцінка прийняття управлінських рішень	<ul style="list-style-type: none"> – аудит загальних принципів розподілу повноважень з прийняття рішень (з погляду їхньої логічності) між рівнями системи управління підприємством; – аудит системи розподілу повноважень з прийняття та підготовки конкретних рішень (з погляду їхньої відповідності загальним принципам і функціям служб, завданням оперативності прийняття рішень) між рівнями системи управління підприємством; – аудит достатності інформаційного забезпечення прийнятих рішень; – аудит погодженості прийнятих рішень з планами та рішеннями вищого рівня (політикою, стратегічними та тактичними планами підприємства); – аудит системи розподілу повноважень з погляду наявності відповідних регламентів, інструкцій, інших внутрішніх документів, традицій тощо.
Аудит системи планування	<p>Необхідно зосередитись на з'ясуванні наступних питань:</p> <ul style="list-style-type: none"> – якого роду плани складаються на підприємстві; – яким чином відбувається взаємоузгодження планів; – якою є методика складання планів та узгодження коригувань; – які існують інструменти контролю та забезпечення виконання планів.
Оцінка раціональності процедур прийняття рішень	<p>Для цього потрібно:</p> <ul style="list-style-type: none"> – визначити сформований стиль прийняття рішень, оцінити його логіку, встановити залежність від дотримання встановлених процедур, періодичності; – простежити механізми підготовки та прийняття рішень (на прикладах); – вивчити систему оцінки ухвалених рішень з погляду їх наслідків, очікувань, що виправдалися, тощо; – проаналізувати кілька ключових рішень (наприклад, з перетворення підприємства чи його структур, по великих угодах тощо) з погляду процедур їхнього прийняття, оцінити їх обґрунтованість; – встановити наскільки обґрунтованими є процедури, чи відповідають вони схемі розподілу обов'язків та повноважень.
Оцінка управлінського персоналу	<ul style="list-style-type: none"> – ділова репутація та кваліфікація представників вищого менеджменту; – розподілення прав та відповідальності за рішеннями щодо використання активів та прийняття стратегічних планів серед представників вищого менеджменту; – обґрунтованість структури та чисельності управлінського апарату, наскільки обґрунтовано розподілені функції з прийняття ключових рішень з управління фінансовою та господарською діяльністю; – стиль управління, що переважає (авторитарний, кооперативний, змішаний); – організація процесу прийняття рішень, а саме: які особи є залученими у процеси підготовки та прийняття рішень, періодичні рішення, що їх приймає вище керівництво (щодня, щотижня, щомісяця, щорічно, у нечіткій періодизації), які моделі прийняття рішень існують на кожному рівні управління (описові, аналітичні, імітаційні тощо), чи розглядаються альтернативи і за якими критеріями, за допомогою яких методів здійснюється вибір альтернативи, чи аналізуються ризики, чи прогнозуються результати;

Програма перевірки	Питання
	<ul style="list-style-type: none"> – відпрацьованість досягнення компромісу між "групами впливу", тобто тими, хто ініціює та просуває вирішення проблем (лідери), і тими, хто гальмує їх вирішення (опоненти); – існування механізмів узгодження прийнятих рішень; – взаємна відповідність формальних та реальних процедур, розмір частки інтуїтивних або імпровізованих рішень (тобто прийняття рішень без їхньої систематичної підготовки); – систематичність проведення контролю та аналізу наслідків ухвалених рішень; – розподіл повноважень та інтересів (особисті доходи тощо) серед керівників; – вид інформації, яка надходить до осіб, що приймають рішення: як вона готується, контролюється, обробляється, використовується; які структури забезпечують керівництво інформацією; – існування певних вимог до надаваної інформації (тверді або довільні форми), чи залежить це від рівня управління (якщо "так", то чим це обґрунтовано); – показники для кожного рівня управління, на яких робиться акцент; – дотримання встановлених вимог до системи інформаційного забезпечення.

Примітки: Каменская Т. А. Отчетность, предоставляемая руководящему органу компании о деятельности службы внутреннего аудита / Т. А. Каменская // Инновационные и экономические проблемы современной России: межвузовский сборник трудов. – М.: СвР-АРГУС, 2009. – С.43-46.

Результати опитування експертів

Фактори / Експерти	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
1	3	4	3	4	4	4	2	3	3	4	4	3	2	4
2	2	4	2	3	3	2	3	3	2	4	3	3	3	2
3	3	3	3	2	3	4	4	4	3	3	3	2	3	4
4	4	3	3	3	4	4	3	3	2	4	3	2	4	4
5	3	4	3	2	4	4	4	3	3	3	2	3	3	4
6	3	3	4	4	4	3	3	2	2	3	4	2	2	4
7	3	4	4	2	2	2	3	4	3	4	4	3	2	3
8	3	2	2	2	3	4	4	4	3	3	2	2	3	3
9	3	3	3	2	2	4	3	4	3	2	2	3	3	4
10	3	3	2	2	2	4	4	4	3	3	3	4	3	4

Матриця ранжування факторів першого експерта

Номери в упорядкованому ряді	Розміщення факторів за оцінкою експерта	Нові ранги
1	2	1
2	3	5.5
3	3	5.5
4	3	5.5
5	3	5.5
6	3	5.5
7	3	5.5
8	3	5.5
9	3	5.5
10	4	10

Продовження додатку С

Таблиця 2

Матриця ранжування факторів другого експерта

Номери в упорядкованому ряді	Розміщення факторів за оцінкою експерта	Нові ранги
1	2	1
2	3	4
3	3	4
4	3	4
5	3	4
6	3	4
7	4	8.5
8	4	8.5
9	4	8.5
10	4	8.5

Продовження додатку С

Таблиця 3

Матриця ранжування факторів третього експерта

Номери в упорядкованому ряді	Розміщення факторів за оцінкою експерта	Нові ранги
1	2	2
2	2	2
3	2	2
4	3	6
5	3	6
6	3	6
7	3	6
8	3	6
9	4	9.5
10	4	9.5

Продовження додатку С

Таблиця 4

Матриця ранжування факторів четвертого експерта

Номери в упорядкованому ряді	Розміщення факторів за оцінкою експерта	Нові ранги
1	2	3.5
2	2	3.5
3	2	3.5
4	2	3.5
5	2	3.5
6	2	3.5
7	3	7.5
8	3	7.5
9	4	9.5
10	4	9.5

Продовження додатку С

Таблиця 5

Матриця ранжування факторів п'ятого експерта

Номери в упорядкованому ряді	Розміщення факторів за оцінкою експерта	Нові ранги
1	2	2
2	2	2
3	2	2
4	3	5
5	3	5
6	3	5
7	4	8.5
8	4	8.5
9	4	8.5
10	4	8.5

Продовження додатку С

Таблиця 6

Матриця ранжування факторів шостого експерта

Номери в упорядкованому ряді	Розміщення факторів за оцінкою експерта	Нові ранги
1	2	1.5
2	2	1.5
3	3	3
4	4	7
5	4	7
6	4	7
7	4	7
8	4	7
9	4	7
10	4	7

Продовження додатку С

Таблиця 7

Матриця ранжування факторів сьомого експерта

Номери в упорядкованому ряді	Розміщення факторів за оцінкою експерта	Нові ранги
1	2	1
2	3	4
3	3	4
4	3	4
5	3	4
6	3	4
7	4	8.5
8	4	8.5
9	4	8.5
10	4	8.5

Продовження додатку С

Таблиця 8

Матриця ранжування факторів восьмого експерта

Номери в упорядкованому ряді	Розміщення факторів за оцінкою експерта	Нові ранги
1	2	1
2	3	3.5
3	3	3.5
4	3	3.5
5	3	3.5
6	4	8
7	4	8
8	4	8
9	4	8
10	4	8

Продовження додатку

Таблиця 9

Матриця ранжування факторів дев'ятого експерта

Номери в упорядкованому ряді	Розміщення факторів за оцінкою експерта	Нові ранги
1	2	2
2	2	2
3	2	2
4	3	7
5	3	7
6	3	7
7	3	7
8	3	7
9	3	7
10	3	7

Продовження додатку С

Таблиця 10

Матриця ранжування факторів десятого експерта

Номери в упорядкованому ряді	Розміщення факторів за оцінкою експерта	Нові ранги
1	2	1
2	3	4
3	3	4
4	3	4
5	3	4
6	3	4
7	4	8.5
8	4	8.5
9	4	8.5
10	4	8.5

Продовження додатку С

Таблиця 11

Матриця ранжування факторів одинадцятого експерта

Номери в упорядкованому ряді	Розміщення факторів за оцінкою експерта	Нові ранги
1	2	2
2	2	2
3	2	2
4	3	5.5
5	3	5.5
6	3	5.5
7	3	5.5
8	4	9
9	4	9
10	4	9

Продовження додатку С

Таблиця 12

Матриця ранжування факторів дванадцятого експерта

Номери в упорядкованому ряді	Розміщення факторів за оцінкою експерта	Нові ранги
1	2	2.5
2	2	2.5
3	2	2.5
4	2	2.5
5	3	7
6	3	7
7	3	7
8	3	7
9	3	7
10	4	10

Продовження додатку С

Таблиця 13

Матриця ранжування факторів тринадцятого експерта

Номери в упорядкованому ряді	Розміщення факторів за оцінкою експерта	Нові ранги
1	2	2
2	2	2
3	2	2
4	3	6.5
5	3	6.5
6	3	6.5
7	3	6.5
8	3	6.5
9	3	6.5
10	4	10

Продовження додатку С

Таблиця 14

Матриця ранжування факторів чотирнадцятого експерта

Номери в упорядкованому ряді	Розміщення факторів за оцінкою експерта	Нові ранги
1	2	1
2	3	2.5
3	3	2.5
4	4	7
5	4	7
6	4	7
7	4	7
8	4	7
9	4	7
10	4	7

Матриця ранжування експертних суджень

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
1	5.5	8.5	6	9.5	8.5	7	1	3.5	7	8.5	9	7	2	7
2	1	8.5	2	7.5	5	1.5	4	3.5	2	8.5	5.5	7	6.5	1
3	5.5	4	6	3.5	5	7	8.5	8	7	4	5.5	2.5	6.5	7
4	10	4	6	7.5	8.5	7	4	3.5	2	8.5	5.5	2.5	10	7
5	5.5	8.5	6	3.5	8.5	7	8.5	3.5	7	4	2	7	6.5	7
6	5.5	4	9.5	9.5	8.5	3	4	1	2	4	9	2.5	2	7
7	5.5	8.5	9.5	3.5	2	1.5	4	8	7	8.5	9	7	2	2.5
8	5.5	1	2	3.5	5	7	8.5	8	7	4	2	2.5	6.5	2.5
9	5.5	4	6	3.5	2	7	4	8	7	1	2	7	6.5	7
10	5.5	4	2	3.5	2	7	8.5	8	7	4	5.5	10	6.5	7

Додаток У
Таблиця 1

Розрахунки коефіцієнтів

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	Σ	d	d ²
x ₁	5.5	8.5	6	9.5	8.5	7	1	3.5	7	8.5	9	7	2	7	90	13	169
x ₂	1	8.5	2	7.5	5	1.5	4	3.5	2	8.5	5.5	7	6.5	1	63.5	- 13.5	182.25
x ₃	5.5	4	6	3.5	5	7	8.5	8	7	4	5.5	2.5	6.5	7	80	3	9
x ₄	10	4	6	7.5	8.5	7	4	3.5	2	8.5	5.5	2.5	10	7	86	9	81
x ₅	5.5	8.5	6	3.5	8.5	7	8.5	3.5	7	4	2	7	6.5	7	84.5	7.5	56.25
x ₆	5.5	4	9.5	9.5	8.5	3	4	1	2	4	9	2.5	2	7	71.5	-5.5	30.25
x ₇	5.5	8.5	9.5	3.5	2	1.5	4	8	7	8.5	9	7	2	2.5	78.5	1.5	2.25

x_8	5.5	1	2	3.5	5	7	8.5	8	7	4	2	2.5	6.5	2.5	65	-12	144
x_9	5.5	4	6	3.5	2	7	4	8	7	1	2	7	6.5	7	70.5	-6.5	42.25
x_{10}	5.5	4	2	3.5	2	7	8.5	8	7	4	5.5	10	6.5	7	80.5	3.5	12.25
Σ	55	55	55	55	55	55	55	55	55	55	55	55	55	55	770		728.5

Розрахунки коефіцієнта конкордації Кендела та критерію Пірсона

$$W = \frac{S}{\frac{1}{12}m^2(n^3-n) - m \sum T_i}$$

$$\text{де } S = 728.5, n = 10, m = 14$$

$$T_i = \frac{1}{12} \sum (t_l^3 - t_l)$$

$$T_1 = [(8^3-8)]/12 = 42$$

$$T_2 = [(4^3-4) + (5^3-5)]/12 = 15$$

$$T_3 = [(5^3-5) + (3^3-3) + (2^3-2)]/12 = 12.5$$

$$T_4 = [(2^3-2) + (2^3-2) + (6^3-6)]/12 = 18.5$$

$$T_5 = [(4^3-4) + (3^3-3) + (3^3-3)]/12 = 9$$

$$T_6 = [(7^3-7) + (2^3-2)]/12 = 28.5$$

$$T_7 = [(5^3-5) + (4^3-4)]/12 = 15$$

$$T_8 = [(4^3-4) + (5^3-5)]/12 = 15$$

$$T_9 = [(7^3-7) + (3^3-3)]/12 = 30$$

$$T_{10} = [(4^3-4) + (5^3-5)]/12 = 15$$

$$T_{11} = [(3^3-3) + (4^3-4) + (3^3-3)]/12 = 9$$

$$T_{12} = [(5^3-5) + (4^3-4)]/12 = 15$$

$$T_{13} = [(3^3-3) + (6^3-6)]/12 = 19.5$$

$$T_{14} = [(7^3-7) + (2^3-2)]/12 = 28.5$$

$$\sum T_i = 42 + 15 + 12.5 + 18.5 + 9 + 28.5 + 15 + 15 + 30 + 15 + 9 + 15 + 19.5 + 28.5 = 272.5$$

$$W = \frac{728.5}{\frac{1}{12}14^2(10^3-10) - 14 \cdot 272.5} = 0.059$$

$$\chi^2 = \frac{S}{\frac{1}{12}mn(n+1) + \frac{1}{n-1} \sum T_i}$$

$$\chi^2 = \frac{728.5}{\frac{1}{12}14 \cdot 10(10+1) + \frac{1}{10-1} 272.5} = 7.43$$

ТОВ «Індесіт Україна»
Україна, 01001 м.Київ, пров. Музейний 4
тел. + 38 (044) 494 36 11
факс +38 (044) 494 36 12

“Indesit Ukraine” LLC
Ukraine, 01001, Kyiv, 4 Muzeyny lane
tel. +38 (044) 494 36 11
fax +38 (044) 494 36 12

Вих. № 234
Від 22.05.2015 р.

Довідка

про впровадження пропозицій, які містить дисертаційне дослідження
Пилипчук Н.М. за темою
«Облік та внутрішній аудит доходів від основної діяльності
(на прикладі підприємств торгівлі)»

Даною довідкою підтверджуємо, що результати дисертаційного дослідження Пилипчук Н.М., які стосуються удосконалення систему обліку доходу торговельного підприємства, що передбачає введення до плану рахунків бухгалтерського обліку субрахунку другого порядку, а також аналітичні рахунки до субрахунків першого порядку, за якими можна виділити з усього доходу торговельного підприємства дохід від реалізації товарів за методами активізації продажу товарів, впроваджені в роботу ТОВ «Індесіт Україна». Це сприятиме поглибленню аналітичності інформації у частині вирішення питання доцільності застосування того чи іншого маркетингового інструменту, і прийняття системних управлінських рішень в процесі формування чистого доходу підприємства.

Фінансовий Директор

Зих № 4690
зід "15" травня 2015 р.

Довідка

про впровадження пропозицій, які містить дисертаційне дослідження

Пилипчук Н.М. за темою

«Облік та внутрішній аудит доходів від основної діяльності

(на прикладі підприємств торгівлі)»

Даною довідкою підтверджуємо, впровадження в роботу ТОВ «АМАКО Україна» результатів дисертаційного дослідження Пилипчук Н.М., які стосуються удосконалення моделі облікового забезпечення бізнес-процесу фінансового планування і бюджетування для торговельних підприємств, що дозволить побудувати процесно-орієнтовану систему планово-контрольних розрахунків в управлінському обліку. Така система обліку надає інформацію щодо розробки і неухильного дотримання виконання фінансових планів і бюджетів, у т.ч. бюджету доходів від основної діяльності, становлення процесів гнучкого контролю за відхиленнями і прийняття рішень для регулювання фінансово-господарських процесів на торговельних підприємствах.

Генеральний Директор

Бородій Д.В.

Головний бухгалтер

Стиренко М.М.

ТОВ «МІЛКСЕРВІС»

ЄДРПОУ: 37757249

08132, Київська обл., Києво-Святошинський р-н, м. Вишневе,
вул. Машинобудівників, буд.17, кв.65
р/р 26002347586400 в АТ «УкрСиббанк»,
МФО: 351005,
Свідоцтво платника ПДВ: 200005979
ІПН: 377572410130

Вих. № 110
від 03.06.2015 р.

Довідка

про впровадження пропозицій, які містить дисертаційне дослідження

Пилипчук Н.М. на тему

«Облік та внутрішній аудит доходів від основної діяльності

(на прикладі підприємств торгівлі)»

Даною довідкою підтверджуємо, що результати дисертаційного дослідження Пилипчук Н.М., які стосуються концептуальної моделі організаційно-методичного забезпечення внутрішнього аудиту доходів як системи взаємопов'язаних елементів (об'єкта, суб'єкта, предмета, методів, кінцевої мети, вертикалі підпорядкування, забезпечення, принципів та процедур діяльності, основних завдань та оцінки ефективності), що забезпечить формування ефективної системи внутрішнього аудиту доходів від основної діяльності та дасть змогу посилити конкурентоспроможність підприємства в умовах економічної кризи, впроваджені в роботу ТОВ «Мілксервіс», яке займається продажем інгредієнтів для молокопереробної галузі.

Директор

М.А. Трощій

02154, м. Київ, вул. Ентузіастів 27, офіс 46, тел. 294-00-69, E-mail: clients@entusiast.kiev.ua,
ЄДРПОУ 38196340, ПАТ «КРЕДІ АГРІКОЛЬ БАНК» ОКПО 14361575,
МФО 300614, п/р 26008500051623

Висл. № 617
вг 24.05.2015р.

Довідка

про впровадження пропозицій, які містить дисертаційне дослідження

Пилипчук Н.М. за темою

«Облік та внутрішній аудит доходів від основної діяльності

(на прикладі підприємств торгівлі)»

Даною довідкою підтверджуємо, що результати дисертаційного дослідження Пилипчук Н.М., які стосуються концептуальної моделі організаційно-методичного забезпечення внутрішнього аудиту доходів як системи взаємопов'язаних елементів (об'єкта, суб'єкта, предмета, методів, кінцевої мети, вертикалі підпорядкування, забезпечення, принципів та процедур діяльності, основних завдань та оцінки ефективності), що забезпечить формування ефективної системи внутрішнього аудиту доходів від основної діяльності та дасть змогу посилити конкурентоспроможність підприємства в умовах економічної кризи, впроваджені в роботу ТОВ «Аудиторська фірма «Ентузіаст-Аудит».

Також було використано запропоноване наукове забезпечення організації та методики проведення аудиту доходів від основної діяльності підприємств торгівлі в частині вдосконалення критеріїв функціонування системи внутрішнього аудиту, що дасть змогу застосовувати ключові вимоги до ефективної діяльності служби та посилити на цій основі достовірність обліку та звітності і транспарентність інформації суб'єкта господарювання.

Директор, к.е.н.

О.Т. Олендій

вих. № 381

від 25.05.2015р.

Довідка

про впровадження пропозицій, які містить дисертаційне дослідження

Пилипчук Н.М. за темою

«Облік та внутрішній аудит доходів від основної діяльності

(на прикладі підприємств торгівлі)»

Даною довідкою підтверджуємо, що результати дисертаційного дослідження Пилипчук Н.М., які стосуються розробки методичного підходу до організації аудиту доходів від основної діяльності, що розглядається як поетапний процес, дають можливість поліпшити його реалізацію через уточнення процедур внутрішнього аудиту доходів від основної діяльності, притаманних цим процесам, що спричинюватиме зниження непродуктивних втрат та зростання ефективності діяльності підприємства, впроваджені в роботу ТОВ «Консалтингової Компанії «Голден Траст».

Директор

І.М. Любаренко

УКРАЇНА

ВИКОНАВЧИЙ ОРГАН КИЇВСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ
(КИЇВСЬКА МІСЬКА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ)
ДЕПАРТАМЕНТ

ПРОМИСЛОВОСТІ ТА РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА

вул. Терещенківська, 11-А, м. Київ, 01004, тел./факс (044) 287-05-21, call-центр (044) 15-51
e-mail: dprp@kievcity.gov.ua, код ЄДРПОУ 24250279

16.06.2015 № 052-4564
на № _____ від _____

Довідка

про впровадження пропозицій, які містить дисертаційне дослідження
Пилипчук Н.М.

за темою: «Облік та внутрішній аудит доходів від основної діяльності
(на прикладі підприємств торгівлі)»

Даною довідкою підтверджуємо, що результати дисертаційного дослідження Пилипчук Н.М., які стосуються удосконалення процесу організації бухгалтерського обліку шляхом виокремлення не трьох традиційних, а чотирьох пов'язаних етапів, впроваджені в роботу Управління торгівлі та побуту Департаменту промисловості та розвитку підприємництва виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації). Кожен етап є передумовою здійснення наступного і забезпечує новий якісний рівень інтеграції даних, що обумовлює створення коректної і ефективної системи бухгалтерського обліку на підприємствах в цілому, та обліку доходів від основної діяльності на підприємствах торгівлі зокрема.

Директор

Головний бухгалтер

М. Кузьменко

В. Крамарева

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

вул. Кіото, 19, м. Київ-156, 02156, тел.: (044) 513-23-09 Факс: (044) 544-39-74, 544-74-14 E-mail: knteu@knteu.kiev.ua Код ЄДРПОУ 01566117

16.08.2015 № 1447/20
На № _____

ДОВІДКА

Видана Пилипчук Наталії Миколаївні, асистенту кафедри фінансового аналізу і контролю Київського національного торговельно-економічного університету, про те, що результати її дисертаційного дослідження на тему «Облік та внутрішній аудит доходів від основної діяльності (на прикладі підприємств торгівлі)» використані при підготовці практикуму з дисципліни «Облік і аудит» та розробці завдань для модульного контролю з дисциплін «Аудит», «Облік і аудит».

Особистий внесок Пилипчук Наталії Миколаївни в освітній процес: розробка у співавторстві практикуму з дисципліни «Облік і аудит» та завдань для модульного контролю з дисциплін «Аудит», «Облік і аудит» за темами: «Методичні прийоми та процедури аудиту доходів», «Методика обліку фінансових результатів підприємств торгівлі», що використовуються при викладанні дисциплін «Аудит» та «Облік і аудит» для студентів ступеня вищої освіти «бакалавр».

Проректор
з наукової роботи

[Handwritten signature]
С.В. Мельниченко